

פעילות ג'וינט ישראל במגזר החרדי

תכניות, יוזמות ושיתופי פעולה

חנה אולמן

פעילותו של ג'וינט ישראל במגזר החרדי

תכניות, יוזמות ושיתופי פעולה
בתחום התעסוקה ובתחום ילדים
ונוער בסיכון

ראיינה וכתבה: חוה אולמן

ירושלים 2011

Hava Olman

ראש תחום תיעוד: אופיר בן נתן

עריכה: איתי דרור

עיצוב והפקה: פנינה נחמיאס, ג'וינט ישראל

הוצאה לאור: טוביה מנדלסון, ג'וינט ישראל-אשל

כל הזכויות שמורות לג'וינט ישראל

www.jdc.org.il

תוכן העניינים

פרק ראשון: שורשי הקשר ההיסטורי בין ארגון הג'וינט ועולם הישיבות

1. הקמת ארגון הג'וינט
2. הג'וינט ופולשתינה בתקופת מלחמת העולם הראשונה ובשנים שלאחריה
3. הג'וינט ומוסדות התורה בארץ ישראל בשנת ה-40
4. הג'וינט והסיוע לשיקום הישיבות ששרדו לאחר השואה בישראל
5. הג'וינט וגלי העלייה הגדולה
6. 'ג'וינט ישיבות' - מחלקת הג'וינט בישראל לענייני חינוך, תרבות ודת

פרק שני: הג'וינט ותכניות תעסוקה לציבור החרדי

1. הקדמה - התפתחות מעורבותו של הג'וינט בתכניות תעסוקה לציבור החרדי
2. מיזם תב"ת - שלב משמעותי בפיתוח תכניות תעסוקה לציבור החרדי
3. תכניות תעסוקה מיוחדות לציבור החרדי
 - א. 'פרנסה בכבוד' - תכנית חלוצית לתעסוקה
 - ב. 'צופיה' - מסלולי הכשרה לתעסוקת נשים חרדיות
 - ג. 'מפת"ח' - מרכזי פיתוח תעסוקה לחרדים
 - ד. שילוב חרדים בשירות הצבאי ובחיים האזרחיים-מקצועיים
 - ה. 'ברכה בעסקים' - יזמות עסקית לציבור החרדי
 - ו. תכניות להכשרה טכנולוגית ואקדמית לגברים חרדים
 - ז. תכנית ח"ן - חכמת נשים - הכשרה חלופית

פרק שלישי: תכניות אשלים לציבור החרדי

1. הקדמה
2. מגמות שינוי בחברה החרדית, עמדות כלפי התערבות טיפולית, והקשיים בהפעלת תכניות התערבות
3. תכניות של הצוות הבין-תחומי לציבור החרדי

- א. התערבות חינוכית לטיפול משולב בתלמידים על רצף הסיכון
- ב. קידום מצב הבריאות של ילדים בסיכון ובני משפחותיהם
4. תכניות בתחום הגיל הרך
- א. 'חצר פעילה'
- ב. תכנית הדרכה באמצעות טלמדיה לאנשי מקצוע המטפלים בהורים ובפעוטות בסיכון בבני ברק
5. תכניות בתחום ילדים ובני נוער עם צרכים מיוחדים
- א. 'הקלה' - שירות נופשון בית לילדים עם נכויות בבני ברק
- ב. 'מסיכון לסיכוי' - שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים מלידה עד גיל שלוש במעונות יום בקהילה
6. תכניות בתחום ילדים
- א. מתן מענה טיפולי לפגיעה מינית בקרב ילדים ונוער
- ב. קידום בטיחות
- ג. מרכזי חירום לילדים בסיכון ומשפחותיהם - מרכז החירום החרדי
7. תכניות בתחום נוער בסיכון
- א. NFTE
- ב. תכנית 'רשתות'
- סיכום
- רשימת המקורות
- רשימת המרואיינים
- נספח

פתח דבר

כבר בשנות ה-70 קיבל הג'וינט החלטה עקרונית לחבור לממשלת ישראל ולהקים עמה שותפות. המודל היה הקמת אשל ב-1969 כשותפות בין הג'וינט והממשלה לרווחתם של הזקנים בישראל, שותפות שהוכיחה עצמה מוצלחת במיוחד.

למעשה, במשך שנים רבות פעל ג'וינט ישראל במסגרת אשל ובמקביל הפעיל פרויקטים חברתיים רבים עם הממשלה ובלעדיה. רק בשנת 1998 הוקמה שותפות גדולה נוספת במתכונת אשל, לאחר עבודת הכנה של כשנה וחצי. השותפות, שנקראה "אשל וילדים" - ומוכרת בשנים האחרונות בשמה הנוכחי, אשלים, דמתה לאשל במספר קווי יסוד, אך היתה שונה ממנה בהרכב השותפים המוסדיים ובעיקר בהצטרפותה של הפדרצייה היהודית של ניו יורק כחברה מלאה בשותפות. ההחלטה על הרחבת השותפות נבעה מתהליך פיתוח שהתקיים בארגון - "תהליך זיכרון" - שאחת החלטותיו החשובות היתה להקים שותפויות אסטרטגיות עם הממשלה לפיתוח שירותים לאוכלוסיות היעד של הג'וינט.

מאז הקמת אשל ג'וינט ישראל הקים אפוא ארבע שותפויות חדשות ביחד עם הממשלה, ביחד עם קרנות פילנתרופיות ועם פדרציות יהודיות בארצות הברית למען האוכלוסיות הנזקקות ביותר במדינה: אשלים נוסדה כאמור ב-1998 למען ילדים ונוער בסיכון, אחריה, ב-2002 הוקם מסד קליטה (שנקרא תחילה אשל-קליטה) למען עולים ותיקים המתקשים להשתלב בחברה. ב-2005 קמה תבת (תנופה בתעסוקה) כדי לגבש תכניות תעסוקה למען אנשים שאינם משתתפים בשוק העבודה, ואילו מסד נכויות, הצעיר שבמיזמים, נוסד בשלהי 2009, כדי לסייע לאנשים עם מוגבלויות, בין השאר, על מנת שיפתחו חיים עצמאיים ומנהיגות למען עצמם. יש להדגיש גם כי ההחלטות על הקמת שותפויות מרכזיות נשענות ונתמכות על ידי החזון האסטרטגי של הג'וינט העולמי. הנהלת הג'וינט העולמי בנוי יורק חיזקה את עקרונות הפעולה של הג'וינט בישראל, תמכה בהקמת השותפויות המרכזיות ואף שמה דגש על פעילות הארגון בארץ בעניים ובחלשים בחברה הישראלית.

על עקרונות היסוד של הארגון ניתן ללמוד גם ממסמך החזון מ-1991. בפרק המוקדש לישראל קובעים מחבריו כי "ישראל מהווה ציר מרכזי עבור ארגון הג'וינט והעם היהודי כולו ונחשבת למרכז הזהות היהודית בעולם. הריכוז הגדול ביותר בעולם של יהודים נזקקים נמצא בישראל, והג'וינט מחויב לתרום להתפתחות החברתית של העם בישראל כחלק מתפקידו המסורתי לסייע ליהודים נזקקים באשר הם."

בכל השנים נשאר הג'וינט נאמן לחזונו, והארגון "יוסיף למקד את מאמציו בשכבות החלשות ביותר בחברה הישראלית: קשישים, ילדים ונוער בסיכון, עולים חדשים, מובטלים ואנשים בעלי מוגבלויות. דגש מיוחד יושם על האנשים העניים ביותר בתוך כל אחת מהאוכלוסיות הללו".

"יחד בעשייה חברתית - השותפויות המרכזיות של ג'וינט ישראל" הוא פרסום חדש בסדרת התיעוד של פעילות ג'וינט ישראל. התיעוד, כמו במסמך זה המתמקד בהקמת השותפויות המרכזיות של ג'וינט ישראל, מתאר את התהליכים שיצרו וגיבשו את אבני היסוד של פעילות ההתערבות שמהותה תכנון ופיתוח שירותים חברתיים בתחומים שהארגון עוסק בהם. מטרת התיעוד הן שלושה:

- תיעוד לצורך היסטורי, כדי לשמר את מורשת הארגון ופעילותו
- תיעוד לצורך למידה ארגונית, על מנת לאגם את הידע שנצבר במהלך פיתוח שירותים ותכניות
- פרסום שנועד להפיץ את עקרונות הפעולה של הארגון ואת הידע שפותח בו, ולהציג את פעילותו בקרב ארגונים שמחוץ לג'וינט, בכלל זה שותפיו האסטרטגיים של הג'וינט כמו משרדי הממשלה, הרשויות המקומיות וגופים אחרים.

ארנון מנטבר

מנכ"ל ג'וינט ישראל

פרק ראשון:

שורשי הקשר ההיסטורי בין ארגון הג'וינט לעולם הישיבות

1. הקמת ארגון הג'וינט

הדי מצוקה וקריאות לעזרה של קהילות יהודיות ברחבי העולם, עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, גרמו לזעזוע בקרב הקהילות היהודיות באמריקה. יהדות זו חשה אחריות לגורל הקהילות היהודיות ברחבי העולם ולשברן. הקריאות הראשונות לעזרה שהגיעו מפלשתינה, מפולין ומאזורים ברוסיה ובגליציה, מצאו את יהדות ארצות הברית בלתי מאורגנת להושטת סיוע לקהילות שמעבר לים. היוזמה הראשונה להתארגנות בארצות הברית, מתוך מטרה לפעול לרווחת הקהילות היהודיות הנתונות במצוקה ברחבי העולם, הייתה של היהודים האורתודוקסים, יוצאי מזרח אירופה. ב-4 באוקטובר 1914 הם הקימו את ארגון הרווחה ה-The Central Relief Committee, בראשות ליאון קמייקי (אחד מחבריו היה הרב אהרון טיטלבוים, שהיום היינו מגדירים אותו כיהודי חרדי, שנשלח ב-1919 לפלשתינה לסקר את מצב היישוב היהודי).

שלושה שבועות לאחר מכן, לאחר שהתקבל המברק המפורסם של הנרי מורגנטאו, שגריר ארצות הברית באיסטנבול, בדבר מצוקת היהודים בפלשתינה, כונסה ועידה של 40 הארגונים היהודיים-האמריקאיים בניו-יורק לאיחוד כוחות ולפעולה משותפת. פועל יוצא של כינוס זה היה הקמתו - ב-25 באוקטובר 1914 - של הארגון The American Jewish Relief The American Jewish על ידי יהודים רפורמים אמידים, יוצאי גרמניה, בראשותו של לואיס מרשל, ולצידו יעקב שיף ופליקס ורבורג, שניהן בשנים 1914-1932 כנשיא הג'וינט.

חברתם של שני ארגוני הרווחה היהודיים האלה בארצות הברית, ב-29 בנובמבר 1914, היא שהניחה את היסודות להקמתו של ארגון הג'וינט. אליהם הצטרף ב-1915 ארגון העובדים היהודים הסוציאליסטים, ה-Peoples Relief Committee, שהוקם באוגוסט 1915 בראשותו של מאיר לונדון, במטרה לסייע לקורבנות המלחמה היהודים שמעבר לים. עם הצטרפותו של ארגון זה לשניים האחרים, גובשה דמותו של הארגון המאוחד, הג'וינט, על מגוון הארגונים שהרכיבו אותו, כאשר את שמו הנוכחי The American Jewish Joint Distribution Committee הוא קיבל רק ב-1931.

שלושת ארגונים אלה, שייצגו השקפות עולם שונות, הרכיבו יחד את הוועדה לענייני דת ותרבות, מתוך התפיסה שתרבות יהודית היא מושג רחב יריעה ותלוי השקפה, והתמיכה במוסדות התרבות צריכה לבוא לידי ביטוי בתמיכה במגוון רחב של מוסדות בתחום זה.

2. הג'וינט ופלשתינה בתקופת מלחמת העולם הראשונה ובשנים שלאחריה

בתקופת מלחמת העולם הראשונה ובשנים הראשונות שלאחריה, כאשר הופסק מקור התמיכה האירופי ביישוב היהודי בפלשתינה ובמוסדות החינוך שבה, מילא הג'וינט את החלל שנוצר והעביר סיוע באמצעות קרנות רווחה מיוחדות.

הקריאה הראשונה לקבלת סיוע מיהודי ארצות הברית הגיעה, כאמור, מפלשתינה באמצעות מורגנטאו, שגריר ארצות הברית בתורכיה. הכספים שנאספו בניו יורק (\$50,000), ונשלחו לפלשתינה באוגוסט 1914, סימנו תחילתה של דרך ארוכה. דרך זו נמשכה במהלך שנות היישוב היהודי בין שתי מלחמות העולם, בתקופת המדינה שבדרך, בשנותיה הראשונות של המדינה ונמשכת למעשה עד עצם היום הזה.

הכספים שהועברו מהג'וינט שימשו להקמת ועדות מקומיות, שהעניקו הלוואות לעובדים, לחקלאים ולאנשים שנפגעו כתוצאה מהמלחמה. גם מוסדות תורניים ותלמידי חכמים זכו לתמיכת הג'וינט. במהלך שנות מלחמת העולם הראשונה, כאשר לא ניתן היה להעביר סיוע ישיר לישיבות בפלשתינה, הישיבה היחידה שזכתה לסיוע הייתה 'ישיבת ארץ ישראל' בירושלים, וזאת בעקבות פנייתו של הרב קוק. באותה תקופה הוערך מספר תלמידי הישיבה בירושלים בכ-135 בחורים ו-343 אברכים. מספר המשפחות שנתמכו על ידי הישיבות היה 673 והן מנו 2,613 נפשות.

לאחר המלחמה, בראשית שנות ה-20, ייסד הג'וינט את משרדו בפלשתינה. בתקופה זו התרחבו הישיבות הוותיקות שנוסדו במחצית השנייה של המאה ה-19, כמו ישיבת 'עץ חיים' (הישיבה הירושלמית הוותיקה ביותר בארץ ישראל שנוסדה ב-1855), נוסדו ישיבות חדשות, כמו פורת יוסף (1921), מרכז הרב (1921) והוקמו ישיבות שעלו עם ראשיהן ממזרח אירופה, כמו ישיבת לומזה בפתח תקווה (1926), וישיבת סלובודקה בחברון (1924). בשל הוותק שלה, זכתה ישיבת 'עץ חיים' ביחס חם במיוחד מצד הג'וינט. כמו כן, סייע הג'וינט לישיבת חברון בעת שהעתיקה את משכנה לירושלים בשנת 1929, לאחר הטבח בתלמידי הישיבה בחברון. 24 תלמידים נרצחו באותה שנה.

הקמת הוועדה לענייני דת ותרבות של הג'וינט

במהלך שנות מלחמת העולם הראשונה ומספר שנים לאחר מכן, התרכזה עבודת הג'וינט בעבודת חירום: אספקת מזון, ביגוד ומחסה לנזקקים. בהדרגה, החל להישלח סיוע גם לפרויקטים בנושאים של עזרה סוציאלית ופעולות שיקום כלכלי.

הג'וינט, שחרת על דגלו את סיסמת שלושת ה-R: Rehabilitation, Rescue, Relief, סייע במגוון פעילויות חירום לרווחת היהודים בכל קהילה וקהילה. על אף שהג'וינט לא הוסיף כמטרה מוצהרת את התמיכה בתרבות היהודית ובמסורת היהודית, הרי כבר מראשית פעילותו הוקדשו סכומי כסף גדולים לתמיכה במוסדות יהודיים ברחבי העולם, מה שלימים ייקרא "פעילות למען התרבות היהודית".

האם פעילות הרווחה כוללת בתוכה גם את נושאי הדת והתרבות? מענה לשאלה עקרונית זו ניתן בדוח ובהמלצות שהוגשו להנהלת הג'וינט בשנת 1920, בתום סיור מקיף בקהילות מזרח ומרכז אירופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה. בין מגישי הדוחות היה ד"ר בוריס בוגן, חבר הנהלת הג'וינט ונציג הג'וינט באותן שנים בוורשה. הדוח, שסקר את פעילויות הג'וינט ואת אופן חלוקת כספי הרווחה לקהילות במזרח אירופה, הראה, כי סכומי כסף גדולים הועברו למוסדות ולארגונים, מה שהוגדר על ידי ועדי הקהילות כצורכי תרבות. הרעב, כך הסתבר, לא היה ללחם לבדו. המצוקה הייתה גדולה גם בכל הקשור להרס מוסדות החינוך, ה'חדרים', תלמודי התורה, הישיבות ובתי הספר.

החלק שהופרש על ידי ועדי הקהילות מכספי הרווחה של הג'וינט לצורכי תרבות של קהילותיהם היה שונה ממקום למקום, והוא נע בין 20% מתקציב הרווחה לתרבות וחינוך בפולין ועד כ-80% מתקציב זה לאותן המטרות בליטא.

דוח זה היה בין הגורמים המרכזיים שהביאו להקמתה של הוועדה המיוחדת לענייני תרבות יהודית, שלא הייתה קיימת קודם לכן, ואשר עליה הוטל לטפל בנושאים אלה.

הקמתה של ועדה זו הייתה גם חלק מרה-אורגניזציה, שהתרחשה בג'וינט באותה עת, ברוח המלצותיו של ד"ר יוליוס גולדמן, נציג הג'וינט באירופה, אותן הגיש להנהלת הג'וינט באוקטובר 1920. ההמלצות היו לשנות את אופי התמיכה לכיוון יותר מועיל ולבנות מחלקות מיוחדות בג'וינט על פי חלוקה נושאים-מקצועיות. ההמלצות התקבלו והכנס, שהתקיים בהשתתפות כל נציגי הג'וינט באירופה, בנובמבר 1920, מציין פתיחתו של פרק חדש בתולדות הסיוע של הג'וינט, המאופיין במעבר מסיוע חירום ראשוני לסיוע לשיקום, לבנייה ולעשייה מועילה. למטרה זו הוקמו חמש תת-ועדות:

א. לשיפור המצב בתחום הרפואי והסניטרי;

ב. לטיפול בילדים;

ג. לשיקום המצב הכלכלי בקהילות;

ד. לטיפול בפליטים והחזרתם לבתיהם;

ה. לשיקום מוסדות התרבות היהודיים.

לכל אחת מארבע תת הוועדות הראשונות הוקמה מחלקה באירופה. הוועדה לשיקום מוסדות התרבות הייתה יוצאת דופן, שכן לגביה נקבע, כי התכנון, ההחלטות והוראות הביצוע ירוכזו כולם בניו-יורק. להקמת תת הוועדה לשיקום מוסדות התרבות קדמה מינויה של ועדת הכנה, בראשותו של ד"ר סיירוס אדלר, לבדיקת הנושא באופן יותר מעמיק. בנובמבר 1920 הגישה ועדת ההכוונה דוח ובו קבעה: א. לא מומלץ להקים ועדה עצמאית לענייני דת ותרבות במתכונת הוועדות האחרות שקמו לסייע. הקמת ועדה עצמאית לענייני דת ותרבות, כפי שהוצע בעקבות הדוחות שהתקבלו ממזרח אירופה (מאוחר יותר גם מפלשתינה), היא עניין מסובך ומורכב. זאת, בשל ריבוי ההשקפות של הארגונים השונים בג'וינט לגבי הגדרת המושג "תרבות יהודית". חילוקי הדעות היו חריפים כל כך, עד כדי אי-יכולת לתפקד ולהגיע לתוצאות המקוות.

כל חברי תת הוועדה היו תמימי דעים לגבי הדרישה של הקהילות בשטח, הרואות בשיקום ובתמיכה במוסדות התורה ובמנהיגות התורנית צורך חיוני שאינו נופל בחשיבותו מסיוע החירום למזון ולביגוד. ב. מומלץ להקים גוף לענייני דת ותרבות, אך במתכונת מיוחדת. הוועדה שתקום תורכב ממספר זהה של נציגי שלושת הגופים המרכיבים את הג'וינט (כפי שפורט בסעיף הקודם). הסמכות העליונה לגבי ההחלטות בדבר קביעת מוסדות הדת והתרבות שיקבלו סיוע תהיה בידי ההנהלה בניו-יורק. תקציב הסיוע יועבר ישירות מההנהלה למוסדות. לא תהיה סמכות התערבות בידי מנהל הג'וינט באירופה או בידי מנהלי הג'וינט בארצות השונות.

החלטה עקרונית זו קבעה את אופייה המיוחד של מחלקת ג'וינט ישיבות, שנים רבות מאוחר יותר, שהוקמה בירושלים כמחלקה עצמאית, שאינה כפופה להנהלת ג'וינט ישראל, ופעלה ככזאת על אף ששכנה רוב שנותיה בבניין של ג'וינט ישראל.

הנהלת הג'וינט אימצה את ההמלצות ובדצמבר 1921 הוקמה ועדה לענייני דת ותרבות, בראשותו של ד"ר סיירוס אדלר, ובהשתתפותם של נציגי שלושת הגופים המרכיבים את הג'וינט. הכספים שימשו לתמיכה במוסדות חינוך ותרבות יהודיים שמחוץ לאמריקה על פי החלוקה הבאה:

מכספי ה-Central Relief Committee נתמכו רבנים ומוסדות אורתודוקסיים: בתי ספר תורניים, 'חדרים', תלמודי תורה וישיבות.

מכספי ה-Peoples Relief Committee נתמכו מוסדות החינוך והתרבות האידישיסטיים והסוציאליסטיים.

מכספי ה-American Jewish Relief Committee נתמכו סמינרים למורים, ספריות ומוסדות חינוך ותרבות, שלא נתמכו על ידי שני הגופים האחרים. גוף זה הפריש בין 13% ל-33% מתקציבו לעבודה התרבותית ואף תמך בתקציב שני הגופים האחרים למטרה זו כאשר אלו נתקלו בקשיים תקציביים. בסופו של דבר התברר, כי את התמיכה הגדולה ביותר קיבלו המוסדות האורתודוקסיים, שזכו בתמיכה משלושת הגופים.

עם כינונה של הוועדה המיוחדת בג'וינט לענייני דת ותרבות, בשנת 1921, נשלח סיוע כספי על ידי הוועדה גם למוסדות חינוך ותרבות בפלשתינה.

התנהלות זו של הגוף שטיפל בסיוע לנושאי דת ותרבות נמשכה בשנים 1921 עד 1922. ביוני 1922 התמסד הגוף והפך לוועדה רשמית של הג'וינט לענייני דת ותרבות - The Cultural Committee Of The Joint Distribution Committee עם תקציב של \$900,000. ד"ר סירוס אדלר כיהן כיו"ר הוועדה.

קשה לאמוד במדויק את סכומי הכסף שהוצאו על ידי הג'וינט באותן שנים לנושאי דת ותרבות. על פי דיווחי הג'וינט, מאז הקמתו, במהלך שנות מלחמת העולם הראשונה, הועברו לצורכי סיוע לקהילות היהודים ברחבי העולם 35 מיליון דולר. אם נתייחס לדוח של ד"ר בוגן משנת 1920, כי הקהילות הוציאו מסכום סיוע החירום שקיבלו בין 20% ל-80% לצורכי תמיכה במוסדות ובמנהיגים הרוחניים, נקבל הערכה על הסכומים שהוצאו על נושאי דת ותרבות יהודית.

מדוחות שהוגשו בשנים מאוחרות יותר עולה, כי התמיכה בנושאי דת ותרבות יהודיים הייתה עצומה, וכי קשה לדמיין מה היה קורה למוסדות אלה ולקהילות ללא סיוע זה. יש לציין, כי במסגרת זו ניתן סיוע למוסדות חינוך גם בפלשתינה, ביניהם ישיבות בירושלים וסמינר דוד ילין למורים.

בינואר 1927, שלח הרב אהרון טיטלבוים, נציג ה-Central Relief Committee דוח על מצב מוסדות החינוך היהודיים בקהילות מזרח אירופה ומרכז ובפלשתינה ובו מצוין, כי הסיוע לענייני חינוך ותרבות נתפס על ידי הנהגת הקהילות כאחת מהפעולות החיוניות, המועילות והמבורכות ביותר שהעניק הג'וינט לקהילות השונות. הבדיקה העלתה, כי ללא סיוע זה אלפים רבים של תלמידים לא היו זוכים להיות במסגרת חינוכית יהודית או בכל מסגרת חינוכית אחרת.

בסקירתו את מוסדות החינוך לזרמיהם השונים בפלשתינה, מציין הרב טיטלבאום את מוסדות החינוך התורניים המונים בשנת 1927: 15 תלמודי תורה עם 4,260 תלמידים ו-165 מורים וכן 14 ישיבות המונים 860 תלמידים ו-32 אנשי סגל שונים.

הדוח מציין, כי מרביתם של התלמידים בתלמודי התורה באים מבתי עניים ואינם משלמים כלל שכר לימוד. מוסדות אלה אינם מקבלים כל תמיכה מהממסד הציוני בשל סירובם לקבל מרות ותכתיבים הנוגעים לתכנית הלימודים ולשפת הלימוד והם מתקיימים הודות לתמיכה ממקורות חוץ אירופיים ואמריקאיים.

טיטלבאום מזכיר, כי כבר בתקופת מלחמת העולם הראשונה ובשנים הראשונות שלאחריה, כאשר הופסק מקור התמיכה האירופי, מילא הג'וינט את החלל שנוצר ותמך במוסדות אלה ובכך מנע את קריסתם. מצב המוסדות מתואר כקשה, הסיוע המתקבל הוא חיוני להמשך פעילותם, אך אינו מספיק והם נזקקים להגדלתו על מנת לשרוד.

ועוד מצוין בדוח, כי הסיוע של הג'וינט, בצרוף התמיכה ממקורות מקומיים, מהווה בין 50% עד 60% מתקציב המוסדות הנתמכים. בין בתי הספר הנתמכים בידי הג'וינט תשעה בתי ספר של 'אגודת ישראל', המקיפים 1,180 תלמידים, מתוכם בית ספר לתלמידים בוכרים ובית ספר לתלמידים תימנים. בנוסף לתמיכה במוסדות, תמך הג'וינט באותה תקופה בכמה מאות רבנים ותלמידי חכמים אשכנזים וספרדים.

בסיכום של הדוח, מציין הרב טיטלבאום את הצורך בהגדלת תקציב הג'וינט משום שזה הגוף היחיד התומך במוסדות התורה בפלשתינה.

התנהלות הוועדה לענייני תרבות במתכונת המתוארת לעיל נמשכה עד שנות ה-40 (של המאה הקודמת), אז הפכה הוועדה לחלק אינטגרלי של ארגון הג'וינט ושמה היה: Committee on Cultural-Religious Affairs. מסוף שנות ה-40 ובמשך תקופה של כ-50 שנה עמד בראש ועדה זו הרב ד"ר ליאו יונג. במקביל, הוקמה בישראל, ועדה שנקראה בשם: Israel Committee for Yeshivoth, או בשמה העברי: ועדת התרבות, המשרד הישראלי.

3. הג'וינט ומוסדות התורה בארץ ישראל בשנות ה-40

בשנת 1944 פתח הג'וינט משרד לענייני המזרח התיכון והבלקן בירושלים, בניהולו של צ'רלס פסקן. בשנת 1949 הצטרף למשרד הרב יעקב גולדמן ונוסדה ועדה מייעצת - ועדת התרבות, המשרד

הישראלי, בראשותו של ד"ר מגנס. פסמן היה איש הקשר בין הג'וינט לבין המוסדות התורניים, תלמודי התורה והישיבות בפלשתינה, שנתמכו על ידי הג'וינט בראשית שנותיה של המדינה. התכתבות ענפה התנהלה בינו לבין המוסדות התורניים, ועל כך מעידות עשרות רבות של תעודות בארכיון הג'וינט. 30% מכספי הג'וינט הוקדשו לתמיכה במוסדות הדת והתרבות בפלשתינה, ונשלחו מדי חודש בחודשו. בנוסף לכך, נשלחו סכומי כסף על פי מידת הדחופות ולא על בסיס קבוע.

בשנת 1944 היו בישראל 62 ישיבות לסוגיהן, (29 מהן השתייכו לוועד הישיבות), שהקיפו 2,479 תלמידים ו-263 רמ"ם (ראשי ישיבות) ומורים, כאשר מתוכן נתמכו על ידי הג'וינט 52 ישיבות. התמיכה חושבה על פי מספר התלמידים בכל מוסד. לכל אחד מהתלמידים הוקצבו 12 לא"י לחודש מהג'וינט (לעומת תמיכה של 6 לא"י לתלמיד ישיבה שלא נתמכה על ידי הג'וינט). הרשימה כללה גם את ישיבת 'בני עקיבא' בכפר הרואה.

עם השנים הלך מגוון הישיבות וגדל. בשנת 1945, תמך הג'וינט ב-70 ישיבות, סמינרים ובתי ספר תורניים. ב-1947 ירד המספר ל-58 מוסדות שהקיפו 3,700 תלמידים.

במחצית השנייה של שנות ה-40, התארגנו הישיבות בישראל בשלושה ארגונים: ועד הישיבות, מפעל התורה ואיחוד הישיבות. הארגון הראשון שהוקם היה 'ועד הישיבות', בראשות הרב הראשי לארץ ישראל הרב הרצוג, ולצידו עמדו הרבנים סורוצקין ומישקובסקי. 'ועד הישיבות' היה הגוף החזק מכולם מבחינה ארגונית וגייס תרומות מהארץ ומחוצה לה. ארגון 'מפעל התורה' הוקם כדי להכניס במסגרתו גם ישיבות 'מודרניות' יותר, שלא היו מתקבלות תחת חסותו של 'ועד הישיבות'. בראשו עמד הרב הראשי הספרדי, הרב עוזיאל ולצידו עמד הרב מאיר ברלין. ארגון זה נהנה גם מתקציב הסוכנות היהודית.

הוקמה מועצה המורכבת מגדולי הרבנים וראשי הישיבות המייצגים את שלושת ארגוני הישיבות המוזכרים לעיל, בשם: 'המועצה למען הישיבות במדינת ישראל'.

התמיכה לארגונים אלה ניתנה בחלקה על ידי משרד הג'וינט בירושלים וחלקה הגיע אליהם ישירות מאמריקה.

בינואר 1950 החלה לפעול ועדה מייעצת שהוקמה על ידי הג'וינט. בוועדה זו ישבו נציגי הג'וינט ונציגי ארגוני הישיבות, 'ועד הישיבות' ו'מפעל התורה' (מאחר יותר גם נציג 'איחוד הישיבות'). בישיבות הוועדה השתתפו גם שני הרבנים הראשיים, הרב הרצוג והרב עוזיאל. הרב גולדמן (שהיה מזכירו האישי של הרב הרצוג בשנים 1938 עד ל-1943), כיהן כמזכיר הוועדה מטעם הג'וינט, ואף העביר סקירות תקופתיות והמלצות על התנהלות כספי הסיוע של הג'וינט לישיבות, המלצות להמשך או להנהגת שינויים.

בישיבת הוועדה בינואר 1950 נקבעו הקריטריונים שעל פיהם תיקבע זכאות הישיבות לקבל את תמיכת הג'וינט. אפיון הישיבות נקבע על פי גיל התלמידים, מעמדם, מספר התלמידים ומחויבותם לתכנית הלימודים בישיבה:

- 'ישיבה קטנה' - המשך ל'תלמוד תורה' (מתוך הקפדה שהתלמיד למד לפחות שנה אחת ב'תלמוד תורה'), ובה לומדים תלמידים מגיל 13 עד גיל 16. בישיבה זו תכנית הלימודים כללה תלמוד ומקצועות קודש אחרים, כמו תנ"ך ומשנה.
- 'ישיבה גדולה' - המוסד שבו למדו תלמידים שלא היו נשואים ('בחורים'), מגיל 16 ומעלה. בישיבה זו תכנית הלימודים כללה בעיקר תלמוד.
- 'כולל' - מוסד שבו למדו תלמידים נשואים ('אברכים'). תכנית הלימודים חייבה יום לימודים בן שבע שעות לימוד לפחות. תכנית זו אפשרה לאברך לחלק את יום הלימודים בין שני 'כוללים' ולא יותר, כאשר בכל אחד מהן הוא למד לפחות 3.5 שעות.

מספר התלמידים בכל אחד מן המוסדות המזכה את המוסד בתמיכה, נקבע על פי שני קריטריונים: ישיבות בערים ובמושבות, וישיבות חדשות המתפתחות ביישובים ובערי פיתוח.

לגבי הישיבות הוותיקות הקריטריונים שנקבעו הם: בישיבה קטנה - 25 תלמידים לפחות; בישיבה גדולה - 25 תלמידים לפחות; ביכולל - 15 תלמידים הלומדים יום מלא ו-25 הלומדים חצי יום.

לגבי הישיבות החדשות, הקריטריונים שנקבעו הם: בישיבה קטנה - 15 תלמידים לפחות; בישיבה גדולה - 15 לפחות; ביכולל - 15 תלמידים הלומדים יום מלא ו-25 הלומדים חצי יום.

הקריטריונים לגבי מכונים תורניים שעסקו במחקר ובהוצאה לאור של פרסומים תורניים היו שונים. גם מוסד עם מספר קטן של תלמידי חכמים, מתוך הערכה לתרומתם החשובה, זכה לתמיכה.

אל רשימה זו נוספו בלחץ ארגון 'מפעל התורה' ישיבות מ'זן' חדש, שלא הוכרו על ידי ועד הישיבות, ובהן שולבו בצד לימודי הקודש, גם לימודים כלליים.

אפיון הישיבות לסוגיהן, הנתמכות על ידי הג'וינט, שנידון וסוכם בוועדה זו היה תקף גם מאוחר יותר, כשהוקמה מחלקת הישיבות - 'ג'וינט ישיבות'.

התמיכה בכל אחת מן הישיבות שאושרו, ניתנה, כאמור, בהתאם למספר התלמידים, על פי חלוקת סוגי הלימודים. לאחר ישיבות ודיונים רבים נקבע גובה התמיכה לגולגולת על פי גיל התלמיד, הזנתו (אם נכללה גם ארוחה, התמיכה גדלה), היותו תלמיד פנימייה, מידת הצטיינותו ומצבו המשפחתי. תלמידי ה'כולל', שהיו מטופלים במשפחה, קיבלו את התמיכה לנפש הגבוהה ביותר.

המועצה למען הישיבות במדינת ישראל כונסה אחת לחודש ביוזמת הג'וינט, ולעתים אף במועדים תכופים יותר. היא עסקה, בין השאר, בחלוקת התרומות המיוחדות שהגיעו מהג'וינט לישיבות ולרבנים פליטים לקראת החגים.

לאחר מספר חודשי פעילות, נבחרה גם ועדת משנה, בהשתתפות נציגי הג'וינט ושלושה רבנים, כדי לדון בשינויים בהקצבות לישיבות ולהוסיף ישיבות חדשות לאלו המקבלות תמיכה.

4. הג'וינט והסיוע לשיקום הישיבות ששרדו לאחר השואה בישראל

עם חורבן הקהילות היהודיות באירופה במלחמת העולם השנייה חרבו גם מוסדות הקהילות. בתהליך השיקום עלו שרידי הישיבות לישראל. היו מהן שעלו עם התלמידים ששרדו, במקרים אחרים, היה זה ראש הישיבה ששרד, עלה לישראל והקים מחדש את הישיבה. היו ישיבות שגם ראשיהן וגם תלמידיהן לא שרדו. חלקן הוקמו מחדש בישראל על פי אותה רוח ובאותה מתכונת שייחודה אותן במזרח אירופה. לאחר מלחמת העולם השנייה, היה זה יוסף שורץ, מנהל הג'וינט באירופה, שהוביל מדיניות נחושה ביחס לשאלת הסיוע לשיקום מוסדות התורה והעמיד את הנושא לדיון בהנהלת הג'וינט כאחד הנושאים בעלי העדיפות העליונה ביותר. הוא ראה בתמיכת הג'וינט בישיבות אלו לא רק המשך פעולות ההצלה של האודים המוצלים מאש השואה, שבהם עסק הארגון במהלך המלחמה, אלא גם הצלתה של התרבות היהודית ומוסדותיה. שורץ ראה בישיבות חלק בלתי נפרד מתרבותו וממהותו של העם היהודי. לתפיסתו, הישיבות אגרו בתוכן את רוחו של העם היהודי על מסורתו העתיקה ואת רוחן של הקהילות היהודיות במזרח אירופה שהושמדו.

למעלה מ-30 ישיבות, שהועתקו מהגולה לישראל, נתמכו על ידי הג'וינט לאחר המלחמה, תמיכה שנמשכה גם לאחר קום המדינה, עוד תקופה ארוכה (ראה נספח). אחת מן הישיבות שתלמידיה הגיעו כקבוצה, הייתה ישיבת מיר. התלמידים ורבים נמלטו מפולין, ובדרך חתחתים עברו דרך סיביר ליפן, משם לשנחאי, וממנה עשו דרכם לישראל, בראשות רבם הרב אליעזר פינקל. ישיבת מיר הייתה בין הישיבות שהג'וינט סייע לשיקומה.

תחושת השליחות של הרבנים וראשי הישיבות לשקם את עולם התורה שחרב באירופה הייתה מלווה ברצון לשמר בכל מחיר את הקיים ולא להנהיג שינויים וחיידושים. דרישות להנהגת שינויים שיתרמו ליעול המערכת ולחיסכון בהוצאות נדחו מתוך חשש שכל שינוי עלול לפגוע בשימור הקיים. עם זאת,

שלושת הארגונים שריכזו את המוסדות התורניים שבהם תמך הג'וינט, ואשר במסגרתם פעלו גם ישיבות הניצולים, התבקשו להמציא רשימות מסודרות ובהן דיווח על מספר התלמידים ועל סדר התנהלות העניינים בישיבות. עם קבלת הדוחות, גובשה בג'וינט מדיניות להמשך התמיכה והתקבלה ההחלטה על שינוי בקריטריונים, שעל פיהם ייבחרו המוסדות הנתמכים.

ההחלטות כללו גם המלצות על מיזוג בין מספר מוסדות כדי לייעל ולחסוך בהוצאות, או המלצה לתחום את שנות הלימוד של האברכים ב'כוללים' למספר שנים קבוע לאחר נישואיהם.

המלצות אלו נתקבלו במורת רוח על ידי ראשי הישיבות, ובדוחות שהמציאו לג'וינט "על מצב הישיבות ומוסדות התורה והחינוך בארץ ישראל" בין השנים 1945 עד 1946, (תיק 17-451, ג'וינט ישיבות, ארכיון הג'וינט) הם משיבים:

"על השאלה למה הפיצול הרב הזה התשובה היא, כי מי שמכיר את היישוב ברב-גוניותו לא יתפלא על כך... אין שאלה כזאת קיימת בארץ, כי כל חוג תומך בישיבתו וכל עסקן יודע שהוא עושה למען ישיבתו". על ההצעה להגביל את מספר שנות הלימוד לאברכים הם משיבים: "אין לבוא ולבקר את הישיבות הוותיקות בא"י המחזיקות בני ישיבות לאחר נישואיהם לזמן בלתי מוגבל, כי מנהג אבותיהם בידיהם". על ההצעות להנהגת שינויים בישיבות, מגיבים הרבנים וראשי הישיבות: "החורבן של מרכזי התורה מניע רבים להציל את התורה לפחות בא"י... אין השעה כשרה לשינויים עצומים".

עם זאת, הם מציינים, כי חלו גם חידושים וקמו מפעלים חשובים, הפותחים אפיקים חדשים לציבור התורני, כמו מפעלי הספרות התורנית, 'אוצר הפוסקים', 'מפעל הש"ס השלם' ואחרים.

הוויכוחים לגבי השינויים במדיניות הג'וינט בנושא הקריטריונים לתמיכה והגבלת גיל האברכים ב'כוללים' הנתמכים, נמשכו תקופה ארוכה. בג'וינט היו מודעים להשלכות המדיניות החדשה. עדות לכך אנו מוצאים במכתבו של פסמן מ-16.5.55 להנרייטה בוכמן (ארכיון הג'וינט, מלבן קופסה 1, תיק 124/50): "אני בטוח שוועד הישיבות יביע התנגדות נחרצת למדיניות שלנו, להחלטתנו הסופית להעדיף את הישיבות שאין להם תלמידים מעל גיל 25, או את אלה שבהן מספר המבוגרים קטן יותר".

5. הישיבות וגלי העלייה הגדולה

בעשור הראשון למדינה, הלך וגדל מספר הישיבות בארץ, חלקן, כאמור, היו הישיבות הגדולות שעברו לארץ מאירופה לאחר חורבן מרכזי התורה שם, בעיקר מליטא, פולין, הונגריה ורומניה, וחלקן, ישיבות חדשות שקמו ושפת הלימוד בהן הייתה עברית. עם קום המדינה, גלי העלייה הגדולה דרשו היערכות גם

לקליטת תלמידים עולים מארצות האיסלאם. בדוחות אל הג'וינט וממנו מודגש הצורך בתמיכה במוסדות תורניים קולטי עלייה.

לדוגמה, נשלחת המלצה לתמוך בישיבה בירושלים הקולטת צעירים עולים מעיראק וכך נאמר: "אנו מרגישים כי אין להסכים עם מצב שעולים מעיראק, שהיו נטועים עמוק בשורשי היהדות, והם מהווים המשיך בשושלת קהילה יהודית מהוותיקות בעולם, לא יקבלו את החינוך המתאים להם מן הסיבה של מחסור במוסדות מתאימים או ברבנים ובמורים" (מכתב של הרב גולדמן לפסמן 26.4.54, תיק 6-451). בחלק מן הישיבות נקלטו תלמידים מעולי העלייה הגדולה של ראשית שנות ה-50, כולל תלמידים מארצות האיסלאם.

מדיוחי הרב גולדמן, איש הקשר באותן שנים של הג'וינט לישיבות, עולה כי קליטת עולים בישיבות בכלל וקליטת עולים מארצות מוסלמיות בפרט, מהווה רכיב חשוב בשיקולי התמיכה של הג'וינט במוסדות אלה. בסקירה שהרב גולדמן העביר לג'וינט, לאחר ביקורים בישיבות ברחבי הארץ, הוא מציין בהדגשה שיש לתמוך באותן הישיבות שבהן נקלטו עולים פליטים מאירופה ועולים מארצות המוסלמיות.

6. 'ג'וינט ישיבות' - מחלקת הג'וינט בישראל לענייני חינוך, תרבות ודת

הקמתה של מחלקה מיוחדת בג'וינט, כשלוחה של הג'וינט העולמי בארץ, שתטפל בנושא הישיבות בישראל, אינה, על פי האמור לעיל, נקודת ההתחלה של תמיכת הג'וינט בישיבות ובמוסדות חינוכיים דתיים בישראל. הקמת המחלקה מציינת את מיסוד הנושא, ארגונו, קביעת יעדים וסדרי עדיפויות. פתיחתה של מחלקה מיוחדת ומינויו של ד"ר אהרון גרינבאום לעמוד בראשה, בנובמבר 1955, מציינים את ראשית פעולתה של המחלקה החינוכית, תרבותית, דתית של הג'וינט בישראל, שעם הזמן, שונה שמה ל-'מחלקת הישיבות', ובסופו של דבר נתקבע כינויה - 'ג'וינט ישיבות'.

המחלקה התמקמה במשרד במרכז ירושלים (ברח' המלך ג'ורג' 10) ועברה, מאוחר יותר, לגבעת רם, לבניין ג'וינט ישראל. על אף העובדה שמחלקה זו פעלה מבניין ג'וינט ישראל בירושלים, היא פעלה כמחלקה עצמאית הכפופה להנהלת הג'וינט בניו-יורק. עיקר פעולותיה ומדיניותה הוכתבו על ידי ועדה לענייני תרבות ודת של הג'וינט, שבראשה עמד במשיך תקופה ארוכה הרב ליאו יונג.

סטנלי אברמוביץ, מי שהיה מנהלה השני של 'ג'וינט ישיבות', מציין בראיון עמו, כי פתיחתה של המחלקה המיוחדת בירושלים מציינת את סיומה של תקופת החירום - התקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה,

לאחר חורבן העולם היהודי בשואה, כולל שנותיה הראשונות של המדינה, שבה נתפסה תמיכת הג'וינט כעזרה ראשונה מיידית ודחופה. פתיחתה של מחלקה מיוחדת, לדבריו, מסמלת תכנון מדיניות לטווח ארוך. תקופה זו התאפיינה בגידול משמעותי במספר הישיבות ובהיקף התקציב, שהיה הרבה מעבר לתכניות התקציביות המקוריות של הנהלת הג'וינט לנושא זה.

כדי לגבש את קווי המדיניות החדשה נשלח לישראל הרב שלמה טרצ'נסקי, נציג הג'וינט בניו-יורק לחינוך יהודי, ובעבר, חבר צוות הג'וינט בוורשה, במטרה לבחון את המצב, להתרשם ולהמליץ על דרך הפעולה הראויה. המלצותיו כללו הפסקת תמיכת הג'וינט ב'כוללים', שבהם למדו אברכים בעלי משפחות, שהם מעל גיל 29, להוציא אברכים מוכשרים במיוחד. הייתה זו המלצה תקדימית שעל אף שעוררה סערה אומצה על ידי הנהלת הג'וינט.

ד"ר גרינבאום ניהל את מחלקת 'ג'וינט ישיבות' בין השנים 1955 ועד 1983. בתקופתו חל גידול במספר הישיבות שנתמכו על ידי הג'וינט וגדל גם מספר התלמידים. בסוף שנות ה-50 הגיע מספרן של הישיבות שנתמכו על ידי הג'וינט ל-100 והן הקיפו למעלה מ-9,000 תלמידים.

בשנת 1964, שנת יובל ה-50 לג'וינט, תמך הארגון ב-109 ישיבות במדינת ישראל, כאשר אצל חלקן הגיע הסיוע ל-25% מתקציבן.

בשנת 1967 נתמכו 118 ישיבות, שהקיפו למעלה מ-14,000 תלמידים, ביניהם למעלה מ-2,000 אברכים.

הרב גרינבאום קשר קשרים עם ראשי הישיבות שייצגו את הקשת הרחבה של מוסדות התורה הקיימים בישראל. קשת זו כללה את הישיבות החסידיות צאנז, כולל חסידי גור ומוסדות חסידי בובוב, ואת הישיבות הליטאיות בריסק, מיר, חברון ופונוביץ'. כמו כן, את מרכז החינוך העצמאי, רשת שהקיפה בתי ספר יסודיים ותיכונים, וישיבות חרדיות עצמאיות, כמו 'תולדות אהרון', 'מאה שערים' ומוסדות סאטמר. במהלך שנות ה-50 וה-60 תמך הג'וינט, בנוסף, ברבנים שעלו כפליטים ממחנות העקורים לאחר מלחמת העולם השנייה. בסוף שנות ה-60, הגיעה תמיכה זו לשיאה, כאשר הג'וינט סייע לכ-500 רבנים פליטים באמצעות 'ג'וינט ישיבות'.

בשנות ה-70 התרחבה התמיכה גם לישיבות ההסדר, שנוסדו באותה תקופה, ולישיבות שהוקמו למען עדות שונות, כמו ישיבה לעולי אפגניסטן ולעולי בוכרה. כמו כן, הורחבה התמיכה לישיבות התיכונים. הייתה זו תחילת התגבשותה של מדיניות חדשה, שראתה בקידום מקצועי-יצרני יעד שיש לקדמו גם בישיבות. בתקופה מסוימת תמיכה זו מימנה כ-60% מתקציבן של התכניות לחינוך מקצועי של הישיבות

התיכונים המקצועיות וכללה גם סיוע לשלושה מוסדות על-תיכונים להכשרה מקצועית, שנוסדו בתחילת שנות ה-70.

בראשית שנות ה-70, הג'וינט תמך ב-157 ישיבות, שהקיפו 25,110 תלמידים, ביניהם, תלמידי ישיבות, אברכים מעל גיל 29, תלמידי ישיבות הסדר המשלבים לימוד תורה עם שירות צבאי ותלמידי ישיבות הכלולות בתכנית הלימודים שלהן גם לימודי הכשרה מקצועית.

במהלך שנות ה-70 מחלקת 'ג'וינט ישיבות' פעלה גם בנושא הקמתן של קרנות סיוע. כך קיבלה המחלקה לניהולה את קרן רוטשילד 'יד הנדיב'. הקרן סייעה בהלוואות לבני ישיבות ומשפחותיהם, שהיו זקוקים לטיפול רפואי, לדיור ולזוגות צעירים או לשיפוץ דירה. קרן זו נשאה, מאוחר יותר, את שמו של מנהלה הראשון של 'ג'וינט ישיבות' - ד"ר אהרון גרינבאום, לאחר פטירתו ב-1987. בין השנים 1971 ועד 2005 סייעה קרן רוטשילד בהלוואות ליותר מ-16,000 אברכים ומשפחותיהם.

הוקמו גם קרנות אחרות למען הישיבות בישראל על ידי הקהילות היהודיות בדטרויט, בטורונטו ובקליבלנד. שיתוף הפעולה התהדק כאשר 'ג'וינט ישיבות' התבקשה לנהל את ההקצבה השנתית של קרנות אלו למען הישיבות.

בנובמבר 1984 קיבל לידיו מר סטנלי אברמוביץ' את הנהלת המחלקה. בשנים אלו, הגיע היקף התמיכה של המחלקה בישיבות לסכומים שבין מיליון למיליון וחצי דולר בשנה.

על אופייה של עבודת מחלקת 'ג'וינט ישיבות' מספר אברמוביץ': "הקו המיוחד שאפיין את עבודת המחלקה בתקופת כהונתי וגם בתקופת קודמי, הרב גרינבאום, היה הקשר האישי המאוד קרוב שלנו, כמנהלי המחלקה, עם הישיבות הנתמכות ועם מנהליהן. קשר זה נשמר באמצעות ביקורים בישיבות. מאור הפנים המיוחד בו נתקבלנו תמיד בישיבה לא היה רק תוצאה של הערכת הנדיב התורם, אלא חום שהרעיפו על יהודי המתעניין בנעשה בחיי הישיבה ובנלמד בה. קבלת הפנים הזאת הפכה את הביקור בישיבה לחוויה. נוצרה מערכת יחסים מיוחדת בינינו לבין הנהלות הישיבות. הייתה זו מערכת יחסים טובה במיוחד, שיודעת לפשר ולגשר על פערי עמדות, כך שמעולם לא נוצרו מחלוקות או תרעומות בין הצדדים". מחלקת 'ג'וינט ישיבות' פעלה עד שנת 2002. במהלך שנותיה אלה פיתחה המחלקה וקידמה תכניות שונות ופעלה בתחומים מגוונים, ביניהם:

א. פרויקט ההזנה בישיבות וייעוץ בנושאי תזונה

פרויקט ההזנה החל כבר בשנות ה-40 ונמשך ברמת אינטנסיביות משתנה עד סוף שנות ה-90. הפרויקט

כלל אספקת מזון, פיקוח מיוחד על תכנית תזונה יומית נכונה ותכנית הדרכה למנהלי המטבחים בישיבות בנושאי תזונה מתאימה. הודות לתמיכת הג'וינט בשנות הצנע הקשות, כללה התזונה היומית ירקות טריים וכוס חלב לכל תלמיד ישיבה.

ביזמת הג'וינט, ביקרה תזונאית במטבחי הישיבות והרכיבה תכנית תזונה שבועית ההולמת את צרכי התלמידים. הסיוע במזון עד סוף שנות ה-70 התאפשר הודות למדיניות הסיוע של ארצות הברית, באמצעות תכנית סיוע של משרד החקלאות האמריקני לשגר עודפי תוצרת חקלאית למדינות נזקקות. הג'וינט ייבא את המזון לישיבות והעביר להן מצרכים, כמו בשר כשר, קמח, אורז, שמן, אבקת חלב ומצרכי יסוד נוספים. בסוף שנות ה-70 נפסק סיוע זה, לאחר שהממשל האמריקני החליט, כי מדינת ישראל אינה נמנית עוד על מדינות המצוקה.

בהעברת המזון למטבחי הישיבות ניתן סיוע לתלמידים רבים שהיו ממשפחות מעוטות יכולת. הארוחות שקיבלו בישיבה היו הרכיב התזונתי הבסיסי, אם לא היחיד שלהם. במהלך שנות ה-80 תרמה ממשלת שווייץ אבקת חלב מעודפי תוצרתה. אבקה זו שימשה לתעשיית כמות נכבדה של גבינות שנתרמו לישיבות.

ב. רכישת ציוד לחדרי האוכל ולמטבחי הישיבות

מתוך ראיית החשיבות בשמירה על רמת היגיינה במטבחי הישיבות, סייע הג'וינט בתכנון מחדש של המטבחים, ברכישת הציוד הדרוש להם ולחדרי האוכל. פעילות זו, שהחלה עוד לפני הקמתה של מחלקת 'ג'וינט ישיבות', נמשכה לכל אורך שנות קיומה של המחלקה. בכספי המענקים שהועברו לצורך שיפוצים במטבחים ובחדרי האוכל בישיבות, הותקנו גם מערכות מים חמים למטבח ולפנימייה, כמו במקרה של הישיבה בכפר חסידים, שבשנת 1971 הוענק לה סכום של 20,000 ל"י לשיפוצים באמצעות קרן רוטשילד. סיוע הוענק גם בצורה של הלוואות לצורכי בנייה ושיפוץ במבני הישיבות. במהלך השנים 1948 עד 1974 סייע הג'וינט בבנייה או בשיפוץ של 120 מטבחים וחדרי אוכל בישיבות וברכישת הציוד הנדרש להם.

על פרויקט ההזנה ואבזור המטבחים וחדרי הישיבות אומר סטנלי אברמוביץ', כי הישיבות העמידו בראש סדר העדיפות את הלימוד וייחוסו חשיבות פחותה לעניינים הפיזיים, כמו רווחת התלמידים בחדרי המגורים או בחדרי האוכל או הרכב התפריט שלהם. "אבל בג'וינט הדגישו, כי נושאים אלה חשובים ואין לזלזל בהם".

ג. סיוע רפואי

תלמידי הישיבות, במיוחד, אלה שבירושלים, נזקקו בדחיפות למרכזים רפואיים לצורך קבלת טיפול רפואי. בשותפות עם ארגון הישיבות 'מפעל התורה', סייע הג'וינט לארגן ביטוח רפואי לתלמידי הישיבות ולמשפחותיהם. כמו כן, הג'וינט סייע להפעלת מספר מרפאות, ביניהן מרפאות לטיפול שיניים ושלושה בתי הבראה לראשי הישיבות, תלמידיהן ומשפחותיהם.

במאי 1960 התפרסמה בעיתונות כתבה שכותרתה: "מלבן-ג'וינט מגיש שירותים רפואיים לתלמידי הישיבות" (מעריב, 20.5.60): "תלמידי ישיבות ובני משפחותיהם, רובם תושבי ירושלים, נהנים עתה משירותי בריאות ורפואה חדישים תודות לתכנית שהופעלה על ידי האגף הרפואי של ג'וינט-מלבן". בין הדברים, מצוטטים דבריו של ד"ר מרגוליץ, רופא מלבן, על מצבם הבריאותי של תלמידי הישיבות: "בהשוואה לאחרים, הם חיוורים יותר, רזים, קטנים בקומתם, ולמעלה ממחציתם סובלים מראייה לקויה כתוצאה מתנאי לימוד בלתי נאותים".

ובהמשך הכתבה נאמר: "בעיות רפואיות אלו זכות עתה לטיפול הולם. בעזרת קרן מרכזית שהוקמה על ידי הג'וינט נרכשו מכשירים רפואיים, משקפיים ומכשירי שמיעה. תבוצענה בדיקות רפואיות ולכל תלמידי הישיבות יהיה כרטיס רפואי. בית הספר לרפואה של הדסה מסייע בייעוץ בבעיות הרפואיות, ומשרד הבריאות נטל על עצמו את הדאגה לשירותי הניקיון והסניטציה בישיבות. מרפאת שיניים נודדת, שנרכשה על ידי הג'וינט, מטפלת במקרים הקלים. במקרים הקשים, מטפלת מרפאה שיניים שהוקמה על ידי הג'וינט בתמיכת אירסו".

ד. הרחבת התמיכה

במהלך שנות ה-90 התפתחו מגמות חדשות בנושאי התמיכה בישיבות ובמוסדות חינוך תורניים. ההחלטה להרחיב את התמיכה גם למוסדות חינוך לבנות, היא אחת מהחלטות החשובות המעידות על מגמה זו. ב-1994 תמך הג'וינט ב-11 מוסדות תורניים לבנות.

ביטוי נוסף למגמות החדשות היה בהחלטה להחיל את התמיכה גם על ישיבות עם מסלולי הכשרה מקצועית. למעשה, היה זה פיתוחה של מגמה, שהסתמנה כבר ב-1957, כאשר הומלץ בישיבת הוועדה לענייני דת ותרבות על הקמת קרן מיוחדת לתכנית הכשרה מקצועית בישיבות, מתוך ראייה כי חשוב לעודד תלמידי ישיבה לרכוש מקצוע בצד לימוד תורה. הישיבה הראשונה שבה פעלה תכנית זו הייתה 'תורה ומלאכה' בפתח תקווה. אחריה נפתחו ישיבות מקצועיות בלוד ובכפר חב"ד. במחצית השנייה

של שנות ה-80 ובמהלך שנות ה-90, הורחבה מגמה זו על ידי קידום של ישיבות ומכונים להכשרה מקצועית וסיוע לשיפור הציוד ולרכישת כלים מתקדמים, כדי לקדם את רמת הלימודים.

ה. מלגות למצטיינים ותמיכה במחקרים ובמפעלים ספרותיים תורניים

על פי קריטריונים מיוחדים חילק הג'וינט, במהלך שנות ה-90, מלגות לאברכים מצטיינים עד גיל 28 (על פי תקנות הג'וינט אין מאשרים מלגות לאברכים מעל גיל זה). הכוונה הייתה, שהמלגות תעודדנה את האברכים לגדול בתורה ולהתקדם בלימודיהם. כמו כן, הוענקו מלגות למי שהתעתד לשרת כר"מ (מורה) בישיבה או כרב בקהילה או בכל משרה תורנית ציבורית אחרת. לאור החלטה על תמיכה במחקרים ובמפעלים ספרותיים תורניים ובשילובם של תלמידי ישיבה צעירים ומוכשרים במפעלים אלה, הוענקו מלגות גם לעוסקים בחיבור ספר תורני חשוב לפי הערכת ראש ה'כולל'.

מסלול נוסף היה הכשרת תלמידי ישיבות להדרכה ולפעילות קהילתית, כך שיוכלו להשתכר למחייתם וגם לתרום לקהילה מהידע הרב שצברו במהלך שנות לימודיהם. כמו כן, נמשכה המגמה לתמוך בישיבות המשלבות תלמידים עם בעיות למידה בעזרת צוות מקצועי המיומן לכך. ב-1995 נתמכו שמונה מוסדות שעסקו בשילוב. ניסיון מעניין לשילוב בני ישיבות בנושא שיקום אסירים נעשה בתמיכת ג'וינט ישיבות' וכן במעורבות בני הישיבות בתכניות חינוכיות לנכים.

ו. עידוד בני ישיבות למעורבות בקהילה

בצד הסיוע של ג'וינט ישיבות' לעולים חדשים שנקלטו בישיבות, הושקע מאמץ במעורבות גדלה והולכת של בני הישיבות בסיוע לקליטתם התרבותית, הרוחנית והחברתית של עולים חדשים, ילדים ומבוגרים. ג'וינט ישיבות' יזמה, תמכה ועודדה תכניות לבוגרי ישיבות המעורבים ופועלים למען קליטת העלייה של שנות ה-90. בוגרי ישיבות הקימו את תנועת 'ערכים', מתוך מטרה ליצור קשר בין עולי ברית המועצות לשעבר לבין המורשת היהודית, וכן בין עולי אתיופיה וההווי הארץ-ישראלי. הם ארגנו פעילויות כמו סופי שבוע משותפים עם משפחותיהם ומשפחות העולים, וכן שבתות אירוח למשפחות העולים. הסיוע לקליטת העולים החדשים כלל מתן שיעורי עזר בישיבות לתלמידים העולים לשיפור השפה ולקידום ברמת הלימודים, וכן סיוע ברכישת ציוד לבתי הספר, ביגוד ודמי נסיעה, מימון תכניות לימוד מיוחדות לבר ולבת-מצווה, השתתפות בתכנית 'אח בוגר', שבה חונכים תלמידים בוגרים מבני הישיבות

את התלמידים העולים הצעירים, תכניות הכשרה למורים ולמנהיגי קהילה, ושיעורי ערב ביהדות להורים לגישור בין-תרבותי.

כחלק ממדיניות זו של עידוד תלמידי הישיבה למעורבות בקהילה ובפעילות למענה, סייעה מחלקת 'ג'וינט ישיבות' גם במימון שיעורים והרצאות לציבור הרחב, כולל הציבור החילוני, המעוניין בהרחבת הידע בנושאי תרבות יהודית ושורשיה. בפעילות זו ראו ניסיון לגשר בין קבוצות אוכלוסייה שונות ולפתח שיח והבנה ביניהן. דגש מיוחד ניתן בפעילות תרבות יהודית של בני הישיבות בערי פיתוח ובאזורי ספר. מ-1992 פעלה תכנית ההעשרה בהנחיית תלמידי הישיבות והיא כללה שיעורים קבוצתיים לעולים חדשים שבאו אז בהמוניהם מברית המועצות לשעבר, "שהיו צמאים לשמוע על נושאים הקשורים ליהדות ולמסורת", כפי שאמר סטנלי אברמוביץ'. לתכנית זו היו שתי מטרות: האחת, מעורבות ותרומה לקהילה על ידי בני הישיבות, והשנייה, הגדלת הנגישות של הציבור הרחב ללימודי יהדות. התכנית הצליחה והקיפה אלפי לומדים. לדעת מנהל 'ג'וינט ישיבות', הייתה לתכנית זו השפעה מרחיקת לכת, המוצאת את ביטויה בכך שעד היום, בכל קורס קצונה בצה"ל, משולבים פרקי מסורת יהודית. התופעה התפשטה לקיבוצים, למושבים ולעיירות. בכל מקום ניתן היה למצוא התארגנויות של קבוצות לימוד. "היה זה המושך לפעילות ש'ג'וינט ישיבות' תמכה בה עוד בסוף שנות ה-70 ובתחילת ה-80, כאשר גרעין תורני של בוגרי ישיבת 'מרכז הרב', שהקיף 13 משפחות, השתכן בעיר הדרומית אילת. בצד הסיוע שקיבל הגרעין מהמועצה הדתית המקומית וגופים נוספים, תמך גם הג'וינט בפרויקט זה. לפעולותיו של הגרעין הייתה השפעה מבורכת על הסביבה והיא הלכה והתרחבה והקיפה אוכלוסייה גדולה בעיר. קבוצות אחרות ארגנו סמינרים בני יום אחד, מספר ימים או שבוע שלם ברחבי הארץ בנושאי יהדות ושורשים לקהל הרחב. פעילות זו הקיפה בין 25-30 אלף משתתפים", מעיד אברמוביץ'.

ז. תכנית 'ידידים' - פעילות חברתית של תלמידי ישיבות תיכוניות

תכנית 'ידידים', שנתמכה גם היא על ידי 'ג'וינט ישיבות', אפשרה לתלמידי ישיבות תיכוניות לחנוך תלמידי בתי ספר יסודיים ולסייע להם בהכנת שיעורי בית ובנושאים חברתיים. יחד, הם השתתפו בתכניות שבת, שהקיפו אלפי משתתפים.

במקביל לפרויקטים החדשים המשיכה מחלקת 'ג'וינט ישיבות' במהלך שנות ה-90 ועד לסגירתה, לתמוך בישיבות הוותיקות. הסיוע היה ברובו נקודתי על פי הצרכים, כמו אבזור המטבחים, רכישת תנורים וסיוע לרכישת מחשבים למשרדי הישיבות.

בראשית שנות ה-90, היו בישראל כ-700 ישיבות. הג'וינט תמך והיה בקשר עם כ-300 מהן. תמיכת הג'וינט בישיבות היוותה חלק מתקציבן המצומצם, שהתבסס על תמיכה של הממשלה, תמיכת קרנות שהישיבות הצליחו לגייס, ושכר לימוד מאותם תלמידים שהיה בידם לשלם. התמיכה הקבועה, אף כי הייתה מצומצמת, היוותה עבור הישיבות הנאבקות מאבק קיומי כעין קרש הצלה, שניתן להיאחז בו ברגעי מצוקה.

ח. הוצאה לאור של ספרות תורנית

אחד התחומים שהג'וינט היה מעורב בהם ועל כך הייתה גאוותו, היה התמיכה בהוצאה לאור של ספרות תורנית חשובה. אחרי מלחמת העולם השנייה, בצד סיוע החירום שהעניק הג'וינט לפליטים במזון, ביגוד ומחסה, העריכה הנהגת הג'וינט, כי סיוע בתחום הרוח לא פחות חשוב, וכי עם חורבן הקהילות היהודיות באירופה נותר העולם היהודי יתום אף מאוצרות הרוח שנכחדו בשריפה הגדולה.

רלף גולדמן, נשיא הכבוד של ארגון הג'וינט, ומי שהיה מנכ"ל הארגון, מסביר שהסיוע שהעניק הארגון לאחר השואה התמקד לא רק בהצלת נפשות במלחמה ואחריה, אלא גם בהצלת הרוח היהודית והתרבות היהודית. ביטוי לכך ניתן, לדברי גולדמן, לפעולה מיוחדת שנעשתה בעידודו של יוסף שוורץ, שניהל את ענייני הג'וינט באירופה, שחשב "שבתוך כל התווה ובוהו של אחרי המלחמה, על הארגון להתגייס ולסייע בהדפסת התלמוד הבבלי, כי זה חלק חיוני של תרבות העם היהודי (הצבא האמריקני עזר להם). זה בעיניי אומר הכול".

במאמר שכתב הרב ד"ר ליאו יונג, שעמד בראש ועדת התרבות של הג'וינט, בשנת 1974 לכבוד יובל ה-60 לג'וינט, הוא מציין, כי גולת הכותרת של הפעילות התרבותית-יהודית של הג'וינט, באמצעות הוועדה לענייני דת ותרבות, הייתה התמיכה בהוצאה לאור של 'אוצר הפוסקים', 'תורה שלמה', והאינציקלופדיה התלמודית, ספרות תורנית שרכזה את אוצרות העולם התורני היהודי של אלפי שנים.

ט. המאבק על המשך קיומה של מחלקת ג'וינט-ישיבות

מן המסמכים השונים בארכיון הג'וינט עולה, כי כבר בראשית שנות ה-50, הרבה לפני הקמתה של מחלקת ג'וינט ישיבות, הייתה התנגדות בהנהלת הג'וינט לתמיכה בישיבות, אך הקולות התומכים היו רבים ונחרצים: "אי-אפשר להתייחס לנושא מבלי לתת את הדעת לחשיבות לימוד התורה בעבר ולהשלכות על עתיד העם היהודי. אין צורך להיות תלמיד חכם כדי להעריך את התרומה העצומה של

הישיבות לעם היהודי במהלך ההיסטוריה. יש באמריקה הרואים במוסד זה משהו ארכאי, המלמד על סטגנציה, התאבנות וחוסר פרודוקטיביות, אך פרויקט הישיבות שומר על הגחלת של אחד ממקורות תלמידי החכמים היהודים הממשיכים את שלשלת הלימוד היהודי והמסורת היהודית".

בין מסמכי הארכיון מצוי גם תיעוד תחת הכותרת: "הג'וינט מגלה את גדולתם של בני הישיבות בעיר הקודש" (מאמר אנונימי), המתאר את ביקורה של "אישיות נכבדה" מיהדות אמריקה בישיבות בירושלים. המבקר, כך נאמר, עמד מקרוב על גדולתם וצניעותם של תלמידי החכמים העומדים בראשן. התוודעות זו היא שגרמה, בין השאר, להחלטה לגבור על קולות המתנגדים ולהרחיב את תמיכת הג'וינט גם למפעלי ספרות תורנית, שאותם הוא מכנה "סיוע באופן קונסטרוקטיבי", בתקווה שאפשר יהיה להעסיק את המוכשרים שבין תלמידי הישיבה בהם.

בתקופתו של ד"ר גרינבאום, המנהל הראשון של מחלקת 'ג'וינט ישיבות' בירושלים, התנהלו דיונים בהנהלת הג'וינט בניו-יורק בשאלת הצדקת המשך תמיכת הג'וינט בישיבות, לאחר שקמה מדינת ישראל. שאלה זו ליוותה את דיוני הנהלת הג'וינט בניו-יורק במהלך כל השנים, כאשר היא נעה בגלי עוצמות שונות.

"הרהורי כפירה" הועלו לגבי שאלות, כמו: מדוע אין הממשלה לוקחת את האחריות למוסדות אלו ולרווחתם? מדוע אין הציבור האורתודוקסי מתגייס לתמיכה במוסדות הנתמכים בכספים שמרביתם אינם ממקורות אורתודוקסיים מצד אחד, אך אין הם מתירים כל התערבות והשפעה לזרמים אחרים מצד שני? (מתוך תזכיר 1.6.69, פגישה עם ברוידו, תיק 4-451).

המאבק על המשך קיומה של 'ג'וינט ישיבות' התנהל לאורך תקופה ארוכה. התמיכה גדלה והלכה עם העלייה במספר הישיבות ותלמידיהן, אבל עם זאת, לאורך השנים, הייתה התנגדות עקבית לפעילותה של המחלקה והיו שתבעו את צמצומה ואף את סגירתה.

בשנים 1988 עד 1989 היו ניסיונות חוזרים ונשנים של מנהל המחלקה אז, סטנלי אברמוביץ', לגייס את תמיכתם של אישי ציבור ידועים ומעורכים מקרב האקדמיה וההנהגה החברתית בישראל ובעולם, להמשך קיומה של המחלקה, למניעת צמצום משאביה ולגיוס קרנות תמיכה נוספים מיהודים אמידים ברחבי העולם (לדוגמה, תיק 12-451, סטנלי אברמוביץ' 1989-1994 ג'וינט ישיבות ארכיון הג'וינט).

במחצית השנייה של שנות ה-80 היה קיצוץ בתקציב הג'וינט בשל ריכוז המאמץ למען יהודי רוסיה ובראשית שנות ה-90 קיצוץ הג'וינט העולמי את תקציבי כל שלוחותיו ב-10% בשל ריכוז המאמץ למען יהודי אתיופיה. הקיצוץ היה גם מנת חלקה של מחלקת הישיבות.

בתקופה זו, איימה על המחלקה סכנת סגירה, בשל סיבות שונות. חלקן כתוצאה מהתרחשויות כלל-עולמיות, שהשפיעו על העולם היהודי בכלל, כמו קריסתה של ברית המועצות ועליית היהודים מרוסיה, ההתרחשויות באתיופיה וההכנות לעליית היהודים משם, וכן בשל השינויים בתהליכים ובמדיניות בתוך ישראל, כמו הגדלת התמיכה הממשלתית בישיבות.

בהנהלת הג'וינט העולמי נדונו אז שתי שאלות מרכזיות בהקשרה של מחלקת 'ג'וינט ישיבות': האחת, המשך תמיכת הג'וינט במחלקה זו, והשנייה, מתוך הנחה שקיומה יובטח, המשך קיומה העצמאי ומחויבותה הישירה לג'וינט בניו-יורק.

סטנלי אברמוביץ', שנאבק על המשך קיומה של המחלקה, השיב לטיעונים שונים שהועלו בדיוני הנהלת הג'וינט בניו-יורק נגד המשך מעמדה העצמאי של המחלקה. בשנת 1991 הוא כתב על חשיבות עצמאות המחלקה וכפיפותה לניו-יורק ולא לג'וינט ישראל: "למנהל הנוכחי של הג'וינט בישראל, לדוגמה, אין כל הבנה לפרויקט הישיבות והוא אף מפגין יחס עוין לתכנית. אם בעתיד יכהן עוד מנהל עוין והתכנית תהיה כפופה לו ולא לניו-יורק, התכנית תתפוגג ותיעלם" (מכתבו של סטנלי אברמוביץ' ליוליוס ברמן, 18.2.91, תיק 12-451, סטנלי אברמוביץ' 1989-1994 ג'וינט ישיבות ארכיון הג'וינט).

אברמוביץ', שהדגיש את הקשר הרציף בין הישיבות לג'וינט במשך כ-50 שנה, הציע מספר ערוצי פעולה במאבק נגד הקיצוצים בתקציב המחלקה, צמצומה ואיום על עצמאותה, ביניהם: גיוס אנשי ציבור ומנהיגים מקרב יהדות העולם ויהדות ארצות הברית למסע נגד הקיצוצים, וכן כינוס ועדה מצומצמת שתהיה גמישה יותר ותגיש הצעות ייעול שתסייענה להמשך הפעילות (שם).

אחת מההסתיוגויות בניו-יורק באותה תקופה הייתה מתמיכה בישיבות אנטי-ציוניות מובהקות, כמו אלו של חסידות סאטמר או 'תולדות אהרן'. אברמוביץ' מיהר להרגיע בהודיעו, כי הג'וינט לא תומך בישיבות מסוג זה.

חרף מאמצי ההסברה, קוצץ תקציב המחלקה. על פי דיווח מהמחלקה, בחמש השנים שבין 1987 עד 1991, קוצץ התקציב ב-17.8%. אמנם גם תקציבי מחלקות אחרות קוצצו, אך במחלקת הישיבות התרעמו, כי תקציב ג'וינט ישראל עלה באותן שנים מ-14.75 מיליון דולר לשנה ל-19.5 מיליון דולר לשנה. במחלקת הישיבות דיווחו אז על כ-2,000 עולים מחבר העמים לשעבר ומאתיופיה שנקלטו בישיבות, וכי בעבור קליטתם נדרש תקציב מיוחד, שלא נתקבל.

מחלקת 'ג'וינט ישיבות' הפסיקה את פעולתה בהדרגה. בסוף שנות ה-90 הלך תקציבה והצטמצם ובמקביל הצטמצמה פעילותה. באותה תקופה, התפתחה החשיבה בנושא פעילות הג'וינט במסגרת

אגף שילוב עולים ותעסוקה למען הציבור החרדי. על פי המסמכים, הפסקת פעילותה הרשמית של 'ג'וינט ישיבות' אירעה בשנת 2002, אך אז כבר הפעיל הג'וינט בשיתוף עם הממשלה את פרויקט 'פרנסה בכבוד', תכנית הכשרה מקצועית לאברכי ה'כוללים'.

לסיכום, שורשי הקשר בין ארגון הג'וינט לבין עולם הישיבות - עולם התורה - העולם החרדי, נעוצים בעצם הגדרת מהותו של הארגון כגוף שהוקם לרווחתו של העם היהודי ולמתן סיוע ותמיכה לכל יהודי באשר הוא. ימי תמיכת הארגון ביהודים האורתודוקסים ובמוסדות התורה הם כימי שנות קיומו של הארגון. הקשר בין הג'וינט לבין הישיבות בארץ ישראל החל, כאמור לעיל, יחד עם התמיכה במוסדות חינוך וסעד, כבר בראשית ימיו של הארגון וראשית פעולתו בפלשתינה - ארץ ישראל.

באותה תקופה, ימי מלחמת העולם הראשונה, מספר הישיבות היה קטן ביותר. במהלך השנים, הלך מספר הישיבות וגדל ועימן גם מספר התלמידים, מספר האברכים ומספר המשפחות התלויות בהם. הג'וינט, באמצעות שליחיו בארץ ומאוחר יותר באמצעות מחלקת 'ג'וינט ישיבות', שהייתה הזרוע המבצעת של הוועדה לענייני תרבות ודת של ארגון הג'וינט העולמי, פעל במשך השנים 1955 עד 2002, על פי הנחיית ההנהלה בניו-יורק ובכפוף לה, אך גם על פי מיטב הבנתם של מנהליה, הרב ד"ר גרינבאום וסטנלי אברמוביץ', כאשר הם מנתבים את דרכם באומץ ובמסירות ותוך קבלת הכרעות לא פשוטות. כאשר הוקמה מחלקת 'ג'וינט ישיבות' בירושלים, בשנת 1955, היו מוראות השואה בשיאם. חורבנה של יהדות אירופה במלחמת העולם השנייה יחד איתה חורבנם של מוסדות התורה וההנהגה הרבנית היו עדיין נושא "טרי". השואה לא הותירה את יהדות צפון אמריקה האמידה אדישה ושותקת. קימום העולם היהודי שחרב היה קשור בטבורו לקימום מוסדות התורה שחרבו וקמו מחדש בארץ ישראל. הג'וינט, באמצעות מחלקה זו, מילא בעניין זה תפקיד חשוב.

'פרויקט הישיבות', כפי שכונה על ידי רבים, נחשב כפרויקט הארוך ביותר של הג'וינט שפעל אי פעם (כך במכתב מסילביה הסנפלד ליליוס ברמן, בעומדו לקבל את הניהול של הוועדה בניו-יורק לענייני דת ותרבות בישראל, 28.12.90. תיק 12-451, סטנלי אברמוביץ' 1989-1994 ג'וינט ישיבות, ארכיון הג'וינט). בתקופה זו, הג'וינט נרתם לעסוק בנושאי תעסוקה למגזר החרדי, כחלק מתרומתו לחברה הישראלית בכלל ולמגזרים חלשים הזקוקים לסיוע ולקידום, בפרט.

פרק שני:

הג'וינט ותכניות התעסוקה לציבור החרדי

1. הקדמה: התפתחות מעורבותו של הג'וינט בתכניות תעסוקה לציבור החרדי

כארגון האמון על פעילות הומניטריות בקרב אוכלוסיות נזקקות, הג'וינט הציב, מאז המחצית השנייה של שנות ה-90, את נושא המלחמה בעוני בישראל כאחת ממטרות העל שלו. התרחבותה של הקהילה החרדית בתוך הציבוריות הישראלית וגידולה של 'חברת הלומדים' בתוכה, כאשר אחוז ניכר ממנה משתייך בהגדרה החברתית-כלכלית כמצוי מתחת לקו העוני ואינו שותף למעגל העבודה, הפנו את המבט לקהילה נזקקת זו, והעלו את הנושא לסדר היום של הג'וינט. אל קהלי היעד המועדפים לטיפול על ידי הג'וינט הצטרף גם המגזר החרדי.

החידוש לא היה בעצם יצירת הקשר של הג'וינט עם הקהילה החרדית. קשר זה הוא קשר היסטורי שהיה קיים מאז ייסודו של הג'וינט העולמי (על כך ראה בפרק המבוא במסמך זה). החידוש היה בשינוי המדיניות. לא עוד תמיכה במוסדות תורה, כמו ישיבות ותלמודי תורה, אלא עשייה בקנה מידה רחב הרבה יותר, עם ראייה מקיפה ועם תכניות בעלות השפעה מערכתית רחבה. תכניות אלו אמורות ליצור שינוי משמעותי במצבה הכלכלי של הקהילה החרדית, ביחסה לעולם העבודה מחוץ למסגרתה, בשינוי יחסה לחברה הכללית ובשינוי יחס החברה אליה. השינוי, כך האמינו, יבוא מתוכה של הקהילה החרדית ותוך שילוב מספר הולך וגדל של חרדים בעולם העבודה.

במשך כל שנות קיומו הקפיד הג'וינט לפעול למען יהודים במצוקה, בכלל זה גם בקרב האוכלוסייה החרדית בישראל, שהפערים בינה לבין האוכלוסייה החילונית רק גדלים והולכים. בעצם סיועו זה, מבליט הג'וינט את העיקרון שהוא ארגון שאינו משקף פוליטיקות ומסייע לאוכלוסייה נזקקת באשר היא. הניכור הגובר בין חרדים וחילונים בחברה הישראלית רק הגביר את הצורך בסיוע לאוכלוסייה החרדית. על פי המועצה הלאומית לכלכלה במשרד ראש הממשלה, בשנת 2005 היו 58% מהמשפחות החרדיות מתחת לקו העוני. אחד הגורמים העיקריים למצב זה הוא ההשתתפות הנמוכה של הקהילה החרדית

במעגל העבודה. נכון ל-2004, עמד שיעור הגברים החרדים המועסקים על 37% בלבד לעומת 68% גברים מועסקים בישראל.

במקביל, התרחש תהליך פנימי בחברה החרדית והוא - התחלתה של פתיחות מסוימת ללימודים כלליים, שבאה לידי ביטוי בפתיחת מסגרות לימודיות חרדיות להכשרות מקצועיות שונות. לתיאור תהליך זה מוקדש מחקרו של ד"ר יעקב לופו, שכותרתו: "מפנה בחברה החרדית". המחקר עוסק בתמורות בעשור האחרון ביחסה של החברה החרדית להכשרה מקצועית, ללימודים אקדמיים, ודרכם גם ליציאה מהישיבות ומה'כוללים' אל שוק העבודה. ברקע התמורות הללו מצויה, לדעת החוקר, ההכרה ש'חברת הלומדים', אותו מבנה חברתי-אידיאולוגי המקדש את הלימוד בשיבה והדוחף כל גבר חרדי למצוא בה את מקומו, הביא את החברה החרדית למשבר קשה המחייב שינוי. ד"ר לופו סבור, שהשינוי הזה כבר החל על אף שמדובר בתהליך איטי, רצוף מהמורות, שנתקבל בהתנגדות פנימית לא מבוטלת. עם זאת, "היחס ללימודים כלליים ולרכישת מקצוע מקבל בשנים האחרונות מעין הכשר. ההכשר עודנו מסויג ולא מלא, וההנהגה החרדית משתדלת לנווט את ההתפתחויות בהתאם לתפיסת עולמה". הוויכוח הפנימי החרדי הוא בעיקר על גבולות ההכשר הזה. החוקר סבור, שכיוון ההתפתחות ברור ושאותן סיבות שגרמו להנהגה החרדית להכשיר את תחילתו של התהליך הן שיגרמו לה להמשיך ולעודדו גם בעתיד. במחקרו הוא משתמש בזירות אקדמית רבה במונח "מפנה", ונמנע משימוש במונחים מרחיקי לכת כמו "שינוי" או "מהפכה".

לדעתו של ד"ר לופו, ראשית המפנה ב-1996, השנה שבה הגיעה הקהילה החרדית לשיא עוצמתה הפוליטית והכלכלית. "להנהגה החרדית התברר אז ש'חברת הלומדים' הגשימה את היעד שלמענו כוננה. היא נועדה לשקם את עולם הישיבות שחרב בשואה ולהבטיח את קיומו. באמצע שנות ה-90 הישיבות בארץ הגיעו לממדים שעלו על אלה של ימי הזוהר בליטא, וגדולי התורה הבינו ששום סכנה כבר לא נשקפת לקיומן. באותם ימים, לראשונה מאז השואה, הם נתנו לעצמם הרשאה להסתכל פנימה ולבחון את המחיר שהחברה החרדית נאלצה לשלם עבור קיומה של 'חברת הלומדים'. ומה שהם ראו הדאיג אותם: פתאום גילו שיש בישיבות ו'כוללים' רבים שאינם מוכשרים ללמוד תורה ושבוודאי לא מיועדים להיות גדולים בתורה. הם הבינו שהישיבות ו'הכוללים' הפכו מפלט לאנשים שחוששים מצה"ל או לאנשים שלא הוכשרו לשום מלאכה אחרת, והתחילו לחשוש שזה יפגע בישיבות".

האישור לפתיחת המרכז החרדי הראשון להכשרה מקצועית, שריכז בין כתליו קורסי הכשרה שונים, ניתן בסוף 1996 על ידי הרבנים שלמה זלמן אויערבאך ושלוש אלישיב, שהפכו למנהיגי הציבור הליטאי.

בהמשך ניתנו אישורים ללימודים גם במוסדות נוספים. חלקו של הג'וינט במפנה זה הוא באותו צומת היסטורי - בהקמת המכון החרדי הראשון להכשרה מקצועית בשנת 1996, בתמיכת הג'וינט ובסיועו. קורסי ההכשרה הראשונים במרכז זה אורגנו על ידי משרד העבודה והרווחה והג'וינט. בצד התהליכים המתוארים לעיל, מתבקשת בדיקת הרקע להתפתחותה של מדיניות חדשה בג'וינט, שעניינה מעורבות מתוכננת בנושא התעסוקה במגזר החרדי והקצאת תחום מיוחד שיעסוק בנושא זה. מה היה, אם כן, הגורם המזמן ומה היה הזרז שהחיש את מימושן של הרעיונות שהועלו אז כנושאים לדיון בהנהלת הג'וינט?

בקיץ 1996 התרחשו בירושלים אירועים שהפנו את הזרקור לקהילה החרדית, תוך התפתחותו של פולמוס נוקב שנגע בשאלות עקרוניות של חירות וחופש, כפייה דתית, שמירת ערכי הדת, ועוד. היו אלו המהומות שנועדו בתודעה הציבורית כ"מלחמות השבת על כביש בר-אילן" והגיעו לשיאן בשנה זו. לכאורה, היה זה מאבק על שמירת קדושת השבת באזורים החרדיים בירושלים על ידי סגירת הכביש לתנועה בשבתות, אך היו שראו בהן ביטוי לתהום העמוקה המפרידה בין השכבות השונות בחברה הישראלית, לקוטביות, לפערים ההולכים וגדלים ולשנאה ההדדית המחריפה. הדרך להימנע מהידרדרות למאבק אלים ומסוכן הייתה מורכבת הרבה יותר מאשר מציאת פיתרון מקומי לבעיה הייחודית של תחבורה הנעה בשבת בכביש בר-אילן או חסימתו והגבלת חופש התנועה לכלל האזרחים.

היו שהאמינו, כי הפתרון לבעיות החברתיות מצוי דווקא במישור הכלכלי והוא צריך להיות מכוון לגורם מרכזי אחד - שילובם של החרדים בעבודה. בין אלה שסברו כך היה הרב עדין שטיינזלץ, חבר הנהלת הג'וינט, שהציב את האתגר הזה בפני ארנון מנטבר, מנכ"ל הג'וינט, ואחרים והם הרימו את הכפפה. כבר במחצית הראשונה של שנות ה-90, כאשר הוקם בג'וינט אגף הכשרה מקצועית ותעסוקה, היו גישושים ראשוניים, במסגרת הכנת תכניות תעסוקה שונות, ברובן לעולים חדשים, לבדיקת נושא היזמות העסקית גם בקרב הוותיקים, ובכלל זה החרדים. עם הקמתו של אגף שילוב עולים, תעסוקה ויזמות, בשנת 1996, התחזקה המגמה של עידוד היזמות העסקית בקרב עולים ובקרב אוכלוסיות הזקוקות לחיזוק ולתמיכה. הג'וינט פיתח את רעיון מט"י - מרכזי טיפוח יזמות, שצמחו ברחבי הארץ, היו ועודם מעורבים בהקמתם של מאות עסקים קטנים. למעשה, בפיתוח הרעיון של יזמות העסקית ניכרה, לראשונה, מעורבותו של הג'וינט בנושא תעסוקה לחרדים. ביטוי למעורבות זו בעת כתיבת שורות אלו נמצא בתכנית 'ברכה בעסקים', לפיתוח יזמות עסקית בקרב הציבור החרדי, בשיתוף ג'וינט באמצעות תב"ת ושותפים נוספים (ראה להלן סעיף 'ברכה בעסקים').

השלב הבא בהתפתחות היה המעבר להכשרות מקצועיות לציבור החרדי. ציון הדרך החשוב בשלב זה היו קורסים להכשרה מקצועית, שזרעו את הגרעין הראשון שעליו נבנה מאוחר יותר פרויקט התעסוקה הראשון 'פרנסה בכבוד' - תכנית הכשרה מקצועית לאברכים. בהדרגה החלו להיפתח קורסי הכשרה שונים ונלמדו הבעיות הכרוכות בעצם הרעיון של הכשרה מקצועית לאברכים, השקועים בעולמה של תורה ומנוכרים לעולם העבודה, כולל נושאי הפרסום, השייך ואיתור המועמדים המתאימים. בשנת 1996 הוקם מרכז ההכשרה החרדי הראשון, בסיוע הג'וינט, שבמסגרתו הופעלו קורסי הכשרה אלה. השלב הבא התרחש בשנת 2000, עם פתיחתו של תחום חרדים במסגרת תעסוקה ויזמות באגף שילוב עולים ומינויו של עמיר בן-צבי כמנהלו.

ההחלטה על הקמת תחום חרדים, שיעסוק בנושאי תעסוקה לציבור החרדי, נעשתה במקביל לסגירתה של המחלקה המיוחדת שפעלה בבניין ג'וינט ישראל, כשלוחה של הג'וינט העולמי, ונדערה בשם 'ג'וינט ישיבות' (ראה פרק המבוא). שני מהלכים אלה - סיום פעילותה של המחלקה והקמת תחום חרדים באגף תעסוקה ויזמות של הג'וינט מעידים על שינוי המגמה הכללית של הנהלת הג'וינט ועל המדיניות החדשה של מעורבות הארגון בנושאי תעסוקה לציבור החרדי, במסגרת הסיוע במאבק נגד העוני והמצוקה הכלכלית.

בסוף שנת 2000 נחתם חוזה לשיתוף פעולה בתחום תעסוקת חרדים בין הג'וינט לבין ממשלת ישראל (משרד העבודה) בהיקף של 100 מיליון שקלים, מתוכם - 75 מיליון שקלים מתקציב הממשלה, ו-25 מיליון שקלים מתקציב הג'וינט (בפועל זה נחלק 40-60). השותפות עם הממשלה הייתה צעד חשוב, שמשמעותו הרחבת פרויקט תעסוקת החרדים וביסוסו. הפרויקט הראשון, 'פרנסה בכבוד', יצא, אם כן, לדרך בשנת 2001.

שלב התפתחות נוסף היה בשנת 2004, עם הקמתה של המנהלת לקידום ולפיתוח התעסוקה, ביוזמתם של ארנון מנטבר - מנכ"ל הג'וינט, ורענן דינור - מנכ"ל משרד התמ"ת. הרעיון היה שהמנהלת תגבש תכנית-אב לקידום תעסוקה של אוכלוסיות שונות הזקוקות לחיזוק. במסגרת המנהלת הוקם צוות חשיבה לתכנון אסטרטגי, שייצג את אוכלוסיות היעד: מיעוטים (דרוזים ובדווים), אימהות חד-הוריות וחרדים. בראש המנהלת עמדה דורית נובק. הנושאים הנוספים שעמדו על סדר יומה של המנהלת היו: יישוב מקדם תעסוקה, פרויקטים מיוחדים, תכנון אסטרטגי של תחום העבודה, מחקר ואיסוף נתונים. אחד התוצרים החשובים שהצוות הפיק היה תכנית-אב לפיתוח ולקידום התעסוקה במגזר החרדי, שהוגשה למנכ"ל משרד התמ"ת. מסמך זה כלל את תיאור תמונת המצב בתחום התעסוקה בקרב

הציבור החרדי נכון לאותה תקופה, ואת החזון לגבי תעסוקה לחרדים לעתיד. תכנית האב נכתבה במטרה לפתח שיטות ומסלולים להרחבת תהליכי שילוב והשמה של חרדים בשוק התעסוקה בתחומים הבאים: קורסי יזמות, מסלולי הכשרה ותעסוקה ייחודיים, מסלולי העצמה וכישורי השתלבות בעבודה ('אשת חיל') ובנושא 'מהכשרה לעבודה'.

2. מיזם תב"ת - שלב משמעותי בפיתוח תכניות תעסוקה לציבור החרדי

הקמת תב"ת, בשנת 2005, הוא השלב המשמעותי ביותר בהתפתחות תכניות התעסוקה של הג'וינט לקהילה החרדית. באותה תקופה, נושא המלחמה בעוני הלך ותפס מקום חשוב במטרות העל של הג'וינט. מיזם תב"ת - תנופה בתעסוקה, הוקם במסגרת זו, כמיזם רחב היקף בנושא התעסוקה לאוכלוסיות חלשות, שהיה מבוסס על שותפות בין משרד התמ"ת לבין הג'וינט. עם הקמת תב"ת, עבר תחום חרדים מאגף שילוב עולים, תעסוקה ויזמות לתב"ת.

אוכלוסיות היעד של תב"ת הן חמש קבוצות שנמצאו, על פי בדיקת השטח, כזקוקות ביותר לתמיכה ולחיזוק:

- א. צעירים בגילאים 22 עד 34 שאינם לומדים;
- ב. עולים (בעיקר מאתיופיה, קווקז ובוכרה);
- ג. מיעוטים, כולל בדווים ודרוזים;
- ד. אנשים עם מוגבלויות;
- ה. חרדים.

המטרות לגבי אוכלוסיות אלו, שמספר המצויים בהן מחוץ למעגל העבודה הוא גדול ביותר, הן: השמה בעבודה, הגדלת שיעור ההשתתפות של גברים ונשים בשוק העבודה, שינוי עמדות ביחס לעבודה ושינוי עמדות המעסיקים ביחס להעסקתם, מוביליות חברתית והבטחת יציבות תעסוקתית. מטרות אלו הן מטרות העל בכל תכניות תב"ת, בכלל זה גם ביחס לציבור החרדי. עם זאת, ברור, כי כל פעילות לקידום התעסוקה בחברה החרדית חייבת להיעשות בשיתוף פעולה עם המנהיגות התורנית והחברתית, וברוח זו אכן פועל תחום חרדים בג'וינט.

בניתוח הסיבות המרכזיות לעוני בחברה החרדית עומד השיעור הנמוך של המשתתפים בכוח העבודה בראש הרשימה. סיבות נוספות הן: גודל המשפחה ושיעורי פריון גבוהים, מסלולי תעסוקה נמוכי שכר

לא לה שיעור, קיצוץ בקצבאות ובהטבות ממשלתיות שונות, היעדר השכלה כללית וגבוהה רלוונטית לשוק התעסוקה ופערים חברתיים ותרבותיים ביחס לשוק התעסוקה בקרב בוגרי עולם הישיבות התורני. נתוני המגזר החרדי שהיו לנגד עיניהם של האחראים על המיזם בעת יציאתו לדרך ושעליהם הושתתה תכנית האב, הציגו תמונה מדאיגה: על פי נתוני הלמ"ס, נכון לשנת 2004 היה אומדן כלל האוכלוסייה החרדית בישראל כ-700 אלף נפש, 15.8% מכלל האוכלוסייה בישראל. נכון ל-2005, יותר ממחצית מבני גיל 22 עד 64 לא משתתפים בכוח העבודה. מצב תעסוקת החרדים בגילאים 22 עד 64 הוא: שיעור התעסוקה - 35.9% (גברים 30.6%, נשים 41.2%). שיעור הלא משתתפים 58.9%. לעומתם, מצבי תעסוקה בגילאים 22 עד 64 בקרב יהודים שאינם חרדים: שיעור תעסוקה - 64.7%. שיעור הלא משתתפים 28.8%.

את תחום התעסוקה לחרדים בתב"ת מנהל ראובן גורבט, שרכש את אמונם המלא של רבנים, אישי ציבור, מנהלי מוסדות ומכונים חרדיים, והצליח ללמוד ולהבין את הדקויות והרגישויות המלוות עבודה עם ציבור זה.

דרכי הפעולה של תב"ת כללו בצד פיתוח תכניות עבור אוכלוסיות היעד גם בדיקת החסמים המעכבים, בדיקת כל תכנית במדדי הצלחה וליווי במחקרי הערכה, שימשו כבסיס לתכניות המשך בהיקפים רחבים יותר. מחקרים העוסקים בניחות שיעור ההשתתפות הנמוך בכוח העבודה במשק מצביעים על חסמים תעסוקתיים בקרב הציבור החרדי, שהעיקריים ביניהם:

- א. חסר בהכשרה לימודית פורמלית, הכוללת לימוד עברית, אנגלית, מתמטיקה ומיומנויות מחשב.
- ב. חשש מחובת הגיוס לצה"ל - תלמידי הישיבות זכאים לדחיית השירות הצבאי כל עוד הם עונים להגדרת 'תורתו אומנותו'. יציאה לעבודה של אברך גוררת הפסקת מעמד זה, שמשמעותה גם הפסקת קבלת מלגת ה'כולל'.
- ג. הסתייגויות בקהילה החרדית.
- ד. חסר במסגרות תורניות תומכות בקהילה.
- ה. חסר במקומות עבודה מתאימים, חשש לפגיעה באורח החיים התורני וחשיפה לתכנים לא ראויים.
- ו. השקפת עולם של הסתפקות במועט, הרואה את הפרנסה כמצב של חוסר ברירה בלבד.
- ז. משאבים כלכליים נמוכים, המונעים השתתפותם של אלה שהחליטו לצאת להכשרה במסגרות שעלותם יקרה.
- ח. קשיים בהשמתם של עובדים חרדים בשל חששות וסטריאוטיפים המאפיינים מעסיקים רבים.

במסמך "מצוקה ותעסוקה בחברה החרדית" (פרסום ראשון שנכתב על החברה החרדית בידי אדם מתוכה), מדגיש בצלאל כהן, מצוות התכנית, כי בין הגורמים לשיעור ההשתתפות הנמוך בכוח העבודה, מצוי הגורם הקשור בהימנעותה של המנהיגות הרוחנית של הציבור החרדי, הכוללת רבנים, ראשי ישיבות ואדמו"רים, לקידום נושא התעסוקה בקהילותיהם, על אף הכרתם במצוקה ההולכת וגדלה. הוא מונה סיבות רבות להימנעות מכוונת זו, ותובע מן ההנהגה מעורבות רבה יותר ויצירה של מסגרות מיוחדות, שתלבנה לימודי 'כולל' עם אפשרות ללימודי הכשרה מקצועית ויצאה לעבודה.

התכניות עבור הציבור החרדי עברו גלגולים שונים במסגרת תב"ת. תכנית בשם 'שערי פרנסה טובה' - מרכזי השמה והכוונה מקצועית לחרדים, שתוכננה בשלב הראשון לשנים 2006 עד 2008 הפכה לתכנית 'מפתח'. התכנית ליזמות עסקית, המופעלת על ידי מט"י בשיתוף הג'וינט, הפכה בתב"ת לתכנית 'ברכה בעסקים'.

שלב חשוב בהתפתחות תכניות התעסוקה למען הציבור הדתי במסגרת מיזם תב"ת, היה יציאתה לדרך של תכנית תעסוקה לנשים חרדיות - תכנית 'צופיה'. התכנית התגבשה בסוף שנת 2006, והיא מופעלת משנת 2007.

בשנת 2006 פעלה גם תכנית 'מפתח' - מרכזי פיתוח תעסוקת חרדים, ובסוף אותה שנה אושרה בוועדה המקצועית של תב"ת התכנית 'שחר כחול' - שילוב צעירים חרדים במערך הטכני של חיל האוויר. תכנית זו הורחבה גם לאברכים, והיא הייתה תחילתו של מערך תכניות לשילוב הכשרה מקצועית ושירות בצבא לצעירים חרדים בחילות שונים תחת השם הכולל - 'שחר' (על תכניות אלו ראה הרחבה בהמשך).

ייחודן של תכניות התעסוקה לחרדים בתב"ת הוא בכך, שהן עושות שימוש בעוצמות הקהילתיות של הציבור הדתי, תוך בניית מסגרות התואמות את אופיו של ציבור זה והן פועלות תוך שיתוף פעולה מלא עם גורמים שונים בקהילה החרדית, אדמו"רים, רבנים ואישי ציבור.

מנהל תחום חרדים בג'וינט מסביר: "התפיסה שלנו היא, שההתערבות מיועדת לחולל שינוי, אך לא שינוי של הכתבה מבחוץ. אנחנו חשים כשליחים, כמשרתים של הציבור. מטרתנו, כאנשי מקצוע, לזהות את הצרכים, לפתור בעיות וחסמים ולהציע פתרונות. אני חושב, שאי-אפשר לעשות דבר בכפייה. זו חברה חזקה עם ערכים חזקים. אנחנו מתקדמים בשלבים, מה שרצינו הוא לעשות את הדברים בקטן, להיות אמינים, להיות מחוברים לקהילה, למנהיגות. היום אנחנו בתחושה, שקורים דברים מאוד חשובים".

מחקרי הערכה על תכניות התעסוקה למגזר החרדי
תכניות התעסוקה למגזר החרדי מלוות, כאמור, במחקרי הערכה, הנערכים לרוב ביוזמת תב"ת
ובאחריותה. את תכנית התעסוקה הראשונה 'פרנסה בכבוד', שפותחה בג'וינט קודם להקמת תב"ת,
ליווה מחקר הערכה שבוצע על ידי מכון ברוקדייל (2004).

במהלך 2008 התפרסמו שני מחקרי הערכה על תכניות תעסוקה לחרדים ביוזמת תב"ת ובביצועם של
חוקרי מינהל המחקר והכלכלה של משרד התמ"ת. מחקרי הערכה נוספים על תכניות כמו 'מפתח',
'ברכה בעסקים', 'פרנסה בכבוד', 'צופיה' ו'שחר כחול' היו בשלבי ביצוע שונים ולקראת פרסום במהלך
כתיבת מסמך זה.

גם מחקר הערכה ביוזמת משרד התמ"ת בנושא השתלבות חרדים בעלי הכשרה פורמלית במקומות
עבודה, הבוחן את אפיון תהליכי ההשמה והקליטה של מועסקים חרדים במקומות עבודה שונים, היה
בשלבי ביצוע בעת כתיבת מסמך זה.

בחודש מרס 2009 הוחלט בתב"ת לשנות את המדיניות כלפי מחקרי ההערכה, מתוך גישה של התייעלות,
ולעשות שימוש במאגר הנתונים רחב ההיקף המתעדכן כל העת בתב"ת. המאגר משמש, בין השאר,
כלי עזר חשוב ביותר במחקרי ההערכה של התכניות השונות שנעשה על ידי אנשי המחקר של מינהל
המחקר והכלכלה של משרד התמ"ת. בכך אפשר לחסוך במשאבים ולקדם את התהליך.
כאמור, ג'וינט ישראל החל לעסוק בנושא תעסוקת החרדים בצורה מובנית בשנת 2001. להלן מספר
נתונים על צמיחתו של הפרויקט:

בשלב הראשון, שהסתיים בשנת 2004, התקיימו 12 קורסי הכשרה מקצועית, שהקיפו 221 תלמידים
בשבעה מרכזי לימוד. במהלך שנת 2004 נפתחו 16 הכשרות, שהקיפו 323 תלמידים. 187 תלמידים
(58%) השתלבו בעבודה.

השלב המשמעותי הבא בהתפתחות הפרויקט התרחש בשנת 2005, עם הקמתה של תב"ת - תנופה
בתעסוקה, מיזם חדש רחב היקף בנושא התעסוקה לאוכלוסיות חלשות, המבוסס על שותפות בין משרד
התמ"ת לבין ארגון הג'וינט. משלב זה עבר הפרויקט לאחריותה של השותפות החדשה. בשנים 2006 עד
2008, הוקצב סכום של 10 מיליון ₪ לטובת הפרויקט (7.5 מיליון שקלים מכספי משרד התמ"ת ו-2.5
מיליון שקלים מכספי הג'וינט. בינואר 2009 הוארך חוזה ההתקשרות לשלוש שנים נוספות, עד 2011).

הצפי של התכנית להגיע בתקופה זו ל-3,000 אברכים.

במחזור השני, שהסתיים ב-2007, התקיימו 24 הכשרות בהשתתפות 527 תלמידים.

במחזור השלישי, שהתחיל ב-2008, תוכננו 12 הכשרות. במחזור זה אומצה השיטה של "כיתת מפעל" (ראה לעיל).

3. תכניות תעסוקה מיוחדות לציבור החרדי

א. 'פרנסה בכבוד' - תכנית חלוצית לתעסוקה

רקע

'פרנסה בכבוד' היא תכנית לשילוב אברכים, ש"תורתם אומנותם", בעבודה באמצעות הכשרה מקצועית. זוהי התכנית התעסוקתית המובנית הראשונה, שהג'וינט יזם עבור הקהילה החרדית. התכנית נוצרה מתוך ראייה, כי יש לפעול לשינוי המצב הכלכלי הקשה, שבו נתונה החברה החרדית, בין השאר עקב שיעור ההשתתפות הנמוך מאוד של גברים חרדים בשוק העבודה. שיעור נמוך זה נובע בעיקר בגלל חוסר השכלה והכשרה המתאימות לדרישות עולם העבודה ואי-השלמה עם הרעיון של הניתקות מהישיבה כאורח חיים. מסתבר, כי שיעור הגברים החרדים בגיל העבודה, המצויים בשוק העבודה, הוא נמוך בהרבה משיעור הגברים בגיל המקביל בכלל האוכלוסייה. בעשור האחרון, החלה פתיחות ללימודים כלליים בחברה החרדית וזאת עקב המצוקה הכלכלית הקשה המאפיינת משפחות רבות. מצב זה היווה שעת כושר להתחלתן של תכניות הכשרה שונות. באמצע שנות ה-90 החלו במשרד העבודה והרווחה דאז לתכנן תכניות בתחום ההכשרה המקצועית לחרדים. תכניות אלו נתקלו בקשיים מסוימים, משום שהאברכים, בני ישיבה הלומדים ב'כולל', היו זקוקים למסגרת מיוחדת שתאפשר להם המשך לימודים תורניים וזכאות למלגת קיום מחד גיסא, ויצירת מסלולים ללימודי הכשרה מקצועית, שיאפשרו להם, בהמשך הדרך, יציאה מ'הכולל' לעולם העבודה, מאידך גיסא. הג'וינט נרתם לנושא ב-1996 בזכות היכרותו הממושכת עם עולם הישיבות ועם המגזר החרדי. תחילה פעל הג'וינט לבדו, אך עם הצטרפותו של משרד התמ"ת כשותף בכיר, בשנת 2001, קיבל פרויקט תעסוקת החרדים תנופה והתרחבו קורסי ההכשרה המקצועית, הן במגוון הנושאים המוצעים והן מבחינת היקף המשתתפים. זה היה הרקע לפיתוחה של התכנית 'פרנסה בכבוד'. ייחודה של התכנית בכך, שמבחינת החוק, מעמדם של משתתפיה נותר בתקופת ההכשרה מעמד של תלמידי ישיבה ש"תורתם אומנותם" וקורסי ההכשרה שהם נטלו בהם חלק, לא הפקיעו אותם ממעמד זה. בתום קורס ההכשרה המקצועית והשתלבותם בעבודה, התרחשה העזיבה הרשמית שלהם את מסגרת ה'כולל' על כל המשתמע מכך.

תחומי הלימוד

קורסי ההכשרה המקצועית, המתקיימים במסגרת הפרויקט בפריסה ארצית, מציעים מגוון רחב של נושאים: טכנאות ותכנות מחשבים, הנהלת חשבונות וייעוץ מס, שמאות מקרקעין, ייעוץ השקעות, הידרותרפיה, הוראה מתקנת, ועוד. מרבית הקורסים מתקיימים במסגרות חרדיות, אך גם במכללות ובגופים כלליים, שבהם מוסדרים תנאים המתאימים לתלמידים חרדים, כמו הפרדה מלאה בין גברים לנשים והקפדה מרבית על תכני הלימוד.

אוכלוסיית היעד

אוכלוסיית היעד של הפרויקט הם אברכים (בני ישיבה נשואים) בני 23 ומעלה מכל רחבי הארץ. גיל 23 נבחר כגיל שבו מרבית הגברים החרדים כבר נישאו, מרביתם כבר הורים לילדים, הם הספיקו כבר ללמוד מספר שנים ב'כולל' והם מחויבים לדאוג לפרנסתם. אילן שמיר, מנהל הפרויקט בתב"ת, אומר כי אמנם קהל היעד הוא אברכים, "אך התכנית מאפשרת חריגה של עד 25% מקהל יעד זה. לפעמים גם קיבלנו צעירים, מתחת לגיל 23, שעומדים להינשא, כאשר הרף התחתון היה בכל מקרה 18, שכן מבחינת החוק צעירים יותר אינם רשאים ללמוד בקורסים מקצועיים". לדברי שמיר, במכסת החריגים נכללים אברכים שהחליטו לעזוב את ה'כולל' מכל מיני סיבות, או שהורידו את מינון שעות הלימודים שלהם. "הכלל היה, שכל מי שבא לוועדות הקבלה מתבקש להציג אישור שהוא לומד ב'כולל' או שלמד לאחרונה. ללא אישור הוא לא מתקבל אצלנו". מכל מקום, ההתמקדות באברכים תחילה (ולא בנשים חרדיות או בצעירים) נבעה מהמנדט שניתן לג'וינט ישראל על ידי הממשלה, לספק פתרון תעסוקתי לחרדים, אשר ההסדר של "תורתם אומנותם" פוגע ביכולתם להתפרנס בכבוד. התברר, כי בעיית היציאה לעבודה בקרב גברים חרדים היא קשה מזו הקיימת בקרב נשים חרדיות. שאולי דריטר, מהוגי הפרויקט, טוען כי "אצל נשים אין את הבעיה של תורתן אומנותן. הן יכולות להשתתף בכל קורס של משרד העבודה, בעוד שגבר חרדי לא יכול להשתתף בקורסים האלה. אם הוא מוגדר כ-"תורתו אומנותו", אזי הוא לא מוכר כמובטל, ואם הוא לא מוכר כמובטל - הוא לא יכול להשתתף בקורס רגיל של משרד העבודה. זהו מעגל קסמים שלא יכולים לצאת ממנו, לכן בחרו באברכים ולכן היה צורך במסגרת מיוחדת". מדוע רק אברכים הלומדים, או שלמדו ב'כולל', זכאים להכשרה מקצועית ולא צעירים חרדים בכלל?

בעניין זה אומר אילן שמיר: "אם היינו הולכים על חברה צעירים, שעוד לא ישובים בדעתם ועוד לא הקימו משפחה, הג'וינט לא היה זוכה בברכת הדרך מצד ההנהגה הרוחנית. צעירים חרדים, שאינם אברכים, טרם גיבשו את דרכם ותכניותיהם לעתיד והכשרה מקצועית עלולה להסיט אותם מדרך לימוד התורה וקיום המצוות הדקדקנית לחיפוש סדרי עדיפויות אחרים, כמו טיפוח קריירה. צעיר שעשוי לפתח קריירה, ידחה את הנישואים ואת הולדת הילדים וישנה את אורח החיים שלו. עבור הקהילה החרדית, זהו תהליך מסוכן".

מטרות ויעדים

שילוב אברכים בעבודה;

הקניית ידע והשכלה מכווני תעסוקה לגברים חרדים;

צמצום העוני במגזר החרדי;

צמצום הקיטוב בחברה הישראלית;

מעבר ממצב של אוכלוסייה נתמכת למצב של אוכלוסייה יצרנית.

היעדים האופרטיביים שנקבעו לתקופת פעילות של שלוש השנים הראשונות של התכנית הם השתתפות של 2,790 אברכים בתכנית, והשמה של 70% מהמשתתפים בעבודה לטווח ארוך.

פרסום התכנית ושיווקה

מתחילת דרכה, נדרשו מנהלי התכנית לתמרן בין הצורך ליידיע את קהל היעד על התכנית ועל מגוון ההצעות והתנאים הכלולים בה לבין שמירה על מדיניות פרסום מאפקת וצנועה. התנהלות מיוחדת זו אפיינה, מאוחר יותר, את מדיניות השיווק והפרסום של מכלול התכניות המוצעות לציבור החרדי. נקודת המוצא הייתה פרסום ענייני, תכליתי ולא יומרני, המסתפק בהעברת מידע על הקורסים ונזהר מפני הצגת הדברים באופן שיתפרש כניסיון לשכנע את האברכים לעזוב את עולם הישיבות. פעולות הפרסום והשיווק נעשו בתיאום ותוך התייעצות עם רבנים ושליחי הקהילות, ועל דעתם. בעניין זה ראוי לציין, כי רכזי התכנית, המשתתפים בשיווקה ובגיוס המועמדים, הם מבני הקהילה החרדית.

את נושא הפרסום והשיווק של התכנית מנהל ראש תחום חרדים בתב"ת, בשיתוף עם מנהלי התכניות השונות. עם הזמן, התפתחה מדיניות אחידה בתחום זה בכל התכניות לחרדים, הגורסת העברת האחריות לנושא הפרסום לידיהם של המכללות והגופים המבצעים את קורסי ההכשרות המקצועיות. מדיניות זו מעוגנת כסעיף בחוזה ההתקשרות בין הג'וינט לבין הגוף המפעיל את הקורס.

“אנחנו כמובן מייעצים להם ואומרים איך כדאי לפרסם. צריך לשמור על איזון כדי לא לנקר עיניים”, אומר מנהל התכנית.

יש לציין, כי בשנים הראשונות לקיומה של התכנית, הג'וינט נמנע מהבלטת שמו בפרסום ולעתים אף מאזכרו. עם זאת, התלמידים בקורסים מודעים לכך, שהג'וינט מעורב בתכנית מראשיתה. במהלך 2008 חל שינוי במדיניות זו, ומאז אין הימנעות גורפת מאזכור שם הג'וינט בפרסום התכניות.

השיווק נעשה בעיקר באמצעות פרסום במקומונים המופצים בתפוצה רחבה וכן באמצעות פליירים הנשלחים בדיוור ישיר לתיבות הדואר. לאלה מתווספים לעתים גם דיווחים וכתבות במוספים הכלכליים של העיתונות הכללית. פרסום בעיתונות החרדית הרשמית הוא נושא השרוי במחלוקת, ולעתים נשלל על הסף על ידי העורכים מחשש שמא יתפרש הדבר כמתן גושפנקה מצדם לעידוד עזיבת ה'כולל' ולשינוי סדרי העדיפויות בעולם התורני (עדות מעניינת לעמדות אלו ניתן היה לשמוע בפאנל התקשורת בכנס הבין-לאומי הראשון לקידום תעסוקת חרדים, שאורגן על ידי הג'וינט, והתקיים בירושלים ב-19.09.19).

דרכים נוספות לגיוס משתתפים הן באמצעות השיטה הפשוטה של “חבר מביא חבר”. אנשים שומעים על אברכים שיצאו ללמוד והסתדרו בעבודה ולשמועה הזו יש השפעה על החלטתם להצטרף לאחד הקורסים המוצעים. כמו כן, גיוס משתתפים מתבצע גם באמצעות אתרי אינטרנט, המשרתים את הציבור הדתי ומפיצים, בין השאר, מידע על קורסים להכשרה מקצועית.

אחת הדרכים החשובות לחשוף תכנית חדשה להכשרה מקצועית היא ארגון כנסים בחסות אישיות מוכרת מהקהילה החרדית ובשיתוף נציגי חברות עסקיות, במטרה לחשוף את התכניות ואת ההיצע הקיים בשוק העבודה. כנס כזה, לדוגמה, התקיים בבני ברק, במחצית הראשונה של 2006, ביוזמת תב”ת, משרד התמ”ת ועיריית בני ברק. בכנס השתתפו גופים העוסקים בתחומים מגוונים, ביניהם: קבוצת מל”ם, קבוצת סלע, CA, גשרים, סטודיו לצילום גריזים, אגד, המרכז החרדי להכשרה מקצועית, המרכז לטיפוח יזמות, ועוד. במקום הוצבו דוכני הרשמה שבהם הוצגו תכניות הלימודים והתעסוקה בתחומים השונים.

מוסדות ההכשרה

קורסי ההכשרה המקצועית נערכים על ידי מוסדות הכשרה אשר נבחרים על ידי תב”ת ומשרד התמ”ת, בהליך של מכרז. זאת, בהתאם לרמתם הפדגוגית והמקצועית של מוסדות ההכשרה, ליכולתם לגייס תלמידים, להפעיל קורס מקצועי בתנאי לימוד המתאימים לחרדים ולדאוג להשמתם ולשילובם בעבודה

של הבוגרים. כל המוסדות עוברים בדיקה ונתונים לפיקוח על ידי מנהלי התכנית בג'וינט באמצעות רכזי השטח, שהם עצמם אנשים חרדים.

מנהל תחום חרדים בתב"ת טוען, כי שיתוף הפעולה הטוב ביותר וההצלחה הטובה ביותר הם דווקא עם מכונים קטנים ופחות מוכרים, שהביעו נכונות להגמיש את אופן הפעולה על פי צרכיהם המיוחדים של התלמידים החרדים.

ההכשרות מתבצעות על ידי מכללות חרדיות (למשל: המרכז החרדי להכשרה מקצועית, המכללה החרדית לבנות), אך גם על ידי מוסדות כלליים, שהתאימו עצמם לדרישות (המכללה למינהל באשדוד, האוניברסיטה הפתוחה בירושלים ובית התוכנה 'סלע'). ההתאמה כוללת הקמת כיתות לימוד מיוחדות ונפרדות לציבור החרדי, שבהן קיימת הפרדה מוחלטת בין גברים לנשים. "המקום המועדף להכשרה מקצועית לציבור החרדי הוא מכללה חרדית", אומר אחד ממנהלי התכנית. "אך החיסרון הוא דווקא בשל היותו מוסד חרדי, ואז המפגש הראשון של התלמידים עם 'העולם האמיתי' הוא במקום העבודה. היתרון בהכשרות במוסדות לא חרדיים הוא בכך, שהתלמידים נפגשים עם העולם הפחות מוכר, על כל היבטיו, עוד בתקופת ההכשרה".

המרכז החרדי להכשרה מקצועית

אחד ממוסדות ההכשרה המקובלים ביותר הוא המכון החרדי להכשרה מקצועית. במכון זה בוצעו בעבר מרבית קורסי ההכשרה המקצועית עבור הציבור החרדי ביוזמת הג'וינט. לכאורה, מוסד זה הוא עוד אחד מרשימת מוסדות ההכשרה החרדיים, אך ייחודו בהיותו פורץ דרך בתחום ההכשרה המקצועית לחרדים, והוא סלל את הדרך להקמת מכונים חרדיים רבים נוספים.

המרכז החרדי להכשרה מקצועית הוקם בשנת 1996, כמסגרת לימודית המכשירה גברים ונשים, מהציבור החרדי, במגוון מקצועות. מוסד זה נולד והתפתח במקביל לפעילות הג'וינט בתחום תעסוקת חרדים.

לדברי שאולי דריטר, מעובדי הג'וינט הוותיקים, הקשר שנוצר בין הג'וינט לבין המכון החרדי להכשרה מקצועית בראשית דרכו היה בעקבות פגישה עם הרב יחזקאל פוגל. "כשאנחנו פגשנו את הרב פוגל", אומר דריטר, "הייתה לו רק כיתה אחת ואנחנו סייענו לו להפוך את הכיתה האחת למוסד ממש. זה לא היה רק התמיכה הכספית שנתנו, אלא היותנו שותפים. איתו עבדנו גם על היעדים האסטרטגיים וזו למעשה הייתה ההתחלה של המכון. אנחנו גדלנו יחד עם הרב פוגל".

מבנה התכנית 'פרנסה בכבוד'

התכנית כוללת עשרות קורסים להכשרת אברכי ה'כוללים' במגוון מקצועות. תחומי ההכשרה המקצועית נקבעים בהתאם לדרישות השוק ובתיאום עם המעסיקים, שבמרבית המקרים הם גם המוסדות המכשירים.

הקורסים מתבצעים בפריסה גיאוגרפית רחבה. באזור המרכז: בבני ברק, באלעד, במודיעין עילית, בירושלים ובבית שמש. בדרום: באשדוד ובאשקלון. באזור הצפון: במפרץ חיפה, בכרמיאל ובצפת. השאיפה היא להתרחב ליישובים נוספים.

כוח האדם של התכנית כולל מנהל, שלושה רכזי שטח חרדים בשלושה אזורים (צפון, דרום ומרכז). לרכזים מגוון רחב של תפקידים, ביניהם: פיקוח כולל על התכנית, החל מאיתור אנשים וגיוס מועמדים, דרך זימונם לוועדות קבלה, ועד לשלב ההשמה בעבודה. הרכזים יוזמים רעיונות לגבי התקשרות למכללה להכשרה מקצועית או לגוף של מעסיקים, ומביאים זאת לדין ולאישור סופי בהנהלת התכנית.

לפיתחתו של כל קורס הכשרה קודמת עבודת הכנה אינטנסיבית, הכוללת את שלבי פרסום הקורס, איתור מועמדים ומיון ראשוני בהתאם לנושא ההכשרה. איתור המועמדים נעשה, כאמור, על ידי הרכזים בשטח, הבאים מתוך הקהילה החרדית עצמה, מכירים את אורחותיה ובקיאים בהלכי הרוח, במקומות ההתכנסות ובאופן שבו ניתן להגיע למועמדים פוטנציאליים.

תהליך המיון והסינון של המועמדים, לפני קבלתם לקורס המקצועי, נעשה באמצעות שיחה עם המועמד, הכרת צרכיו ושאפיותו, תיאום עמדות וציפיות. על פי רוב, תהליך זה כולל ריאיון אישי עם מנהל מוסד הלימודים ומבחני מיון. במבחני המיון, שנעשים בדרך כלל מול מחשב, בודקים מיומנות מתמטית, ידע באנגלית וכן כישורים אינטלקטואליים כלליים וכישורי למידה. כמו כן, בודקים את מידת המוטיבציה של התלמיד ללימודים ואת רמת מחויבותו, וכן מספקים למועמד ייעוץ והכוונה למקצוע המתאים לכישוריו. בתהליך המיון, מתוודעים המועמדים למבנה הקורס ולדרישותיו. הייעוץ המקצועי, שנערך כחלק משלב המיון, הוא חשוב ביותר ומאפשר לכוון את התלמידים לקורסים המתאימים להם. הייעוץ מנוצל גם להחדרת מוטיבציה ללימודים, וזאת, בין היתר, תוך הדגשת ערכה של התעודה המקצועית.

שלב ההכשרה הראשון, שאורכו בין חודשיים לארבעה חודשים, הוא המכינות, שנועדו להשלמת ידע בסיסי באנגלית, במתמטיקה ובשימוש במחשבים, הנדרש לקורסים המקצועיים. הלימודים במכינה מתקיימים בשעות הערב, מה שמאפשר למשתתפים להמשיך את לימודיהם ביכולת ולהיות זכאים לקבל את מלגת ה'כולל'.

במכינות לקראת קורסי הכשרה מיוחדים גדלה מכסת שעות הלימוד, כמו במקרה של קורס לבדקי תוכנה בתעשייה האווירית, שם הקיפה המכינה 300 שעות ללימודי אנגלית, מתמטיקה ופיזיקה. במהלך ההכשרה מתקיימות גם סדנאות למיומנויות הקשורות לעולם העבודה וליזמות. בחלק מהמוסדות מהווה המכינה אמצעי מיון נוסף לפני התחלת הקורס עצמו. עבור התלמידים מהווה המכינה תקופת מבחן עצמי למידת התאמתם ונכונותם להמשיך בצעד החדש שבו החלו. השלב הבא, המרכזי, הוא שלב ההכשרה המקצועית, שאורכו משתנה בהתאם לנושא ההכשרה. מתכונת הלימודים בקורס המקצועי היא שלושה עד ארבעה מפגשים שבועיים בערב, בהיקף של כארבע שעות בכל מפגש. בחלק מן הקורסים (בעיקר במקצועות הטכנולוגיים) מתקיימים תרגולים נוספים במהלך השבוע.

בהתחלה רוב ההכשרה הייתה בתחום ההיי-טק. עם הזמן, נוספו תחומים, כמו: מינהל, ייעוץ מס, השקעות, שיווק, הנהלת חשבונות וראיית חשבון. במהלך 2008 נוספו נושאי הכשרה חדשים, כמו הידרותרפיה ומדריכי כושר. הכשרה חדשה בעריכה ובהגהה פותחה בשיתוף עם "היכלי תורה" - הוצאה לאור חרדית בבית שמש.

בתום ההכשרה מקבלים הבוגרים תעודה מקצועית, שכוחה יפה לקבלת עבודה. לאחר קבלת התעודה מתחיל שלב ההשמה. על פי החוזה, חייבים מוסדות ההכשרה למצוא תעסוקה ל-70% מבוגרי הקורס (בשנתיים האחרונות הופחת המספר ל-50%). מנהלי המוסדות רואים בהשמת התלמידים בעבודה חלק בלתי נפרד מתהליך ההכשרה המקצועית.

הקשר ההדוק בין ההכשרה להשמה בא לידי ביטוי גם במתכונת של כיתת מפעל. הכוונה להכשרה המתבצעת על ידי המפעל ומשלבת התנסות בעבודה עצמה במפעל.

ההתפתחות האחרונה בהפעלת הפרויקט חלה בראשית 2009, וזאת על-פי עקרונות הפעולה של הג'וינט, כלומר, פרישה הדרגתית מפרויקט לאחר הטמעתו והעברת האחריות להפעלתו לידי הממשלה. בינואר 2009 הועברה האחריות להתקשרות החוזית עם גופי ההכשרה המקצועית לידי משרד התמ"ת. הג'וינט, באמצעות תב"ת, ממשיך בניהול המעטפת של הפרויקט - המינהל האדמיניסטרטיבי ובשימוש בידע המקצועי שנצבר במהלך הפעלתו.

עקרונות הפעולה של 'פרנסה בכבוד'

א. עבודה בהסכמה ובשיתוף פעולה עם ההנהגה הרוחנית של הקהילה החרדית

ההסכמה מצד ההנהגה הרוחנית היא הבסיס לכל פעילות עם הציבור החרדי. בג'וינט כינו זאת "האור הירוק שניתן בחדרי חרדים".

השפעה גדולה, בהקשר זה, הייתה לדבריו של האדמו"ר מבלעז בנושא זה לחסידיו. אומר עמיר בן צבי, המנהל הראשון של הפרויקט: "באחת הדרשות השבועיות של האדמו"ר מבלעז, הוא אמר שבחור 'כולל' שהגיע לגיל מסוים, שרכש ניסיון ב'כולל' והבין שהמשך הלימודים שם זה לא בשבילו, וכן הלאה, צריך לצאת לעבוד. אם הוא יוצא לעבוד עליו לעבוד במקומות ראויים. הוא אמנם לא הזכיר במפורש את 'פרנסה בכבוד', אך רמז לכך. גם ראשי 'כוללים' התירו השתתפות בפרויקט, על אף שלא יצאו אף פעם בהכרזה פומבית. הם היו שולחים מספר בחורים ללמוד בתכניות שלנו ונותנים להם ברכה אישית. אותו בחור היה יושב אצלנו בתכנית, מתחיל לעבוד, מצליח, ואחרי זה הופך לשגריר לתכנית בקהילה. בפגישה אישית עם הרב אלישיב הקשיש הוא אמר לנו: 'תברכו על כל מעשיכם'. למרות שהוא לא כתב את הדברים ולא יצא באמירה פומבית, כולם ידעו שהיינו בפגישה אצלו ושקיבלנו את ברכתו. עבור חלק מהאנשים זה מספיק".

עם זאת, מדגיש עמיר בן צבי, כי בקרב החרדים הייתה גם התנגדות לתכנית. הרשל קליין, מוותיקי התכניות לחרדים בג'וינט, ובעצמו חסיד בעלז מצטט את האדמו"ר מבלעז, שאמר לדברי קליין, כי "כאשר יוצא אדם לפועלו להביא טרף לביתו לאחר שאין לו יכולת להמשיך לימודו ב'כולל', לא תמיד מוצא הוא מיד פרנסה ראויה, ומחוסר ברירה הוא עוסק במלאכה שבה הוא משחיר עצמו, כדי להביא לחם לאכול ובגד ללבוש. אפשר ללמוד אמנות של מלאכה המכבדת את בעליה, ובאופן זה יהיה לעובד יותר זמן לשהות בין כותלי בית המדרש, ללמוד ולהתפלל כדבעי, גם לאחר שיוצא ממסגרת ה'כולל'. יש לעשות את ההכנות לפני כן". לדברי קליין "זו התייחסות ישירה להכנה לעבודה ולהכשרה המקצועית של 'פרנסה בכבוד'".

ב. התאמת תנאי ההכשרה המקצועית לאורח החיים החרדי
נקבעו קריטריונים לגבי בחירת המרצים בקורסים, הכנת חדרי הלימוד, כך שתהיה הפרדה מלאה בין נשים לגברים, ארוחות ברמת הכשרות הנדרשת והקצאת זמנים לתפילה.

ג. התאמת ההכשרות לדרישות השוק, לזמינות המעסיקים ולצורכיהם
התחום הראשון שבו הופעלו קורסי הכשרה לחרדים בפרויקט היה תחום המחשוב, אך כאשר חלו שינויים בשוק העבודה, והייתה רוויה בתחום זה, נבחרו נושאי הכשרה נוספים בהתאם לשינויים שחלו. "המודל שלפיו עבדנו הוא חיפוש תחומים לתעסוקה. כלומר, הפכנו את הכיוון, במקום להכשיר ואז

לחפש מעסיקים, חיפשנו מעסיקים ולפיהם התאמנו את ההכשרות", אומר ראובן גורבט, ראש תחום חרדים בתב"ת. "לדוגמה, חברה כמו 'אגד', שבאמצעותה הכשרנו נהגים חרדים שנקלטו שם בעבודה. דוגמה בולטת נוספת לתיאום בין המעסיקים לבין ההכשרות היא הבחירה במכללת 'סלע', מכללה שהיא גם בית תוכנה, המכשירה את תלמידיה ואחר כך קולטת אותם בעבודה".

ד. התחייבות להשמה בעבודה

כאמור, המכללות והגופים המקצועיים המפעילים את תכנית ההכשרה, התחייבו בתום ההכשרה לדאוג להשמת הבוגרים בעבודה.

ה. הסבסוד והמימון

עיקרון זה מבוסס על תמיכה בפרט, בתלמיד, ולא במוסד ההכשרה. שותפי התכנית, משרד התמ"ת והג'וינט מממנים את עלות ההכשרה המקצועית (75% משרד התמ"ת ו-25% הג'וינט). התלמידים משלמים דמי השתתפות עצמית למוסדות ההכשרה עד 25% מעלותה. דמי ההשתתפות מכונים בפי מנהלי התכנית "דמי רצינות", ועבור המכללות הם מהווים תמריץ להרצת התכנית.

לרשותו של תלמיד ה'כולל', שעבר את תהליך המיון והתקבל למכינה, עומדת קרן בשם 'פלא', האגודה הישראלית להלוואות ללא ריבית. מי שהוכיח שהתקבל ללימודים רשאי לקבל הלוואה מהקרן למימון חלקו בדמי ההשתתפות העצמית. במקרה שלא התקבל לקורס ההכשרה לאחר המכינה, הוא זכאי להחזר דמי ההשתתפות ששילם.

ו. רצף התכניות

קורסי ההכשרה המקצועית מהווים אחת מחוליות רצף הפעילות התעסוקתית למען החרדים. הרצף בנוי על מתן מענה תעסוקתי למגוון רב ככל שניתן של אנשים מהמגזר החרדי, על פי מידת הדחיפות בהשגת עבודה, רמת ההכשרה, כישורים אישיים, ועוד.

תכנית 'מפתח' (ראה להלן) היא מעין לשכת תעסוקה למחפשי עבודה מיידית ודחופה. בתכנית 'פרנסה בכבוד' ההשמה לעבודה מתעכבת עד לתום ההכשרה המקצועית, הנמשכת כשנתיים. כך גם בתכניות להכשרת הנדסאים. במסלול של קורסים מזורזים ואינטנסיביים, מתקצרת תקופת ההכשרה. חולייה נוספת ברצף היא המעסיקים.

ז. מסלול הכשרה מזורז

אחד מציוני הדרך בפרויקט הוא פיתוח מסלול הכשרה מזורז, שפירושו לימודי הכשרה מקצועית בשעות היום, בניגוד למסלול הרגיל של לימודים בשעות הערב. זהו שינוי מהפכני עבור התלמידים, המחייב

אותם להכריע בסוגיית הפסקת הלימודים ב'כולל' עוד לפני התחלת ההכשרה וההשמה בעבודה. שתי דוגמאות של הכשרה במסלול מזורז הן: קורס אינטנסיבי של לימודי יום, האחד במכללת 'סלע' והשני בתעשייה האווירית. בשני המקרים נערך מיון מוקפד במיוחד עוד לפני שלב המכינה. "הדבר החדשני היה, שנתנו לאברכים מלגות קיום, כי הם למדו לימודי יום", מסביר מנהל התכנית. "היה בכך שינוי עקרוני, כי אנשים ידעו שלאחר ארבעה חודשי מכינה, הם יצטרכו לקבל את ההחלטה על עזיבת ה'כולל'".

קשיים ובעיות

הקשיים שבהם נתקלו מובילי הפרויקט בג'וינט נבעו, בראש ובראשונה, מעצם היות הפרויקט פורץ דרך בתחום. בחירת קהל היעד, האברכים, נועדה לפתור מצוקה קיימת, אך הייתה מורכבת ובעייתית. הסיבות לכך הן: הקושי שהתגלה אצל האברכים להחליט החלטה כה נועזת עבורם על עזיבת ה'כולל', החלטה שהייתה הכרוכה גם בקבלת הסכמה של מנהיגים רוחניים והמשפחה, וכן בגלל ההשלכות הרחבות שיש לפרויקט מסוג זה על הציבור החרדי כולו.

בנוסף לכך, היו גם קשיים אובייקטיביים, כמו החיוב בתשלום דמי השתתפות עצמית לכל קורס, שגם לאחר הסבסוד המשמעותי, היווה בעיה לרבים מהאברכים. במקרים לא מעטים, ההצטרפות להכשרה השפיעה על חיי המשפחות.

קושי נוסף נבע מהעובדה, שדעת הקהל החרדית לא הייתה אחידה. היו רבים שהסכימו בשתיקה, אך היו גם מתנגדים וכאלה שאף יצאו בפשקווילים ובכתבות בעיתונות החרדית נגד חבריהם האברכים "משתפי הפעולה". הג'וינט הואשם על ידי המתנגדים הקיצונים בעידוד אברכים מה'כולל' לחולל שינויים בעולם התורה. בתגובה, הג'וינט נקט באמצעי הסברה בהבהירו שאין לארגון כל כוונה לחולל שינויים ולהתערב בעולם התורה. בהצהרה על מטרות התכנית 'פרנסה בכבוד' הודגש, כי "היעדים הם שילוב אברכים ש'תורתם אומנותם' המעוניינים לרכוש מקצוע כדי להשתלב בשוק העבודה באמצעות הכשרה במקצועות מבוקשים".

אלה שלא התנגדו לתכנית ההכשרה הסבירו, כי פרנסה המכבדת את בעליה תפנה מקום מסודר במהלך היום "לקביעת עתים לתורה" ותחסוך את בזבז הזמן בחיפוש אחר עבודות מזדמנות, ששכרן זעום. סוג אחר של קשיים נבע מהמחויבות שנדרשה מצד הגופים המעסיקים לשיתוף פעולה ולהשמה בעבודה של אחוז גבוה של הבוגרים. בשנות הפעלת הפרויקט, היו מקרים שבהם מוסד ההכשרה המקצועית כשל ולא עמד בציפיות שתלו בו מנהלי ההכשרה.

לדעת אחדים מהאחראים על התכנית, קושי גדול נבע מאורכו של התהליך, שכלל יצירת קשר עם מוסד

ההכשרה, חתימת חוזים, ועדות היגוי, סדרת ועדות הקבלה, שהמועמדים היו חייבים לעמוד בהן, ומשך הזמן הארוך, בעיקר בעיני האברכים, של קורס ההכשרה. מנהל הפרויקט: "השאיפה שלי הייתה לקצר את הזמן. זו הייתה הסיבה שפיתחנו את המסלול המזורז, המתנהל באופן מרוכז בשעות היום בתקופה קצרה יותר מהקורס הרגיל". פתרון המסלול המזורז לא האריך ימים בשל העלות הכספית הגבוהה שהייתה כרוכה בקיומו. אברך שהשתתף במסלול של לימודי יום, פרש מה'כולל' ולא היה זכאי למלגה ממנו, שהוחלפה במלגת קיום שניתנה לו לפרנסת משפחתו בתקופת ההכשרה. עקב המצב הכלכלי והקיצוצים במשק, לא אושרה מלגת קיום לשנת 2009, ולכן לא הופעלו קורסי הכשרה במסלול המזורז של לימודי יום. מחקר והערכה

בשנתיים הראשונות להפעלת 'פרנסה בכבוד' ערך מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל מחקר הערכה על התכנית.

המחקר הקיף 221 תלמידים ראשונים בקורסים המקצועיים. הנתונים נאספו בשתי נקודות זמן: בחודשים אוקטובר 2002 עד דצמבר 2003, סמוך למועד סיום קורסי ההכשרה, וכשישה חודשים עד שנה לאחר ההכשרה.

המחקר בדק את המאפיינים של משתתפי ההכשרה החרדים, את הקשיים וההתמודדות של האברכים בתקופת הלימודים במישורים שונים ואת הסיבות לנשירה מהקורסים. כמו גם את מידת השתלבותם של הבוגרים בתעסוקה.

הממצאים הראו:

84% מכלל המשתתפים היו נשואים, 58% מתוכם בגילאים 26 עד 40.

26% נמנו על הפלגים החסידיים השונים: 17% על הזרם הליטאי, 41% הגדירו עצמם כחרדים ספרדים או לא מזוהים, 16% כחרדים לאומיים.

50% מכלל המשתתפים דיווחו, כי למדו לימודי חול עיוניים לפני הקורס.

41% מכלל המשתתפים דיווחו, שעברו קורס מקצועי לפני הצטרפותם להכשרה במסגרת 'פרנסה בכבוד'.

45% היו חסרי כל ניסיון תעסוקתי קודם.

התגלו קשיים במיומנויות למידה שלא הורגלו בהם בלימודם ב'כולל'.

נוצר קושי בעמידה בלוח זמנים שנבע מתפיסה הגורסת, כי עמידה בלוח זמנים נתונה ברצון האל.

42% ממשתפי המחקר ציינו, כי חלה הרעה במצבם הכלכלי בשל הוצאות שכר הלימוד והנסיעות. חלה פגיעה במעמד החברתי של אחדים ממשתתפי ההכשרה בקהילתם והיה קיים חשש מפגיעה באורח החיים החרדי.

מחקר הערכה כולל על התכנית 'פרנסה בכבוד' תוכן להתקיים בעת כתיבת מסמך זה על ידי יחידת מינהל המחקר והכלכלה במשרד התמ"ת.

הישגי התכנית מנקודת הראות של עובדי הג'וינט

א. תכנית פורצת דרך

'פרנסה בכבוד' מתוארת כתכנית פורצת דרך בקשר של הג'וינט עם הציבור החרדי. אחד הביטויים לכך הוא הקמת מוסדות חרדיים רבים להכשרה מקצועית ופתיחת אפיקי מחקר ושיח אקדמי חדשים.

ב. השמה בעבודה

מתחילת מעורבותו של הג'וינט בתכנית נקלטו בהכשרות השונות כ-2,300 תלמידים, מתוכם הושמו בעבודה עד אפריל 2005 כ-65%. ב-2006 נקבע יעד ההשמה ל-70%, אך עד לכתיבת מסמך זה היעד לא הושג.

ג. רכישת מקצוע המכבד את בעליו

גם אם פיתוח הקריירה אינו בראש סולם העדיפויות של מרבית האברכים, הרי שרכישת מקצוע המכבד את בעליו והגשמת שאיפה לרכוש מקצוע מסוים על אף כל הקשיים, היא בבחינת הישג גדול שיש להתגאות בו.

ד. יצירת תחושת ה"ביחד"

מושג זה אינו כלול בהצהרת הכוונות ובמטרות המוצהרות של הפרויקט, אך ביצירת ה"ביחד" ניתן לראות הישג לא מבוטל. "התהליך לא פשוט, אבל הוא קורה", מעידים האחראים על התכנית בג'וינט. "ברגע שנכנסים למנגנון שפורץ את הסגירות, מתרחשים כל מיני תהליכים. כך, בחורים שלמדו מקצוע באו להגיד תודה לא רק על זה שהם מתפרנסים, אלא גם על כך שההכשרה שינתה להם את ההסתכלות על עולם החילוני ואת תפיסת העולם שלהם עליו".

ה. הרחבת נושאי ההכשרה המקצועית

הגיוון הרב של הקורסים והמסלול המזורז, המתנהל בשעות הבוקר, שבו אחוזי ההשמה גבוהים ביותר הם, ללא ספק, מהישגי התכנית.

לסיכום, 'פרנסה בכבוד' הפכה במובנים רבים לתכנית הדגל של הג'וינט בנושא תעסוקה לציבור החרדי והיותה זרז למגוון מתרחב והולך של קורסי הכשרה. המודל שנבנה על ידי הג'וינט הוטמע, והוא ממשיך להתנהל עם תמיכה וליווי צמודים של הג'וינט באמצעות תב"ת.

ב. 'צופיה' - מסלולי הכשרה לתעסוקה לנשים חרדיות

'צופיה' היא תכנית המספקת מסלולי הכשרה לתעסוקת נשים חרדיות במגוון מקצועות המתאימים לאורח חייהן. מעבר לכך, התכנית מסייעת לנשים להשתלב במעגל העבודה ולהגדיל את כושר השתכרותן.

רקע

הקהילה החרדית מונה בין 600 ל-700 אלף נפשות. מתוכם 54.2% מקרב הגברים והנשים בגילאים 18 עד 67 (על פי נתוני הלמ"ס) אינם נוטלים חלק בשוק העבודה ומתפרנסים מקצבאות של המדינה ומקרנות חרדיות. שיעור הנשים החרדיות בגיל העבודה המועסקות, בהשוואה לגברים החרדים באותו גיל, גבוה בהשוואה לשיעור הגברים החרדים, והוא מגיע ל-54%. במקרים רבים, הנשים נושאות בנטל הפרנסה העיקרי של המשפחה, מאפשרות לבעליהן להמשיך בלימודיהם ורואות בכך הגשמת האידיאל של המשפחה התורנית. יש המגדירים את הנשים כעוגן הכלכלי של משק הבית החרדי בישראל. מרבית הנשים הן בוגרות סמינר ועוסקות בעיקר בהוראה, כולל גננות, ובמזכירות. בעשור הראשון של המאה ה-21 ישנה רוויה במקומות העבודה במקצועות אלו מחד, ומאידך, היצע ההכשרות המקצועיות לנשים החרדיות בתחומים אחרים מוגבל. לכן, צעירות חרדיות רבות אינן עובדות או שהן מועסקות במשרות חלקיות, לרוב כאלו שאינן הולמות את כישוריהן ובשכר נמוך. נשים חרדיות רבות מתקשות להשתלב בעבודה או בקורסים להכשרה מקצועית. הקושי נובע, ברוב המקרים, מהיותן מטופלות במשפחות ברוכות ילדים, ומהמעבר של משפחות צעירות חרדיות רבות לריכוזים החרדיים החדשים בפריפריה, שם הקושי בהשתלבות בעבודה או בהכשרה גדול יותר מבערים הגדולות.

מתכנני תכנית 'צופיה' התייחסו לשני מרכיבים עיקריים: האחד, פיתוח תכניות סיוע לטיפול בילדים, כך שהנשים תוכלנה להתפנות ללימודים ולעבודה. השני, בניית מסלולים להשלמת ידע המותאם לדרישות שוק העבודה.

"נוטים לראות בתכנית 'צופיה' את המענה הנשי לתכנית 'פרנסה בכבוד' המיועדת לאברכים. אך בשונה ממנה, ב'צופיה', אנחנו בונים את סביבת העבודה ומחפשים סביבת עבודה מוגנת, פחות מאיימת על המשתתפות ועל בני משפחתן", אומרת אתי מלר, מנהלת 'צופיה'.
במסמך היסוד (שנכתב במאי 2006) ושקדם להקמת התכנית מתוארים הקשיים הצפויים להתעורר מתכנית כגון זו:

א. מבנה המשפחה החרדית: לפי מבנה זה, האישה אחראית על גידול הילדים ועל עול הפרנסה ואילו הבעל לומד תורה. קיים צורך לשמור על האיזון הדק המאפיין משפחות החרדיות.
ב. הידע המצומצם על עולם התעסוקה: קיים חשש מהבלתי מוכר, המונע מנשים רבות לנסות ולהתפרנס בכבוד.

ג. היצע מוגבל של מקומות עבודה: האוכלוסייה החרדית הצעירה מתרכזת בפריפריה החרדית כגון: אלעד, מודיעין עילית, ביתר עילית. ערים אלו נבנו ללא כל תשתית תעסוקתית מתאימה ויידרשו מאמצים רבים של כל הגורמים הרלוונטיים ליצירת מענה הולם לתעסוקה.

ד. התאמת סביבת התעסוקה: נקודת ההנחה היא, שהעסקת נשים תתקבל בחיוב בקהילה רק אם סביבת העבודה תותאם לכך. עובדה זו מגבילה את תחומי העיסוק ואת המעסיקים שירצו לפעול תחת מגבלה כזו.

ה. היעדר חשיבה לטווח ארוך: השתלבות בתכנית מקורה בחשיבה ארוכת טווח, שבמקרים רבים לא מקובלת בחברה החרדית מסיבות אמוניות.

מסגרת הפעילות

תכנית 'צופיה' מנוהלת על ידי תב"ת בג'וינט ישראל, בשיתוף עם האגף להכשרה מקצועית במשרד התמ"ת. בסוף 2008 הועברה הפעלת התכנית לניהולה של העמותה החרדית 'תמך - מרכז אמריקאי ישראלי לקידום הכלכלה והתעסוקה בישראל'.

בוועדת ההיגוי של התכנית, שבה משתתפים כל שותפיה, נקבעת המסגרת השנתית של התכנית. ועדה מקצועית, הכוללת את נציגי השותפים, מלווה את התכנית, מתכנסת בקביעות אחת לחודש ובוחנת בקפידה את מסלולי ההכשרה בתכנית, כדי להבטיח את הצלחתם.

התכנית פועלת בריכוזי החרדים בירושלים, בבני ברק, בבית שמש, בביתר עילית, במודיעין עילית, ובאלעד. בצפון פועלת התכנית בחיפה ובצפת.

בשנת 2008 היה תקציב התכנית כ-4.5 מיליון שקלים, מהם 3.5 מיליון שקלים, חלקה של הממשלה, וכמיליון שקלים מתקציב הג'וינט, שהוצא לכוח אדם ולמימון כלים תומכים, כמו השתלמויות באנגלית, במתמטיקה, השתתפות במימון הטיפול בילדים והשתתפות בנסיעות. בוועדת ההיגוי מתקבלות ההחלטות על חלוקת התקציב למחוזות וליישובים השונים שבהם פועלת התכנית, כאשר הסכומים הגדולים מועברים לירושלים ולבני ברק.

מטרות התכנית

הגדלת שיעור הנשים החרדיות המשתתפות בכוח העבודה במשק;
פיתוח הזדמנויות חדשות לתעסוקה ופרנסה של נשים חרדיות;
הקניית בסיס להתפתחות מקצועית ויכולת קידום במקום העבודה.

יעד

הכשרת 1,000 נשים חרדיות, במהלך שלוש שנים, להשתלבות בשוק העבודה.

אוכלוסיית היעד

נשים חרדיות בגילאי העבודה, בעלות השכלה של 12 שנות לימוד ומעלה, שלא הועסקו בעבודה מסודרת שנה לפני הצטרפותן לתכנית.

מבנה התכנית

התכנית כוללת בשלושה שלבים:

א. שלב ההכנה: כולל בו-זמנית פעילות שיווקית בקרב המעסיקים ואיתור אוכלוסיית היעד מקרב הנשים החרדיות. הפנייה למעסיקים נעשית מתוך עמידה על הצורך לגלות רגישות לאופי האוכלוסייה ולהעדפותיה ללימוד ולעבוד בתוך המרחב הפיזי והחברתי של הקהילה. איתור וגיוס הקבוצות נעשה באמצעות חשיפת התכנית למנהיגי קהילה מקומיים, מפעילי עמותות צדקה ופרסום בעיתונות החרדית. כמו כן, מתבצעת פעילות חשיפה על ידי הארגונים ומוסדות הלימוד המעוניינים בהכשרתן ובקליטתן בעבודה של הנשים.

ב. שלב הביצוע: כולל סדנאות העצמה ופיתוח כישורי עבודה ומכינה להשלמת ידע בהיקף של עד 150

שעות, באנגלית, במתמטיקה ובשימושי מחשב מתקדמים, כהכנה לקראת קורס ההכשרה. בשלב זה מתקיימת הכשרה מקצועית מכוונת תעסוקה. ההכשרה ניתנת במוסדות הכשרה שונים או במפעלים עצמם (כיתת מפעל). רוב ההכשרות מתבצעות בשיתוף פעולה עם גורמים עסקיים המתחייבים לקליטת העובדות. בין החברות ניתן למנות את: מל"ם, מטריקס, התעשייה האווירית ואחרות. כל תכניות ההכשרה הן בחסות ובאישור משרד התמ"ת.

ג. שלב ההשמה בעבודה: כולל גם ליווי בתהליך הקליטה בעבודה. צוות מקצועי של 'צופיה' מלווה את המשתתפות ואת המעסיקים בתהליך הקליטה בעבודה לאורך זמן.

מרכיב נוסף בתכנית הוא סיוע לטיפול בילדים, הניתן למשתתפות בתקופת ההכשרה עד להשלמת תהליך ההשמה. סיוע חד-פעמי זה מאפשר להגדיל את מספר המשתתפות בתכנית. על אופן בניית התכנית אומרת מנהלת התכנית: "השלב הראשון היה בדיקת השטח באמצעות אנשי קשר בקהילות החרדיות על כל גוניהן. דרך נוספת לבדיקת השטח היא בקיום כנסים שכונתיים. זו שיטה נפוצה והנשים נהנות מעצם המפגש שעבורן הוא אירוע חברתי. ההתכנסות עם חברותיהן לקהילה תורמת לביטחונן; השתתפותם של רבנים בכנסים אלה מעניקה חותמת של כשרות והילת חשיבות לאירוע".

תחומי ההכשרה

התכנית התבססה על הניסיון שהצטבר בשני מסלולי פעילות של הג'וינט עבור הציבור החרדי: האחד, במסגרת 'המנהלת לקידום ופיתוח תעסוקה', שבה אושרה תכנית להכשרה פנים-מפעלית במודיעין עילית והשני, במסגרת התכנית 'פרנסה בכבוד', המשלבת בעבודה גברים חרדים באמצעות מערכת הכשרות מקצועיות וליווי בהשמה. בשנים 2007 עד 2008 בוצעו במסגרת התכנית מספר מסלולים, בשותפות האגף להכשרה מקצועית של משרד התמ"ת, חברות ועמותות שונות.

א. הקניית מקצועות חדשים לבעלות כישורים מתאימים

1. קורס לתמצות חוזי נדל"ן (תכנית טרום משפטית): הקורס נפתח בינואר 2007 במודיעין עילית, בשותפות האגף להכשרה מקצועית במשרד התמ"ת, הג'וינט וחברת 'סיטיבוק סרביסיס' (בבעלות חרדית). במהלך ארבעה חודשים הוכשרו 32 נשים לעבודות של תמצות חוזי נדל"ן מארצות הברית. כל בוגרות הקורס הושמו בעבודה והצטרפו ל-150 הנשים שכבר עובדות בחברה בביתר עילית

ובמודיעין עלית.

2. קורס הכשרת מדריכות שחייה ומטפלות בהידרותרפיה: כיתת מפעל באמצעות עמותת 'בועות': קבוצת נשים חרדיות מבני ברק, אשדוד, רחובות, מודיעין עילית וירושלים עברה, לראשונה, קורס משולב בשחייה ובהידרותרפיה. רוב הנשים היו מחוסרות כל ניסיון תעסוקתי קודם, ביניהן היו אמהות לעשרה ילדים ואף יותר, שלא יצאו מעולם לשוק העבודה. במהלך 2008, שולבו הבוגרות בעבודה כמדריכות שחייה ברחבי הארץ. בשלב השני, השלב המתקדם, השתלמו הבוגרות במגמת טיפול והדרכה במים כהידרותרפיסטיות. ההשתלמות בוצעה באשדוד על ידי מכללת ספיר, ובסופה הוענקו לבוגרות תעודות הסמכה לעיסוק במקצוע.
3. קורסים נפרדים למדריכי חדרי כושר לנשים ולגברים: בדצמבר 2008, במסגרת תכניות 'פרנסה בכבוד' ו'צופיה', התקיימו קורסים למדריכי חדר כושר לנשים ולגברים מהמגזר החרדי, במטרה להקנות למדריכים ידע והבנה בעקרונות האימון בחדר כושר, וכן היכרות עם הצרכים, היכולות והמגבלות של בעלי נכויות וקשישים במסגרת ההפעלה בחדר הכושר.
4. קורס חשבונאות במרכז החרדי להכשרה מקצועית: 22 נשים חרדיות השתתפו בקורס הכשרה בתחום החשבונאות, באביב 2008, במרכז החרדי להכשרה מקצועית באשדוד. המגמה הייתה לשלב את המשתתפות, רובן חסרות כל ניסיון תעסוקתי קודם, בעבודה בסניף 'מפתח' - מרכז לתעסוקת חרדים מיסודו של הג'וינט, שנפתח באשדוד באותה תקופה.
5. קורס לתרגום מסחרי: בקורס השתתפו 19 נשים דוברות אנגלית ועברית שנבחרו מתוך כ- 110 מועמדות, לאחר מיון קפדני ביותר. הקורס נמשך שישה חודשים במתכונת של 'כיתת מפעל'. בוגרות הקורס השתלבו בעבודה בחברת 'תרגומי איכות', המבצעת תרגומים בתחומים משפטיים, פיננסיים ובתחומי היי-טק.

ב. הכשרה מקצועית לשדרוג התעסוקה

ההכשרות המקצועיות במסלול זה יועדו לנשים חרדיות בוגרות סמינר למורות, בעלות רקע תעסוקתי קודם. ההנחה הייתה, ששדרוג כישוריהן ומיומנותן של הנשים תגביר את סיכוייהן להשתלב מחדש בשוק העבודה. למטרה זו חברו הג'וינט באמצעות תב"ת, משרד התמ"ת וחברת 'שיפור'. במסגרת זו התקיימו שני קורסים:

1. קורס ניהול פרויקטים: נועד לפתח אצל הלומדות הבנה ודרכי חשיבה לניהול פרויקטים שונים

ולרכישת טרמינולוגיה ומיומנויות לתכנון וביצוע פרויקטים.

2. קורס ניהול שיווק: מטרתו - להכשיר נשות שיווק ומכירות חרדיות, שתוכלנה להשתלב בתפקידי ניהול.

ג. 'המהפכה הטכנולוגית' בקרב הנשים החרדיות

בתב"ת מכנים את ההכשרה המקצועית של נשים חרדיות במקצועות היי-טק, כמהפכה טכנולוגית של ממש. מדובר במאות נשים שהשתתפו בהכשרה והושמו בעבודה בחברות היי-טק. למימוש הרעיון נבנתה תשתית ארגונית להתמודדות עם הצרכים המיוחדים של הנשים החרדיות. ההכשרות המקצועיות התקיימו בשלושה בתי תוכנה, שבהן שולבו הנשים בעבודה: בירושלים תלפיות מבית מטריקס, ב-אי רוקס בבני ברק וב-מל"ם בביתר עילית. 'צופיה' שותפה אסטרטגית עם משרד התמ"ת וחברת מייקרוסופט ישראל בתכנון מיזם תעסוקה בחיפה, שאמור להעסיק כ-200 נשים חרדיות. עיריית חיפה, החברה הכלכלית לחיפה, מכללת מדיאטק היי-טק והחברות - פנמ-סופט, אמן מחשבים ובינת מערכות תוכנה שותפות אף הן בתכנית, שנועדה להכשיר נשים חרדיות לעבודה בתעשיית היי-טק ולשלבן בעבודה. בתום 400 שעות הכשרה קיבלו המשתתפות תעודה המסמיכה אותן כמפתחות בסביבת Microsoft Visual Studio 2005. ההכשרה הותאמה לדרישות שוק העבודה הישראלי ולבוגרות התכנית הובטחה תעסוקה מיד בסיום הכשרתן בחברות השותפות לפרויקט. בשנת 2008, התקיימו שני מחזורי הכשרה, בהיקף של 19 נשים חרדיות בכל מחזור. בסיום הכשרתן הנשים החלו לעבוד בחברות היי-טק ממרכז הארץ, שהחלו לפעול באזור חיפה בעקבות ההכשרה.

התכנית בראי התקשורת

המאמרים שונים בעיתונות הכלכלית, ('דה מרקר', 'כלכליסט' ואחרים), הייתה נימה ביקורתית ל"תופעה חדשה של תרבות ארגונית וניהולית אחרת, המבוססת על ערכים תרבותיים וסדרי עדיפויות אחרים". הביקורת כוונה לכך, שבתי תוכנה מעסיקים נשים חרדיות בתנאי עבודה מיוחדים, במשכורות הנמוכות מהנהוג בשוק היי-טק ואינן עולות על 5% מעל שכר המינימום. "ציונות טכנולוגית או ניצול", הייתה הכותרת במוסף דה מרקר של 'הארץ' בדצמבר 2007. המאמר התייחס לפריחתם של מרכזי היי-טק המעסיקים נשים חרדיות. עובדי היי-טק חילונים ודתיים מבקרים באתרי אינטרנט שונים את אופן

העסקת הנשים החרדיות בתחום. באתרים חרדיים (כמו אתר 'בחדרי חרדים') הופיעו גם תלונות של נשים חרדיות על ניצול והשפלה. תופעת הניצול מחמירה, לדעתן, לאור העובדה, שהממשלה מסבסדת כל אחת מן העובדות והחברה זוכה במענק של 1,000 שקל לחודש עבור העסקת עובדת חרדית. מאידך, המצדדים בתכנית סבורים, כי המשכורת הולמת את תנאי העבודה של הנשים החרדיות, המותאמים לאורח חייהן ולסדרי העדיפות שלהן. העובדות החרדיות נהנות מיום עבודה קצר מהמקובל בתחום היי-טק, הן אינן עובדות בחגים (בחול המועד), וסביבת עבודתן מכבדת את ערכי הדת, כמו הקפדה על כשרות ויצירת סביבה עבודה נשית. המצדדים בתכנית מציינים גם, כי לנשים מתאפשרות חופשות לידה תכופות.

תרומת הג'וינט באמצעות תב"ת להכשרת נשים חרדיות ניכרת בעיקר בבדיקת הצרכים בקהילה מנקודת מבטם של הצרכנים ושל המעסיקים וביצירת התהליך הקודם לקורס ההכשרה, בכלל זה קביעת קריטריונים להשתתפות בקורס, איתור המועמדות, מיון והתאמת תנאי הקורס לצרכים הייחודיים של המשתתפות.

הישגי התכנית

1. עלייה במספר הנשים החרדיות המשתתפות בכוח העבודה במשק: תכנית 'צופיה' החלה לפעול בסוף שנת 2006. במהלך 2007 התכנית הקיפה למעלה מ-400 נשים, 80% מהן הושמו בעבודה. ב-2009, התכנית הקיפה בין 730 ל-750 נשים.
2. עלייה ברמת החיים של המשפחה, החדלה להיות תלויה בקרנות צדקה ואינה נחשבת יותר למשפחה נתמכת.
3. בניית המודל של התכנית, שיאפשר בעתיד פתיחה של מסלולי הכשרה נוספים במימון מלא של המשתתפות. לדוגמה, הצלחת קורס ההידרותרפיה, שכל 27 הבוגרות שלו עובדות במקצוען החדש, היא הפרסום הטוב והיעיל ביותר לקורסים נוספים, שהממשלה לא תידרש לממן, אלא הם ימומנו על ידי המשתתפות, שתראינה בכך השקעה ראויה ומשתלמת לטווח הרחוק.

ג. מפת"ח - מרכזי פיתוח תעסוקה לחרדים

כללי

תכנית 'מפת"ח' - מרכזי פיתוח תעסוקת חרדים' הופעלה לראשונה בשנת 2006 ביוזמת הג'וינט וזכתה

לכינוי 'חברת השמה ללא מטרות רווח'. במסגרת התכנית פועלים מרכזי השמה והכוון תעסוקתי, המקשרים בין מחפשי עבודה חרדים לבין המעסיקים על פי כללים של מיון והתאמה. הצורך במרכזי הכוונה והשמה ייעודיים לחרדים עלה בעקבות תכנית 'פרנסה בכבוד' (ראה לעיל), שהופעלה מסוף שנת 2000 ומטרתה - הכשרה מקצועית והשמת גברים חרדים במקומות עבודה. בג'וינט מגדירים את 'מפת"ח' כצומת המרכזי של כל תכניות התעסוקה עבור החרדים. המועמדים, המגיעים לתכנית, מופנים לתכניות הכשרה המתאימות להם, כמו תכניות עם הצבא, תכנית 'צופיה', 'פרנסה בכבוד' וכן לתכניות הכשרה מקצועיות שאינן קשורות לג'וינט. הפנייה ללימודים מלווה גם בפנייה לקרנות, המעניקות מלגות לימודים.

מרכזי 'מפת"ח' הוקמו ביישובים חרדים ובכאלה שבהם מספר רב של חרדים, בירושלים, ביתר עילית, אשדוד, אלעד ובני ברק. בתקופת מלחמת לבנון השנייה, הוקמו על ידי הג'וינט מרכזי 'מפת"ח' גם בצפת ובחיפה.

גופים שותפים

התכנית היא תוצאה של שיתוף פעולה בין ג'וינט ישראל, באמצעות תב"ת, לבין משרדי התמ"ת והרווחה, הקרן למפעלים מיוחדים במוסד לביטוח לאומי, שירות התעסוקה והרשויות המקומיות. התכנית מופעלת על ידי העמותה החרדית 'מאיר פנים', הקשורה בקשר חוזי עם הג'וינט.

מטרות התכנית

יצירת נגישות לשירותי הכוונה למציאת תעסוקה;
שילוב חרדים בשוק העבודה, באמצעות הכוונה, השמה וליווי במקום העבודה;
יצירת אופק תעסוקתי לאוכלוסייה החרדית;
הגברת יכולת ההשתכרות בחברה החרדית.

אוכלוסיית היעד

גברים ונשים חרדים, בגילאים 18 עד 60.
מנהל המרכז בירושלים מצוין, כי גילם של רוב הפונים למרכז נע סביב ה-30. מרביתם חסרי השכלה מקצועית ומוגדרים כ"קשיי השמה".

פרסום התכנית

פרסום קיומם של מרכזי 'מפת"ח' וגיוס עובדים עבור חברה כל שהיא מתבצע בשיטת "חבר מביא חבר" וכן באמצעות פרסום בעיתונות החרדית, המקומית והארצית. פרסום נעשה גם באתרי אינטרנט חרדיים. ניסוחה של כל מודעת פרסום בעיתונות החרדית נבדק ונבחן בקפידה על מנת לא לעורר את התנגדותה של הנהגת הציבור החרדי מתוך חשש, שיש בפרסום משום עידוד לעזיבת ה'כולל' או למציאת מקום פרנסה במקומות שאינם הולמים את הציבור החרדי.

אופן ההפעלה

הצוות העובד במרכזי 'מפת"ח' הוא חרדי. קיימת הפרדה בשעות הקבלה בין נשים לגברים. חדרי חיפוש עבודה אינטראקטיביים, עם הדרכה צמודה, קיימים במרכזים השונים וכן אולם הדרכה, שבו נערכות סדנאות ומתקיימים אבחוניים תעסוקתיים.

קווי הפעולה של מרכזי 'מפת"ח' שונים מאלה של לשכת התעסוקה. "לאנשים הפונים אלינו יש מיומנויות שונות, שלא תמיד הם מודעים לקיומן ולעתים אינם יודעים להגדירן", אומר מנהל אחד המרכזים. "בירור נושאים אלו הוא חלק מעבודתנו. אנו מדריכים את הפונים איך לכתוב קורות חיים, איך לחפש עבודה באופן עצמאי ואיך להתכונן לראיון עבודה".

התכנית מקיימת קשרים ענפים עם מעסיקים חרדים ומעסיקים בשוק הכללי והיא מציעה להם מגוון מועמדים, הזוכים לליווי לאורך כל הדרך. במרכזי 'מפת"ח' מסייעים למעסיקים באיתור עובדים, במיונם, בליווי המעסיק בשלבי קליטת העובד ואף אחר כך בהדרכת המעסיקים ביצירת סביבה ידידותית לעובד חרדי.

התכנית פועלת באמצעות מקדמי תעסוקה, שהם רכזי השמה לחרדים, המהווים חלק מהצוות. רעיון הכשרתם גובש עוד לפני שנפתחו מרכזי 'מפת"ח', וציין למעשה את השלב הראשון במימוש התכנית. המועמדים להכשרה כמקדמי תעסוקה הם אנשים חרדים, שחלקם עסק בעבר בנושאי ייעוץ שונים. עם זאת, חשוב להבין, שמקדמי התעסוקה אינם יועצים תעסוקתיים מקצועיים, אלא מכוונים ומדריכים את הפונים למרכזים על פי יכולותיהם ומגבלותיהם.

קורס הכשרה התקיים על ידי חברת 'שיפור', המתמחה בנושאים כגון אלה. תכנית ההכשרה התמקדה בהכרת המגמות המתפתחות בשוק העבודה והדרכים להתעדכנות מתמדת בכל תחומי העיסוקים והיא כללה נושאים, כמו: הכרת אוכלוסיות היעד; תהליכי אבחון, יצירת קשר עם הלקוח וקידומו התעסוקתי;

פיתוח גישה אתית ללקוחות; דרכי פנייה לעסקים; הכרת חוקי העבודה ויחסי עובד-מעביד. להכשרת רכזי תעסוקה ייחודיים לחרדים יתרונו רבים, בהשוואה לעובדי חברות השמה אחרות, והיא מבטאת את אחד המאפיינים של עבודת הג'וינט בתחום זה - הקפדה מרבית על התאמת התכנית לאופי האוכלוסייה. מקדמי התעסוקה מקיימים קשר בין הפונים למרכזים לבין המעסיקים, בודקים את התאמת הפונה לנושא התעסוקה ואת האפשרות לתת מענה לשאיפותיו. מנהל המרכז בירושלים מסביר איך מסייע המרכז לאדם שעבר הכשרה מקצועית, אך זקוק לסייע במציאת עבודה: "אחד הפונים למרכז סיפר, ששלח קורות חיים למקומות רבים ולא זכה לכל מענה והתייחסות, גם לא לתשובה שלילית. בררנו את העובדות לפרטיהן, והתברר שהפונה לא ציין בפניותיו את מספר הטלפון שלו. הוא לא נתן דעתו על פרט קטן, אך מחייב זה. זו דוגמה המשקפת חוסר ניסיון בסיסי ותפיסה מוטעית של רבים. תפקידנו ב'מפתח' לכוון, להדריך וללמד, בין השאר, דרכי חיפוש עבודה באופן עצמאי מול עמדות מחשב".

התפתחות התכנית

הסניף הראשון של תכנית 'מפתח' נפתח בירושלים בשנת 2006 ופעל עם צוות מלא במבנה שהוענק על ידי העירייה באזור התעשייה בהר חוצבים ובשותפות עם הרשות לפיתוח ירושלים. בתחילת 2007 נפתח סניף בבית"ר עילית, ובאפריל 2008 נפתח סניף באשדוד. לקראת סוף שנת 2008 נפתחו סניפים נוספים בבני ברק, באלעד, בחיפה ובצפת.

קשיים

הקשיים שבהם נתקלים עובדי המרכזים הם: היעדר ניסיון והכשרה מקצועית של פונים רבים. פסילתם של תחומי תעסוקה מסוימים על ידי הפונים, כמו תעשייה כבדה, נהגים, ועוד, עובדה המצמצמת את מגוון האפשרויות הקטן מלכתחילה.

הישגים

על פי נתונים שפרסם מכון ירושלים ביוני 2008, מאז הפעלת התכנית בירושלים בנובמבר 2006, פנו אליה 2,720 איש, 64% מהם הגיעו לראיונות. על פי נתוני מרכז 'מפתח' בירושלים מינואר 2009, בשתי

שנות קיומה של התכנית פנו אליה כ-3,000 חרדים שעברו ריאיון במקום וקיבלו הדרכה כל שהיא. 40% מהם הושמו בעבודה.

מעקב, מחקר והערכה

הפעלת התכנית כוללת מעקב אחר המשתתפים שהושמו בעבודה. המעקב נעשה באמצעות מאגר נתונים המופעל במרכזי 'מפת"ח' ובאמצעות עבודת מחקר הנעשית על ידי משרד התמ"ת. המחקר בודק את אחוזי ההצלחה בהשמה בעבודה של משתתפי התכנית. "החיסרון הגדול עבורנו הוא שאין לנו בעבודת מחקר זו את שמות המשתתפים, אך אנחנו מקבלים תמונה כללית", אומר מנהל המרכז בירושלים.

התכנית מלווה במחקר הערכה, שנערך על ידי מינהל מחקר וכלכלה במשרד התמ"ת. עד סוף 2008, נכתבו שני דוחות. הראשון, מספטמבר 2007, מיפה את הפונים, חסמי תעסוקה והיקף הפעילות במרכזים. הדוח השני, מנובמבר 2008, התמקד בהשתלבות התעסוקתית של הפונים.

מהדוחות עולה, כי במחצית השנה הראשונה לפעילות 'מפת"ח' בירושלים ובבית"ר עילית, שיעור הנשים מקרב המשתתפים היה 71% לעומת 29% גברים.

הפונים היו צעירים (נשים בגיל 28 וגברים בגיל 34 במוצטע), 74% היו נשואים ו-61% היו הורים לילדים. 80% מהנשים היו בעלות השכלה על-תיכונית או מקצועית. 45% מהגברים היו חסרי השכלה רלוונטית לשוק העבודה. מאפיינים אחרים שעלו בדוח העידו, כי 60% מן הפונים לא חיפשו עבודה בשנה שקדמה לפנייתם למרכזי התעסוקה.

כמחצית מן הגברים נועצו ברבנים אם לצאת לעבוד. 88% מתוכם קיבלו את תמיכת הרבנים, 10% לא קיבלו תמיכה, אך גם לא נתקלו בהתנגדות. אחוז אחד בלבד ציין שהייתה קיימת התנגדות של רבנים. 58% מהגברים העידו, כי הרצון ללמוד תורה היה הגורם העיקרי שהיקשה על החלטתם לצאת לעבוד. סיבות נוספות, שמנעו מצעירים חרדים לצאת לעבודה, היו החשש לאבד את הזכאות להנחות שונות; החשש לאבד את הסיכוי לקבל משרה תורנית והחשש מגיוס לצבא. נשים ציינו, בין השאר, את חששן לא להיות פנויות לצורכי הבית והילדים.

נתוני סקר, שנערך במסגרת התכנית, מלמדים, כי:

1. במהלך עשרת החודשים הראשונים של פעילות מרכזי הפיתוח לתעסוקת חרדים גדל שיעור המועסקים החרדים ב-35% בהשוואה למצב שהיה בקרב משתתפי התכנית בתחילת דרכה.

2. 41% מהמשתתפים דיווחו על שינוי חיובי במצבם התעסוקתי, השתלבות בעבודה או הרחבה של היקף שעות העבודה. עוד התברר, כי השכר החדשי הממוצע של המרואינים עלה ב-20% מהשכר החדשי הממוצע של המועסקים בתחילת ההשתתפות בתכנית.

ד. שילוב חרדים בשירות הצבאי ובחיים האזרחיים-מקצועיים

הרעיון לשלב צעירים חרדים בשירות הצבאי ובחיים האזרחיים-מקצועיים מחד גיסא, והצורך של חילות צה"ל השונים בגיוס כוח אדם איכותי למילוי שורותיו, מאידך גיסא, הביאו לפיתוחן של תכניות 'שח"ר' (שילוב חרדים), שהוא שמן הכולל של כל התכניות למתגייסים חרדים. המדובר במסגרות לשילוב צעירים חרדים במערכות צבאיות מקצועיות, כדי להקנות להם מקצוע איכותי וניסיון תעסוקתי במהלך השירות הצבאי ולאפשר להם להשתלב בעבודה מתגמלת לאחר השחרור מצה"ל. תחום צעירים בתב"ת אחראי מבחינה מקצועית על התכנית, המתבצעת בבסיסי צה"ל, תוך שמירה מדוקדקת של הצביון הדתי. התכניות הנכללות ב'שח"ר' הן:

1. שח"ר כחול - רכישת מקצועות טכניים וטכנולוגיים ברמות שונות והשתלבות במערך הטכני בחיל האוויר
2. שח"ר באופק - לימוד מקצועות התוכנה ובדיקות התוכנה והשתלבות במערך המחשוב בחילות האוויר, התקשוב והים.
3. שח"ר ים - לימוד מקצועות ימיים ועבודה בבסיסי חיל הים בחיפה.
4. בינה בירוק - הכשרת בודקי תוכנה ושיבוצם בחיל המודיעין ביחידה 8200, מהיחידות המובחרות ביותר בצה"ל.
5. שח"ר אט"ל - לימוד מקצועות אזרחיים (כדוגמת נהגי רכב כבד), בעלי ביקוש בשוק העבודה, ושירות באגף טכנולוגיה ולוגיסטיקה.
6. שח"ר תקשוב - לימוד מקצוע טכנאות אלקטרוניקה ושירות בתחום בחיל התקשוב. מבין אלה, התכנית הראשונה שהופעלה היא 'שח"ר כחול'. בג'וינט נעשים מאמצים להרחיב את מעגל הפעילות במסגרות הצבאיות לתכניות המפורטות לעיל.

רקע

בשנת 2008 היו 53,000 צעירים חרדים, שהצהירו ש"תורתם אומנותם" וגיוסם נדחה. המצהירים מקבלים

פטור מן השירות, אך עליהם לחדש את הצהרתם מעת לעת, כדי שהפטור יישאר בתוקף ואסור להם לעבוד במקביל. בעקבות החוק, המתבסס על המלצותיה של ועדת טל, הונהג גם מסלול של "שנת הכרעה". במסלול זה יכולים תלמידי ישיבות להפסיק ללמוד ולצאת לעבוד לתקופה מסוימת, שבסיומה הם צריכים להחליט אם הם מתגייסים לצה"ל או חוזרים לישיבות. הגיוס לצבא הוא נושא טעון ושנוי במחלוקת אצל החרדים. עם זאת, גברה המודעות של הנהגת הציבור החרדי למספרם העולה של נערים חרדים המשוטטים ללא מסגרת וכן למצוקתם הגדולה והולכת של אברכים בעלי משפחות. האברכים, המחויבים בעול פרנסת משפחותיהם, נדרשים לצאת לעבודה, ובמקביל הם חייבים לציית לחוק הגיוס לצה"ל. על אף המודעות לבעיות האלה, תגובתם של מנהיגים ואישי ציבור חרדים מעורבת ומורכבת.

הנחת היסוד של תכנית 'שח"ר' הייתה, כי היא תיתן מענה לכל הצדדים. מבחינת קהל היעד, האברכים, התכנית המוצעת תאפשר להם לרכוש מקצוע, להתנסות בו ולהשתלב בעולם העבודה. על פי הקריטריונים המקובלים בצה"ל, החרדים יזכו ב"דמי מחיה" בתקופת לימודיהם המקצועיים, מה שיאפשר להם לפרנס את משפחותיהם. מבחינת הצבא, גיוס החרדים לתקופת שירות מלאה יאפשר למלא את השורות ויבלום את נפח ההשתמטות בחסות "תורתם אומנותם", נפח שגדל והולך בשנים האחרונות והגיע עד לכדי עשרה אחוז מהמועמדים לגיוס. בכוונת מנהלי התכנית לאתר 600 צעירים חרדים מועמדים לשירות צבאי בכל שנה, ומתוכם להבטיח את גיוסם לצבא של כ-200 צעירים מדי שנה.

מול הסבורים, כי תכנית 'שח"ר' חשובה וכי יש להגדיל את מספר הצעירים החרדים המתגייסים לצבא, נשמעת גם ביקורת על התכנית, שמקורה בשיקולי עלות מול תועלת. מתנגדי התכנית סבורים כי שהיא יקרה מאוד, בגלל הצורך לשלם דמי קיום למשפחות החרדים המתגייסים, בשל תקופת השירות המקוצרת, ובעצם היותה תכנית המפלה בין מתגייסים ויוצרת אי-שוויון בין החיילים. ראוי לציין, כי התכנית שונה מנח"ל החרדי, בכך שאינה בנויה על מסגרת ייחודית בתוך המערכת הצבאית, אלא בשילוב המתגייסים במערכת הכללית, תוך יצירת תנאים ההולמים את אורח חייהם ובדגש על הכשרה מקצועית במהלך תקופת השירות הצבאי.

מטרות התכנית

שילוב גברים חרדים בעולם העבודה באמצעות המערך הטכני של צה"ל. שילוב הבוגרים בחברות מובילות במשק או במקומות עבודה המבטיחים רמת שכר נאותה ואפשרויות קידום.

גופים שותפים

אגף כוח אדם בצה"ל (מדור אוכלוסיות מיוחדות), זרועות צה"ל, משרד התמ"ת - האגף להכשרה מקצועית, התאחדות התעשיינים ומעסיקים פרטיים.

התפתחות התכנית

התכנית הראשונה, 'שח"ר כחול', אושרה בוועדה המקצועית של תב"ת בספטמבר 2006, תחת הכותרת 'התחלה טובה'. קהל היעד המקורי שלה, בדומה לנח"ל החרדי, היה נערים שנפלטו מהישיבות, המכונים "שבאבניקים", המחויבים בשירות צבאי. ההכשרות המקצועיות שהוצעו בתחילה הותאמו לצעירים כאלה ולא דרשו כישורים מיוחדים להשתתפות בהן.

קבוצת המתגייסים הראשונה לתכנית מנתה כ-40 צעירים, מחציתם נשואים. הקבוצה שהתגבשה התגלתה כאיכותית ולמתגייסים ניתנה האפשרות לבחור בהכשרות ברמה גבוהה יותר. בתום שנת התנסות הוחלט לייעד את המחזור הבאים לאברכים צעירים ונשואים, שחיפשו דרך יעילה לפרנס את משפחתם ולרכוש מקצוע.

לנוכח ההצלחה וההיענות הרבה, הן בקרב הציבור החרדי והן אצל הגורמים השונים בצה"ל, הורחב הרעיון לחילות נוספים מלבד חיל האוויר, כמו חיל הים, המודיעין והלוגיסטיקה. השירות הצבאי כולל טירונות קצרה והכשרה מקצועית פנים-צה"לית; שירות במערך הטכני בבסיסים שהביעו נכונות לקלוט חיילים חרדים על כל המשתמע מכך מבחינת תנאי השירות, ולבסוף ההכנה לאזרחות בחודשים האחרונים של השירות.

שלבי הפעלה של התכנית

מרכיב מרכזי בתכנית הוא רכז חרדי, המלווה את המתגייסים בכל שלבי התכנית ומהווה כתובת לכל בעיה או קושי הדורשים התייחסות מיוחדת. שלבי הפעלה הם: איתור מועמדים באמצעות פרסום בקרב רבנים, מנהלי ישיבות, אנשי ציבור חרדים, מודעות בעיתונות ובאתרי אינטרנט חרדיים; פנייה אישית לרשימות של מבוטלי מעמד "תורתו אומנותו" מהצבא; מיון וגיוס המועמדים, בהתאם למצבם האישי ונכונותם לשרת שירות מלא בצה"ל. ליווי ומעקב המתבצע על ידי רכז חרדי העומד בקשר עם המשתתפים לאורך כל תקופת השירות הצבאי. השמה וסיוע לצעירים להשתלב בעבודה עם שחרורם מהצבא, בהתאם למקצוע שרכשו במהלך השירות.

קשיים

הקושי הגדול טמון בגיוס מועמדים לתכנית וזאת בשל החששות מהגיוס, מהמסגרת הצבאית ומכל הכרוך בה ומדעת הקהל החרדי. חרדים רבים אינם רואים את הגיוס לצבא כאפשרות מעשית, מחשש לירידה רוחנית, פגיעה באורחות הצניעות וחשש שמא לא יוכלו להמשיך ולקיים אורח חיים חרדי על כל חומרותיו.

הגורמים שעשויים להקטין את החששות הם מתן ביטוי לתמיכת רבנים ואנשי ציבור חרדים בתכנית, שלעתים היא תמיכה שבשתיקה, והסברה בכלי התקשורת המוכנים לשתף פעולה. מעבר לכך, פרסום הצלחתם של מתגייסים חרדים בקורסי ההכשרה והשתלבותם במקצוע שרכשו במסגרת הצבאית עשויים אף הם לעודד ולהמריץ צעירים חרדים נוספים לבחור במסלולים אלה.

הישגים

בשנת 2008 הקיפה התכנית כ-150 איש, ששירתו בשני מסלולי הגיוס המיוחדים של חיל האוויר לחרדים: המסלול המכשיר טכנאים, 'שח"ר כחול', והמסלול המכשיר אנשי מחשב בתחום התוכנה, הקרוי 'שח"ר באופק'. בתחילת 2009 גויס המחזור החמישי של 'שח"ר כחול' ובאביב 2009 התחיל המחזור השישי. עד אפריל 2009 הקיפה תכנית 'שח"ר כחול' כ-200 חרדים ששירתו בחיל האוויר. חילות נוספים יזמו תכניות דומות, כמצוין לעיל.

באתרי האינטרנט של צעירים חרדים ניתן להתרשם משביעות הרצון של מרבית המשתתפים בתכנית. גם מפקדי החיילים הביעו את שביעות רצונם המלאה מאיכות האנשים, מהמוטיבציה הגבוהה ומהיחס הרציני שהם מגלים כלפי התכנית.

לסיכום, על חשיבות התכנית לאברכים בשלב היציאה מ'הכולל', אומר בצלאל כהן, מנהל תכניות צעירים חרדים בתב"ת: "אברך שיצא מ'הכולל' ורוצה לצאת לעבוד באופן רשמי, חייב בשירות צבאי. כיום, יש אופציות אחרות, כמו שירות אזרחי, או שנת הכרעה, שבה האדם עוזב את הישיבה ואיננו מתגייס, ובסיומה הוא צריך להחליט על המשך דרכו. הנקודה היא, שכל עוד לא היו תכניות כאלה, לא הייתה לפורשי ישיבות בעיה להוציא פטור מצה"ל. היום, בזכות 'שחר', הרבה יותר קשה לקבל פטור. יתרה מזאת, האפשרות להכשרה במסגרת הצבא היא מצוינת עבור צעירים שנטשו את ה'כולל'. זו הכשרה מקצועית ללא עלות כספית מצד המשתתף והיא מאפשרת גם רכישת ניסיון עבודה שהוא נכס של ממש".

ה. 'ברכה בעסקים' - יזמות עסקית לציבור החרדי

'ברכה בעסקים', היא תכנית לפיתוח יזמות עסקית לציבור החרדי כמקור לתעסוקה והגדלת ההכנסה המשפחתית. התכנית ופועלת במסגרת תכניות התעסוקה של תב"ת. עיקר הפעילות מבוצעת על ידי פעולות הסברה המכוונות לשינוי עמדות בציבור החרדי, פעולות הדרכה והכשרה, ייעוץ, ליווי עסקי וחונכות, וסיוע בגיוס הלוואות לעסקים.

רקע

'ברכה בעסקים' נקראה תחילה 'פרנסה בכבוד ביזמות עסקית' ופעלה במימון הג'וינט באמצעות מט"י. ב-2004 התרחבה התכנית עם הצטרפותה של הרשות לעסקים קטנים ובינוניים. באותה שנה הושם דגש על פעילות הסברה, שכללה כנס ארצי לציבור החרדי בהשתתפות נציגי הג'וינט, מט"י, אנשי פרסום ואנשי עסקים. אורחי הכבוד היו הרב שמחה הכהן קוק, רבה של רחובות, אהוד אולמרט, שר התמ"ת, ואורי לופוליאנסקי, ראש עיריית ירושלים. בכנס הוצגה היזמות העסקית כאפשרות טובה לפרנסת המשפחה וכן להיכרות עם מקורות הסיוע והמימון הקיימים לתכניות היזמות. בנוסף לכך, נערכו מפגשי הסברה מקומיים בירושלים, בבני ברק, בנתניה, באשדוד ובקריית גת. הפעילות כללה גם פרסום מודעות בעיתונות החרדית מלוות בחתימת ידם של רבנים, שנתנו את ברכתם לתכנית. לפעילות ההסברה והפרסום מונה רכז ותועמלן חרדי, אישיות ציבורית ידועה, שפעל גם בנושא גיוס תמיכת הרבנים לתכנית.

התכנית זכתה לאישורם ולהסכמתם של רבנים, המקובלים על האוכלוסייה החרדית. בשנת 1996 אישר האדמו"ר מבעלז, הרב יששכר דב רוקח, את השתתפות חסידיו בתכנית, לאחר שדרישותיו לצנזר את חומר הלימוד ולהסיר תמונות נשים מן הספרים, נתקבלו.

ב-2006, אישר הרב חיים בונים ש"ץ מחסידות גור פרסום מודעה על התכנית ב'המודיע'. האישור ניתן לאחר בדיקת תכני הלימוד, רשימת המרצים, בדיקת האווירה, ואחרי שהובטחה הקפדה על הפרדה בין נשים וגברים. העסקתו של רכז חרדי בתכנית אף היא מוסיפה להלך הרוח החיובי ולהסרת הספקות מצד הציבור החרדי.

התכנית זוכה לפופולריות רבה בקרב הציבור החרדי.

גופים שותפים

ג'וינט ישראל באמצעות תב"ת, מרכזי טיפוח יזמות (מט"), הרשות לעסקים קטנים ובינוניים, משרד התמ"ת והרשויות המקומיות.

יעדי התכנית

היעדים הכמותיים המצופים מהתכנית בתקופה של שלוש שנות פעילות הם הקמת 150 עסקים חדשים, ביסוסם והרחבתם של 100 עסקים קיימים, ויצירת 450 מקומות עבודה עצמאית ושכירה בעסקים. היעדים האיכותיים המצופים לאותה תקופה הם רכישת ידע וכלים להקמת עסק ולניהולו, שיפור מיומנויות וסגנון הניהול של עסקים קיימים, שרידות גבוהה של העסקים המוקמים והמתרחבים במסגרת התכנית, חיסכון בהפסדים כספיים ובמחירים נפשיים וחברתיים של יזמים.

מטרות התכנית

יצירת מקומות עבודה חדשים, בקרב האוכלוסייה החרדית, על ידי פיתוח עסקים קטנים ובינוניים, תוך התייחסות למאפייני האוכלוסייה ולצרכיה הייחודיים; יצירת תשתית פיזית, ארגונית ומקצועית, לקידום היזמות המותאמת למאפיינים התרבותיים, החברתיים והכלכליים של החרדים; יצירת ממשק בין תעסוקה ליזמות ולסייע לביסוס העסקים הקיימים; יצירת תשתית באמצעות העסקים הקטנים והבינוניים לקליטת שכירים, דבר אשר יגדיל את מספר מקומות העבודה ואת אפשרויות הפרנסה הפתוחות בפני הקהילה.

אוכלוסיית היעד

גברים ונשים מהמגזר החרדי, בגילאי העבודה המרכזיים, 25 עד 55. גברים חרדים נוטים להיכנס למעגל העבודה בגיל מבוגר יחסית, בגלל הלימודים בישיבות וב'כוללים'. לעומתם, נשים חרדיות, שאינן משרתות בצבא, עשויות להיכנס למעגל העבודה בגיל צעיר אף יותר מן הממוצע בכלל האוכלוסייה.

היקפי התכנית ופריסתה

עד יוני 2008, השתתפו במסגרת התכנית 1,921 גברים ונשים, מתוכם מרבית המשתתפים הן נשים.

התכנית פועלת בכל הארץ, למעט אילת, תוך דגש על אזורים שבהם קיימים ריכוזים גדולים של חרדים, כמו בירושלים, בבני ברק, בבית שמש, בבית"ר עילית, במודיעין עילית, באלעד ובאשדוד. בנוסף, התכנית פועלת בנתניה, בצפת, בחצור, בבאר שבע ובאופקים.

מחקר הערכה

התכנית 'ברכה בעסקים' מלווה על ידי מחקר הערכה שבוחן את מידת היעילות שלה לקידום היזמות במגזר החרדי. השאלות העיקריות שהמחקר עוסק בהן: באיזו מידה תרם תהליך ההכשרה ליכולת פתיחת עסק או הרחבתו ומהם תוצרי ההכשרה של התכנית ומידת השפעתם על המשפחה והקהילה.

אופן הפעולה

התכנית, המנוהלת על ידי ג'וינט ישראל באמצעות תב"ת, מופעלת על ידי הרשות לעסקים קטנים ובינוניים. היא מתבצעת באמצעות מרכזי מט"י ברחבי הארץ. ההישענות על מרכזי מט"י מאפשרת להיעזר בידע המקצועי הקיים שם ובתשתית הארגונית, הכוללת קורסים מגוונים והכשרות מתאימות. התכנית פועלת בשני מסלולים: האחד ליזמים והשני לבעלי עסקים. מט"י מכשירה מנחים, יועצים ומרצים המיועדים להפעלת התכנית. הפעילות כוללת: הדרכה והכשרה, ייעוץ עסקי, חונכות טרום עסקית ועסקית, סיוע בגיוס מימון ומעקב בתקופה הראשונה.

קרן 'ברכה בעסקים'

במטרה לסייע למימון פתיחת עסק חדש או לפיתוחו של עסק קיים, הוקמה על ידי האגודה הישראלית להלוואות ללא ריבית, קרן הלוואות מיוחדת בשם קרן 'ברכה בעסקים'. הסכום שעמד לרשות הקרן היה \$100,000. סכום הלוואה המרבי שהוענק ליזם היה 45,000 שקלים. הלוואה ניתנה ללא תשלום ריבית.

הבקשות שנענו היו אלו שנועדו לרכישת ציוד, לרכישת רכב (אם הוא חיוני לעסק), לשיפוצים, להרחבת התשתית, לרכישת מלאי, לפרסום וכדומה. הכספים לא נועדו לחיסול חובות או לרכישת נדל"ן. נוהלי בקשת הלוואה כללו הגשת תכנית עסקית מפורטת לוועדת האישורים המורכבת מנציגי מט"י ירושלים ונציגי הג'וינט. החלטות הוועדה התבססו על נתוני הבקשה, המסמכים הנדרשים כמסמכי גיבוי, ריאיון אישי וחוות דעת מקצועית ביחס לסיכויי הצלחתו של העסק. לדעת מובילי התכנית בג'וינט, הקרן סייעה רבות והיוותה רכיב חשוב בתכנית. הקרן פעלה עד סוף שנת 2008.

הישגים

בסקר שנערך בשנת 2004 על ידי מט"י ירושלים והג'וינט התברר, כי במהלך השנים 1997 עד 2003 הוקמו על ידי יזמים חרדים, בסיוע מט"י, 877 עסקים חדשים והורחבו 393 עסקים קיימים. כתוצאה מכך, נוצרו 3,700 מקומות עבודה חדשים במגזר החרדי. 11% מקרב משתתפי פעילויות ההדרכה לניהול ולהקמת עסק החלו בפעילות עסקית בעקבות הקורסים, 51% הצהירו על כוונתם לפתח פעילות עסקית, 21% מהמשתתפים שיפרו, כתוצאה מפעילות ההדרכה, את עסקיהם הקיימים.

קשיים

לצד הסבורים כי התכנית מסייעת לחרדים להשתלב בשוק העבודה, יש המבקרים אותה וטוענים כי אין לה עתיד בקרב הציבור החרדי בשל היעדר היכולת להשקיע השקעות כספיות גדולות. לדעתם, הפתרון למצוקה הכלכלית ולמציאת פרנסה שתכבד את בעליה טמון דווקא בהכשרה המקצועית.

1. תכניות להכשרה טכנולוגית ואקדמית לגברים חרדים

1. הכשרה טכנולוגית - הנדסאים חרדים לתעשייה

במסגרת המגמה לסיוע בקידום מדיניות הממשלה בנושאי תעסוקה, הכשרה והשכלה גבוהה במגזר החרדי, פועלת תכנית הכשרה במקצועות טכנולוגיים לגברים במגזר החרדי בשיתוף הג'וינט ומיזם תב"ת.

בספטמבר 2008 נפתחה התכנית 'הנדסאים חרדים', ל-35 סטודנטים חרדים מאזור הדרום, במכללה למינהל באשדוד. השותפים המרכזיים בתכנית זו הם: מה"ט (מרכז הכשרה טכנולוגי), קרן קמח וג'וינט ישראל באמצעות תב"ת.

התכנית כוללת שנת מכינה ושנתיים לימודים לקראת תעודת הנדסאי. הסטודנטים משתתפים בתשלום בשכר הלימוד המסובסד. לימודי המכינה מתקיימים בשעות הערב, כך שהאברכים יכולים בשלב זה להמשיך את לימודיהם בשעות שלפני הצהריים ביכולת. לימודי התעודה מתקיימים כלימודי יום מלאים ומחייבים את המשתתפים בהם לעזוב את ה'כולל'. עזיבת ה'כולל' מציבה בפני האברך החרדי את בעיית הגיוס לצבא, אך על פי הסכם עם צה"ל, סטודנט חרדי יכול להצהיר שהוא משתתף בקורס הנדסאים ודינו יהיה כעתודאי. בתום לימודיו יגויס לצבא ויועסק במקצוע שרכש.

התכנית 'הנדסאים חרדים' מלווה במחקר הערכה המבוצע על ידי אגף תכנון והערכה של משרד התמ"ת, והוא אחד ממחקרי הערכה המתבצעים בשיתוף עם הג'וינט לבדיקת כל ההיבטים הנוגעים לתעסוקת חרדים.

בעת כתיבת מסמך זה פועלת קבוצת לימוד אחת במכללה באשדוד (ולא שלוש קבוצות כמתוכנן).

2. לימודים אקדמיים לחרדים

בשנים 2006 עד 2007 ערכו שלושה חוקרים במכון ירושלים לחקר ישראל - אסף מלחי, בצלאל כהן וד"ר דן קאופמן, מחקר שכותרתו "חרדים לעתידם: עמדות וחסמים ביחס ללימודים גבוהים במגזר החרדי". בצלאל כהן, אחד משלושת מבצעי המחקר, הוא חרדי, בוגר ישיבות ליטאיות מהשורה הראשונה ופעיל מרכזי לקידום תעסוקה, הכשרה מקצועית ולימודים גבוהים בציבור החרדי, בעיקר במסגרת הג'וינט. המחקר, שהג'וינט היה שותף במימונו, פורסם ב-2008. במסגרת המחקר, נשאלו 550 חרדים, גברים ונשים, מכל הזרמים, בנוגע ללימודים אקדמיים. המסקנה העיקרית של המחקר הייתה, שבחברה החרדית יש צמא ללימודים אקדמיים, בלי לנטוש את המסגרת החרדית. למעלה ממחצית הגברים החרדים שנשאלו (כ-60%) היו מעוניינים לרכוש השכלה אקדמית, ויותר מרבע מהנשאלים (28%) היו מוכנים ללמוד במסגרות אקדמיות, שאינן מיועדות לחרדים בלבד. בנוסף לכך, 75% מהנשאלים היו מעוניינים לקבל מידע מעודכן על מסלולי לימוד ומוסדות אקדמיים, וכ-80% מהם ביקשו לשפר את ידיעותיהם באנגלית ובמחשבים.

במחקר נבחנו גם עמדותיה של קבוצת סטודנטים חרדים שמנתה 310 נשאלים (מתוכם 190 גברים). נמצא, כי המניע המרכזי של סטודנטים חרדים לבחירת תחום הלימודים היה קשור לעניין האישי בתחום הלימוד ולא דווקא לאפשרויות למצוא עבודה באותו תחום. מרבית הסטודנטים החרדים לא מצאו קושי בשמירה על אורח החיים החרדי במהלך לימודיהם. 75% מהסטודנטים טענו, כי העניין הכלכלי היה החסם העיקרי לפנייה ללימודים. צעירים מפרנסי משפחה נטו להימנע מלימודים אקדמיים הנמשכים על פני כמה שנים ועלותם גבוהה. סיוע כספי בתקופת הלימודים (הן במימון הלימודים והן בסיוע למחיית הסטודנט), עשוי, לדעתם, לעודד צעירים נוספים לפנות למסלול האקדמי. היעדר ידע באנגלית, במתמטיקה ובמחשבים, היה גורם מרתיע בדרכם של צעירים לבחור לימודים אקדמיים. גורם נוסף, שמנע לימודים אקדמיים, היה החשש מפני אבדן מעמד החברתי כאברכים ביכולים'. בהמלצותיהם קראו החוקרים, בין השאר, להגדיל את מספר המלגות לחרדים מבקשי השכלה אקדמית.

ההעדפה שלהם הייתה, שגורמים פילנתרופיים יממנו את לימודיהם, בשיתוף המדינה, ולא שהמדינה תישא בנטל המימון לבדה, דבר שעלול, לדעתם, להגביר את האנטגוניזם כלפי הציבור החרדי. להשלמת פערי ידע ולהתאמת כישורי הלמידה לעולם האקדמי, ממליצים החוקרים להפעיל מכינות ייעודיות לסטודנטים חרדים, שיאפשרו לצעירים לעמוד בתנאי הקבלה של כל המוסדות האקדמיים. כן הוצעה הפעלת מערך ליווי וחניכה אישית לסטודנטים. הומלץ גם על הפעלת מערך מידע וייעוץ על מסלולי הלימוד השונים. לתמיכה דתית וחברתית הוצע להקים בתי מדרש לסטודנטים שעזבו את 'הכולל' ורוצים להמשיך ללמוד תורה.

ב-2008 פותחו בג'וינט תכניות ללימודים אקדמיים, שקיבלו אישור רשמי עם חתימת ההסכם בין הג'וינט למשרד התמ"ת והאוצר. באפריל 2009 נקבע, כי עלות התכנית תהיה 28 מיליון שקלים, והמימון ברובו יגיע ממשרד האוצר. חלקה של תב"ת - 2.5 מיליון שקלים. התכנית, שתפנה לכל מוסדות ההשכלה הגבוהה בארץ, תקיף 700 סטודנטים חרדים, בשני מסלולי תמיכה לתקופה של ארבע שנים: מסלול לימודים כולל מלגות קיום עם העדפה למקצועות ההנדסה ומסלול למימון לימודים אקדמיים. במסלול זה הסטודנטים זכאים לבחור בכל מקצוע אקדמי שירצו. בנוסף לתכנית זו קיימות תכניות שאותן מפעיל הג'וינט ללא שותפות של מיזם תב"ת, כמו תכנית הכשרה למקצועות פארא-טיפוליים במסגרת מכון מגיד, שאינה מעניקה לבוגריה תואר אקדמי.

ז. תכנית ח"ן - חכמת נשים - הכשרה חלופית

התכנית 'הכשרה חלופית - ח"ן' (חכמת נשים) מציעה לימודי תעודה במקצועות טכנולוגיים כחלופה למקצוע ההוראה והגננות לבנות ולנשים חרדיות. זוהי תכנית נוספת, שמטרתה לפתח אופק תעסוקתי לצעירות חרדיות.

עד 2009 התכנית כללה הכשרה במקצוע ההנדסאות בלבד. באפריל 2009 התקבל אישור לפתוח מסלול נוסף של הכשרה במקצוע ראיית החשבון. ההכשרה מוצעת בשני מסלולים: האחד - מסלול לימודי ייחודי בהנדסאות, המתקיים במכללות מה"ט (מרכז הכשרה טכנולוגי), והמיועד לנשים נשואות; השני - שילוב לימודי הנדסאות בסמינרים לבנות חרדיות המוכרים על ידי משרד החינוך.

רקע

עד לפני שנים ספורות, לימוד מקצוע עבור בנות חרדיות היה שם נרדף ללימודי הוראה או גננות. בכל

שנה מסיימות אלפי בנות את חוק לימודיהן, כשבידיהן תעודת מורה מוסמכת או גנת מוסמכת. הן השקיעו בלימודים זמן, מאמץ וכסף וצלחו את 'שיעור המבחן' בהצלחה, אך רובן מתקשות במציאת תעסוקה קבועה. במקרה הטוב הן זוכות למספר מילוי מקום במרוצת שנת הלימודים. ההערכה היא, כי פחות מ-20% מבוגרות הסמינרים למורות מוצאות כיום משרה בהוראה, כאשר רבות מהן מוצאות רק משרה חלקית ובשכר נמוך. כך קרה, שסמינרים למורות ולגנות נאלצו לשלב בתכנית הלימודים מקצועות נוספים, על פי דרישות השוק, כשהם משתדלים להעניק לתלמידותיהן תעודות מוכרות של משרד העבודה. תחילה היו אלה מקצועות הקשורים להוראה, כמו חינוך מיוחד, קלינאיות תקשורת, מורה לחינוך גופני או הידרותרפיה. בשנים האחרונות, כשגדלה הדרישה, פתחו הסמינרים מסלולים נוספים בצד ההוראה, כמו מחשבים, ראיית חשבון, ארכיטקטורה, גרפיקה, צילום וקולנוע (תחת הכותרת מולטימדיה). המגמות החדשות התקבלו בהתלהבות על ידי התלמידות ורובן זכו לפופולריות רבה ובמיוחד מגמות המחשבים. שפע האפשרויות שנפתח בפני הבנות שינה את התפיסה לה הורגלו, לפיה 'חיים של תורה' חייבים להיות חיי עוני. רובן שואפות ללימוד מקצוע 'מכניס'.

הלימודים לקבלת תעודה מקצועית התנהלו, כאמור, לצד לימודי ההוראה, מה שדרש מהתלמידות מאמץ כפול של לימודים ומבחנים לקבלת שתי התעודות במקביל. בנוסף לכך, הוטל עליהן לשאת בנטל כספי כפול, עבור לימודי ההוראה ועבור לימוד המקצוע. המצב החמיר כאשר משרד החינוך החליט שאין טעם בהנפקת מספר רב כל כך של תעודות הוראה, ודרש ממנהלי הסמינרים למצוא מסלולי לימוד נוספים. לדרישה זו היו בתחילה מתנגדים רבים מקרב רבנים ומנהלי סמינרים, הרואים במקצוע ההוראה ייעוד ובלמודים במתכונת השמרנית מסגרת ראויה לאישה החרדית, שאין להחליפה במסגרות אחרות. השביתה בסמינרים ובמרכזים להכשרת מורות של 'בית יעקב' בתחילת 2007 המחישה היטב את הרגישות לנושא. בתחילת אותה שנת לימודים החליט ועד הרבנים לענייני חינוך, לבחון מחדש את תכניות הלימודים בסמינרים, את צוות המורים ואת התכנים הנלמדים בהם. בעקבות הבדיקה הושעו מספר מורים, בוטלו כמה השתלמויות לצורך קבלת גמולים ובוטלה שנת הלימודים הרביעית, שאפשרה לנשים לרכוש תעודה המקבילה לתואר ראשון. על פי החלטת ועד הרבנים לענייני חינוך, הכפוף לפסיקותיו של הרב אלישיב, השכלת המורות בסמינרים הוגבלה לשנתיים בלבד, בוטלו ההשתלמויות עבור מורה בכירה באופן חלקי, והלימודים לדרגה המקבילה לתואר ראשון הופסקו כליל, גם עבור מי שנמצאת בשלבים האחרונים להשלמת הנקודות לתואר. הרבנים פרסמו בעיתונות החרדית הנחיות חדשות, בציינם, בין היתר, כי אישה שתלמד לתואר ראשון לא תוכל לעבוד במסגרות הלימוד של 'בית

יעקב'. כעבור זמן מה, בעקבות לחץ הקהילה, הוחזר המצב לקדמותו על ידי ועד הרבנים, והסמינרים הורשו להפעיל מגמות לימוד נוספות ולא רק את מקצועות ההוראה. הגדלת פערי ההשכלה בין הנשים לגברים, הרחבת פערי ההכנסה הכספית, הפיכת ההשכלה כמטרה לפיתוח קריירה, ולא כאמצעי לפרנסה בלבד, החשש שמא הארכת זמן הלימוד תדחה את נישואיה של הבת ואת הקמת המשפחה, כל אלה חיזקו את ההתנגדות לשינויים במערכת החינוך ובתכנית הלימודים. מנגד, עומדים המצוקה הכלכלית של המשפחות החרדיות, המחסור במקומות עבודה בהוראה, היותה של האישה החרדית, במקרים רבים, המפרנסת העיקרית של המשפחה, והחשש מפניית הבנות ללימודי הכשרה במסגרות לא חרדיות וללא פיקוח רבני.

השותפים המרכזיים

האגף להכשרה ולפיתוח כוח אדם במשרד התמ"ת, הג'וינט ומשרד האוצר.

התפתחות התכנית

על התפתחות התכנית והשינוי הגדול שהיא מחוללת מעיד ראש תחום חרדים בתב"ת: "השינוי הגדול שמביאה איתה תכנית ההכשרה החלופית הוא שינוי בקורסים שמתקיימים בסמינרים. מקצועות טכנולוגיים מחליפים את מקצועות ההוראה. שילוב הנשים החרדיות במקצועות טכנולוגיים מאפשר לחברות להעסיק כוח אדם איכותי וזול יחסית והנשים החרדיות מקבלות הזדמנות להשתלב בשוק העבודה. המסלול השני נועד לנשים חרדיות נשואות, שאינן בוגרות סמינרים. הן עקרות בית, מטופלות בילדים, מחפשות דרך לסייע בפרנסת משפחתן ומוכנות להשקיע שנתיים בלימודים. נשים אלה אינן זוכות במלגת קיום, אך הג'וינט מנסה לסייע להן בהוצאות הכספיות הנגרמות עקב יציאתן ללימודים. אולי נוכל להרחיב את התכנית וליזום גם קורס ראיית חשבון כחלופה ללימודי ההוראה בסמינרים, ואולי גם להביא את האקדמיה, לאור הגמישות שיש היום לגבי הדרישה לתעודת בגרות. יש היום יותר הבנה לצרכים המיוחדים ופחות קשיחות בנושאים אלה".

מעבר לתכנית ההכשרה החלופית, היה הג'וינט מעורב בתכנית נוספת - לימודי תעודה בקורס למדריכות תיירות חרדיות במסגרת סמינר 'בית יעקב'. הקורס, שממומן בעזרת כספי החירום לצפון הארץ, התקיים בשיתוף משרד התיירות.

הישגים

על פי נתוני תחום חרדים בג'וינט, תכנית ההכשרה החלופית פעלה עד חודש מארס 2009 ב-12 סמינרים. בשמונה סמינרים במתכונת מלאה, ובארבעה במתכונת חלקית. מספר הנשים החרדיות שהשתתפו במסגרת התכנית להכשרת הנדסאיות בסמינרים, היה 500. מספר הבוגרות שנקלטו בשוק העבודה עד תחילת 2009 היה 250. הצפי, על פי משרד התמ"ת, הוא כי עד סוף 2012 תיקלטנה בשוק העבודה 380 נשים חרדיות שהוכשרו כהנדסאיות. מנהלת תכניות הנשים בתחום חרדים בתב"ת, אתי מלר, מציינת, כי את ההישגים ניתן יהיה למדוד לא רק בהשמה בעבודה של בוגרות הקורס למדריכות תיירות חרדיות, אלא בהשפעה על יצירת מקומות עבודה נוספים במעגל השני והשלישי, שכוללים פיתוח שירותי תיירות חרדיים מגוונים בעתיד.

מחקר הערכה

לדברי ראש תחום חרדים בתב"ת, ייערך מחקר הערכה על ידי סקרי מינהל תכנון, מחקר וכלכלה של משרד התמ"ת, על מנת להפיק לקחים תוך כדי עשייה.

פרק שלישי:

תכניות אשלים לציבור החרדי

1. הקדמה

אשלים, העמותה למען ילדים ונוער בסיכון שעל יד הג'וינט, מונה בין קהלי היעד שלה גם את הילדים ובני הנוער בסיכון בקרב הקהילה החרדית. בין תכניותיה של אשלים מצויות מספר תכניות שתוכננו מלכתחילה למגזר זה, אחרות פותחו עבור ילדים ונוער בכלל והותאמו לצרכים של הציבור החרדי.

להבדיל מתב"ת (ראה פרק שני), באשלים לא הוקצו תחום או מנהל תכניות לנושא זה, ואף לא מונה עובד חרדי כאיש קשר למגזר החרדי. בתכניות רבות של אשלים, שבהן מצוינים החרדים כאחת מאוכלוסיות היעד, אף לא נמצאה פעילות מכוונת המיועדת לאוכלוסייה זו.

מתוך שיחות וראיונות עם עובדים בכירים באשלים ניתן לראות, שהתחומים שבהם ניתנת למגזר החרדי תשומת הלב המרבית הם: תחום הגיל הרך, שעובדיו היו שותפים לתכנית המיוחדת 'חצר פעילה' למגזר החרדי (הרחבה בהמשך) והתחום הבין-תחומי, העוסק בין השאר בהתערבויות חינוכיות לטיפול משולב בתלמידים על רצף הסיכון. התערבויות אלו נעשות בעיקר באמצעות פיתוח תכניות התמחות לאנשי מקצוע מתחומי החינוך והרווחה, בעבודה פרטנית ומערכתית עם תלמידים בסיכון וכן בנושאי קידום הבריאות של ילדים בסיכון ובני משפחותיהם. בתחום העוסק בילדים עם צרכים מיוחדים נעשתה פעילות למגזר החרדי בשתי תכניות: האחת, שכוונה במיוחד למגזר החרדי בשל מיקומה בבני ברק, והשנייה, תכנית כללית, שכללה גם מעונות יום לילדים חרדים עם צרכים מיוחדים. בתחום העוסק בנוער בסיכון, מתקיימים מגעים, גישושים ובדיקת הצרכים (נכון לאפריל 2009), והועלה רעיון לשיתוף פעולה בין אשלים לבין תב"ת לפעילות למען בני נוער חרדים הנמצאים בקצה הרצף (הרחבה בהמשך). איטה שחר, המשנה למנכ"ל אשלים, אומרת, כי באשלים נעשו תכניות עבור המגזר החרדי בכל הגילאים וכי ישנה מגמה של התמחות במגזרים השונים של האוכלוסייה. נקודת המוצא, לדבריה, היא ש"עקרונות העבודה עם ילדים ונוער בסיכון בכל המגזרים, הערבי, הבדוי והחרדי, הם אותם עקרונות. כיוון זה תואם את היעד שהצבנו לאגף חינוך ונוער, שעד היום לא עסק במגזר החרדי".

סקירת מעורבותה של אשלים בפעילות למען ילדים ונוער בסיכון במגזר החרדי מראה, כי פתיחות מסוימת, שהסתמנה בתוך החברה החרדית כלפי התערבויות טיפוליות-חינוכיות לסוגיהן, היא שאפשרה לאשלים, ביחד עם שותפיה, לתרום מן הידע המקצועי הרב שצברה. בזכות זאת הופעלו תכניות התערבות

ייעוציות-חינוכיות ותכניות בתחום הבריאות והבטיחות, למען פעוטות, ילדים ובני נוער במסגרות שונות בתוך החברה החרדית.

2. מגמות שינוי בחברה החרדית, עמדות כלפי התערבות טיפולית והקשיים בהפעלת תכניות התערבות

תנאי ראשון לפעילות בתוך המסגרות החינוכיות החרדיות או עבורן הוא הסכמה עקרונית ומתן לגיטימציה להתערבות חיצונית במערכת סגורה זו.

לאורך שנים התבדלה החברה החרדית מהחברה הישראלית והסתגרה בתוך עצמה. מחקרים שבוצעו בשנים האחרונות מעידים, כי גוברת הנכונות בקרב חוגים חרדיים מסוימים לקחת חלק פעיל בחיים האזרחיים והחברתיים בישראל, יותר מבעבר.

בתחומי שירותי הסיוע והטיפול, מסתפקת החברה החרדית, פעמים רבות, במשאביה הפנימיים בלבד, והיא מטפחת את אידיאל העזרה ההדדית (גמילות חסדים). אולם בתחומים מסוימים, בעיקר בתחומי הבריאות הפיזית והנפשית, וכן בתחומי הייעוץ הפסיכולוגי והחינוכי, חסרה הקהילה החרדית משאבים פנימיים.

בתוך הקהילה החרדית קיים קונפליקט מתמיד, כאשר אחת מן הסוגיות המרכזיות היא, האם יש לפנות למקורות חיצוניים על מנת לקבל סיוע, או שיש לפתור את הקשיים בתוך 'הבית פנימה', על פי הנחיית המנהיגות התורנית הנתפסת גם כסמכות עליונה בכל נושא.

בעוד שרובו המכריע של הציבור החרדי נעזר כיום בשירותי הרפואה המודרניים הניתנים גם על ידי רופאים חילונים, הרי שבתחומי הרפואה המונעת (בתחום התזונה בפרט) ובתחום בריאות הנפש, היחס של החברה החרדית עדיין מסויג. במאמר שכתבה קרן מור, מנהלת תכניות בריאות באשלים, היא מציינת, כי חרדים מעטים בלבד מקבלים שירותי טיפול בתזונה, אולי בשל החשש בנושא הכשרות. בתחום בריאות הנפש היחס הוא חשדני עוד יותר. מחקרים מצביעים על הפחד מפני העברת ערכיו ופילוסופיית חייו של המטפל למטופל. עקרונית, לחברה החרדית עמדות פחות חיוביות כלפי פנייה לטיפול נפשי בהשוואה לציבור שאינו חרדי. עצם הפנייה לקבלת טיפול נפשי, יש בה כדי לפגוע פגיעה חמורה בתדמית המשפחה, בייחוס שלה ובשידוך העתידי של ילדי המשפחה.

בתחום הייעוץ החינוכי-פסיכולוגי, ההסתייגות, הרתיעה והחששות אף הם מרובים. כניסת תכניות התערבות להדרכת צוותים חינוכיים, להעצמת דמות המונחך, להגברת מעורבות הורים ולהכשרת

'מלמדים' ב'חדרים', כרוכה בהפעלת אמצעים מיוחדים לשכנוע בנחיצות הפעולות ובחיוניות שלהן לטובת הילדים והנוער בסיכון.

באשלים מעריכים, כי קיימת פתיחות רבה יותר בכל הקשור לפעילות במסגרות לגיל הרך. באשר לבני הנוער, כאשר מדובר במערכת החינוך החרדית, ההסתגרות והקשיים המוערמים הם גדולים, ואפשרויות הפעולה מצומצמות. לא כך הדבר לגבי הנוער החרדי בקצה רצף הסיכון, המצוי מחוץ למערכת החינוך (בעיקר בנים), שם הפתיחות רבה יותר ואפשרויות הפעולה וההתערבות גדולות יותר.

ד"ר פלורה מור, מנהלת תכניות בכירה באשלים, העוסקת בפיתוח תכניות התערבות בית-ספריות, התבקשה לפתח תכניות גם עבור המגזר החרדי. לדבריה, במערכת החינוך החרדית אין למעשה דיווח על ילדים בסיכון. זאת, כשמספר הנושאים מהמסגרות בקרב החרדים (במיוחד בירושלים), הוא גדול מאוד. ד"ר מור סבורה, כי הקהילה מודעת לבעיה שיותר ויותר בני נוער לא נשארים במסגרות המקובלות החרדיות וכי בשנים האחרונות היו יוזמות לתת מענים לצעירים אלה. לגבי בנות, היוזמות הן יותר סמויות מן העין. לדברי ד"ר מור, מה שקיים, רחוק מלענות על הצרכים. "אין כאן תהליכים ממוסדים, אם כי יש התפתחות בחברה החרדית ויש כבר מערכות. אני חושבת שיש הרבה יותר ממה שנגלה לעין, וכנראה שהתהליכים הסמויים מוכרים היטב בכל קהילה.

באשר לנערות החרדיות בסיכון, כאן הבעיה חמורה במיוחד. קיים חשש מפגיעה בשידוך של הנערה ושל בני משפחתה. כל אימא שפויה שואלת את עצמה מה נכון ומה לא נכון לעשות. ההורים נמצאים בדילמות מאוד סבוכות ובלתי פתירות. המורכבות הזו לגבי החברה החרדית היא אדירה".

3. תכניות של הצוות הבין-תחומי לציבור החרדי

בתכנית העבודה של הצוות הבין-תחומי באשלים מצוינים שני יעדים: התערבויות חינוכיות לטיפול משולב בתלמידים על רצף הסיכון וקידום מצב הבריאות של ילדים בסיכון ובני משפחותיהם.

א. התערבות חינוכית לטיפול משולב בתלמידים על רצף הסיכון

התערבויות חינוכיות לטיפול משולב בתלמידים על רצף הסיכון מתבססות על העיקרון, לפיו בית הספר הוא המקום הטבעי, שבו ניתן לפגוש את הרוב המכריע של הילדים ובני הנוער הנמצאים על רצף הסיכון. דרך ציר בית הספר פועלות תכניות ההתערבות החינוכיות לאיתור תלמידים במצבי סיכון ולמתן מענים מותאמים לצורכי התלמידים והוריהם. מדובר בתכניות בעלות אופי כוללני, המשלבות

את ההיבט הפרטני עם המערכת ואת ההיבט המעשי עם התיאורטי. התכניות מושתתות על התפיסה החינוכית הפסיכו-חברתית. התפיסה התפתחה בעשייה בבתי ספר אשר ביקשו לשפר את איכות חייהם של תלמידים בסיכון, וכשמה, היא משלבת עקרונות פילוסופיים-חינוכיים, פסיכולוגיים וסוציולוגיים, המכוונים לעשייה חינוכית היוצרת מוביליות לימודית, רגשית וחברתית בחייהם של תלמידים במצבי סיכון. תכניות ההתערבות נחלקות לשלושה מוקדי עשייה עיקריים:

- תכניות התערבות בסביבת בית הספר לקידום תלמידים על רצף הסיכון.
- תכניות התמחות לאנשי מקצוע מתחומי החינוך והרווחה בעבודה פרטנית ומערכתית עם תלמידים בסיכון.
- תכניות להסמכה מקצועית אקדמית בחינוך ובטיפול בתלמידים בסיכון.

תכניות אלה מחייבות עבודה מעשית עם תלמידים בסיכון, הוריהם ומחנכיהם. מבין שלושת מוקדי העשייה, המוקד שבו הופעלו תכניות לציבור החרדי הוא תכניות התמחות לאנשי מקצוע מתחומי החינוך והרווחה בעבודה פרטנית ומערכתית עם תלמידים בסיכון. התכניות מיועדות ליועצים ולפסיכולוגים חינוכיים, בעלי ניסיון בעבודה מעשית עם תלמידים ובתי ספר והן נותנות מענה לאלה מהם המבקשים להתפתח ברמה אישית ומקצועית על מנת להתמודד עם מורכבות הצרכים של תלמידים בסיכון, בין כותלי בית הספר. התכנית מהווה כיום מסלול פורמלי בסולם ההתפתחות המקצועית של היועצים החינוכיים בשפ"י (השירות הפסיכולוגי-ייעוצי). התכניות כוללות פרקטיקום (הדרכה מעשית), הנעה סביב נושאים הרלוונטיים לעשייה חינוכית עם ילדים ונוער בסיכון. הפרקטיקום מכון להעלאת נושאים המזמנים מפגש של המשתתפים עם הסיכון אישי, הבין-אישי והחברתי וכן דילמות וסוגיות העולות בעבודתם המעשית כיועצים חינוכיים. בדיאלוג הקבוצתי מתרחשת התמודדות מעמיקה של המשתתפים עם נושאים מכריעים, כמו: מקום היועץ בבית הספר, התמודדות אישית עם סיכון, ועוד.

קבוצת למידה ופיתוח - תכנית הכשרה ליועצים חינוכיים חרדים (גברים ונשים) באשלים פותחה תכנית הכשרה ליועצים חינוכיים חרדים, בשותפות עם שפ"י, מתוך מטרה להפכם לסוכני שינוי בקרב אוכלוסיות בסיכון במערכת החינוך החרדית. באשלים מודעים לכך, שמה שנעשה עד עתה הוא מעט ולא עונה על הצרכים הרבים, אך עם זאת, בהפעלת תכנית הכשרה ליועצות חינוכיות חרדיות, יש משום פריצת דרך בעצם הפיכתו של המקצוע הזה למקצוע קיים ולגיטימי.

התפתחות התכנית

השלב הראשון, שאותו מכנים באשלים "שלב הטפטוף" התרחש בתקופת האינתיפאדה של שנת 2002. אז פותחה באשלים, בשיתוף עם שפ"י, מערכת של תכניות לטיפול בנפגעי טראומה, ביניהן תכנית הכשרה לאנשי מקצוע, פסיכולוגים, יועצים חינוכיים ועובדים סוציאליים לטיפול בהפרעות פוסט-טראומתיות בילדים ובבני נוער בסיכון. לציבור היועצים החינוכיים הצטרפו, מיוזמתם שלהם, גם יועצים חרדים. זה היה הבסיס שעליו נבנתה מאוחר יותר קבוצת הלמידה של היועצים החינוכיים החרדים. בשלב השני הוקמה קבוצה ראשונה להכשרת 15 יועצות חרדיות, רובן מבני ברק, שלמדה במשך שנה (2007-2008). כל היועצות קיבלו אישור מהרבנים להצטרף לקורס, והחומרים שנלמדו בקורס נבדקו על ידי הרבנים בקהילה ואושרו על ידם.

השלב השלישי, שפעל מסוף 2008, הוא פתיחת קבוצת למידה ופיתוח של יועצים חינוכיים חרדים. הקבוצה, שחבריה נבחרו בקפידה, הוקמה מתוך מטרה לדון בכל התכנסות של הפורום המלא של הקבוצה במקרים רבים ככל שניתן, של ילדים בסיכון. לאחר הדיון, נקבעו דרכי ההתערבות בכל אחד מהמקרים. מטרת הקורס היא המשגת השיחות והפיכתן לתורה כתובה במסמך מסכם. בשלב האחרון של הלמידה, הועבר המסמך הכתוב לקבלת אישור של הגורמים המוסמכים בקהילה החרדית, כך שיוכל להפוך לכלי שימושי ליועצים ולאנשי חינוך בעבודתם במוסדות החינוך החרדיים.

במקביל להקמת קבוצת הפיתוח, נפתחה בסוף 2008, תכנית ליועצות חינוכיות חרדיות בירושלים. המשתתפות הן נשים שכבר הוכשרו ועובדות כיועצות חינוכיות. בתכנית ההכשרה, מיושמים לקחים שהופקו מקורס היועצות הראשון, וההנחיה היא הרבה יותר מעשית מזו שהייתה בקורס הראשון. המשתתפות נדרשות ליישם את הנלמד ולתעד את הנושאים הנידונים. משך קורס זה הוא שנתיים.

"הגישה הפסיכולוגית-חינוכית שלנו רואה את המחנך כדמות המרכזית המשמעותית ביותר לילד בסיכון במסגרת בית הספר", אומרת ד"ר פלורה מור. ה"תפיסה שלנו היא, שככל שהמחנכים יותר מיוודים עם התלמידים, ומודעים לקשיי התפקוד שלהם, כך הם משמעותיים ומשפיעים.

המחנך החרדי, לעומת זאת, לא מרגיש שטיפול בבעיות של ילדים בסכנת נשירה הוא בתחום אחריותו, רשותו או סמכותו, ידיעותיו או תובנותיו. יתר על כן, בשל השקפת עולמו וכוונותיו הטובות, המחנך החרדי לא מעז לגעת בבעיות, ואילו התלמיד בסיכון מרגיש לא ראוי ונדחה, כי המחנך אינו מתייחס למצוקותיו".

תכנית ההכשרה ליועצות פותחה על רקע ההבנה, כי היועצת החינוכית החרדית מתמודדת בעבודתה

עם בעיות רבות. עצם הזימון של תלמידה לפגישה עם היועצת יש בו משום הטבעת סטיגמה, לכן היועצת לא תמהר לקבוע פגישה. בין הכלים שעומדים לרשותה של יועצת, בדרך כלל, נכללים מעורבות המחנך וההורים, אבל בחברה החרדית מעורבות ההורים אינה דבר מובן מאליו ויש נושאים רבים, שהשתיקה והסוד יפים להם, עובדה המקשה על עבודת היועצת. הדבר נכון, גם לגבי המחנכות, הנמנעות, בשל השקפת עולמן, לחדור לפרטיותה של התלמידה. אחת התכניות בתחום זה היא 'מוטב יחדיו'.

תכנית 'מוטב יחדיו'

'מוטב יחדיו' היא תכנית של אשלים, הממקדת את מאמציה בילדים ובני נוער במצבי סיכון, תוך התייחסות לרצף היממה ורצף השירותים בתחומי החינוך, הרווחה והבריאות, ויצירת שיתוף מלא ביניהם. התכנית פועלת בגישה השמה את הילד ואת צרכיו במרכז, בתוך בית הספר ובפעילויות אחר הצהריים. 'מוטב יחדיו' בונה על גיוס הכוחות והעוצמות החברתיות מתוך הקהילה עצמה, המשפחות ואנשי מקצוע, למאמץ מרוכז, מתואם ומאורגן לטווח ארוך, כדי לתת תקווה וסיכוי למהלך של שינוי לילדים ולנוער בשכונה.

אוכלוסיית היעד של תכנית זו הם ילדים, בני נוער ובני משפחותיהם, החיים בשכונות שבהן שיעור ניכר של התושבים חיים בהדרה ובניכור וחווים קושי לצרוך שירותים עירוניים ושכונתיים. פיתוח המענים עבור ילדים ונוער בסיכון מתבסס על הידע המקצועי הרב שהצטבר באשלים ועל ההיכרות עם השדה ועם מערכת השירותים הקיימת עבורם. העבודה המשותפת של אשלים עם משרדי הממשלה, הרשויות המקומיות והעמותות הפועלות בשטח, מאפשרת קיומן של שותפויות אסטרטגיות שהן הכרחיות כדי להניע מהלכים יישוביים.

אחת הסיבות שלא מצליחים לחולל שנוי בשכונות, לדברי איטה שחר, המשנה למנכ"ל אשלים, נובעת מכך, "שהרבה מאוד גופים עובדים ללא תיאום ביניהם. התוצאה היא, שיש ילדים שמקבלים המון ואחרים שאינם מקבלים דבר או אינם משתתפים בפעילויות כלל. במצב כזה, משאבים רבים הולכים לאיבוד". עיקר העבודה של אשלים היא, אם כך, בתיאום בין הגופים השונים הפועלים בשכונה. בנוסף לכך, כל תכניות הפעולה ב'מוטב יחדיו' נקבעות בשיתוף אנשי הקהילה כחלק אינטגרלי מהוועדות השונות. ההורים לוקחים אחריות בכל מה שנוגע לפעילויות עבור ילדיהם. 'מוטב יחדיו' הייתה התכנית הראשונה שפתחה באשלים את החשיבה והפיתוח של תכניות המותאמת במיוחד לחרדים.

התכנית פעלה כפילוט בשנים 2004 עד 2008 והופעלה ב-11 שכונות ביישובים שונים ברחבי הארץ. התכנית נגעה בחייהם של כ-17,000 ילדים, בני נוער ומשפחותיהם בתכניות התערבויות מגוונות. בשכונת רוממה בירושלים

התכנית 'מוטב יחדיו' בשכונת רוממה מתנהלת במסגרת המינהל הקהילתי, שיזם פנייה לעשרה תלמודי תורה הפועלים בשכונה, במטרה להציג בפניהם נושאים, כמו: תפקידו של היועץ החינוכי וחיבור תרומתו להוראה מתקנת; ההתמודדות עם בעיית הנשירה הגבוהה במעבר של התלמידים מתלמודי התורה לשיבות הקטנות; חשיבות ההשקעה והטיפול של ה'מלמדים' בתלמודי התורה וחיבור מעורבות ההורים. בפועל, הפרויקט הקיף רק ארבעה מוסדות חינוך, בדרגות שונות של שיתוף פעולה. תמימות דעים הושגה בנושא חשיבותו של היועץ החינוכי בתוך המוסד החינוכי ותרומתו להתמודדות עם בעיית התלמידים החלשים. לאור זאת, התחייבו מנהלי תלמודי התורה לתקצב העסקת יועץ חינוכי במוסדם. בנושאים של העשרת ה'מלמדים' ומעורבות ההורים, הייתה ההצלחה קטנה יותר. 'מוטב יחדיו' ברוממה הופעלה על פי מודל שונה מזה שפעל בשאר המקומות. בשל היעדר תקציב, אשלים הצטרפה ליוזמה קיימת, 'הפרויקט ההוליסטי', המשותף לקרן ירושלים ולחברה למרכזים ולמינהלים קהילתיים בירושלים. השותפות יצרה מודל חדש, שנקרא "קהילה מאמינה בחינוך - מוטב יחדיו". מודל הפעלה כלל מרכז למידה, שבו מתבצעת הוראה מתקנת, תכנית אל"א - שיחות על נושא אתגר ההורות; משחקיית השאלה, תכנית העשרה הכוללת חוג מדע ושני חוגי ספורט לבנים.

ב. קידום מצב הבריאות של ילדים בסיכון ובני משפחותיהם

אשלים פועלת לקידום בריאותם של ילדים ונוער בסיכון ומשפחותיהם, לשיפור בריאותם בהווה ולהגברת יכולתם לממש את הפוטנציאל הקוגניטיבי, הרגשי והחברתי שלהם, ובכך להשפיע על בריאותם ואיכות חייהם בעתיד. פרויקט קידום בריאות פועל ברחבי הארץ בקרב אוכלוסיות בסיכון מהמגזרים השונים, בכללם בקרב החרדים. תכניות הבריאות מרוכזות סביב 'המודל העירוני' לפעילות כוללת בקרב אוכלוסיות בסיכון על כל שכבות הגיל הרלוונטיות, מגן הילדים ועד התיכון. התכנית העירונית מנסה לתת מענה לבעיות שעמן הילדים ומשפחותיהם נאלצים להתמודד, בארבעה תחומים מרכזיים: תזונה, בריאות השן, פעילות גופנית ובטיחות. תכניות לקידום בריאות בשכונת רוממה בירושלים התכנית מופעלת בשכונות בעלות מאפיינים סוציו-אקונומיים נמוכים. אחת השכונות האלה היא רוממה

בירושלים, שרוב תושביה חרדים. עם הכניסה הראשונית לשכונה, נוצר קשר עם המינהל הקהילתי, אשר דרכו תואמו פגישות עם גורמים פעילים בשכונה לצורך תכנון ההתערבות, כך שתתאים לצורכי האוכלוסייה. הבחירה הראשונית במינהל הקהילתי כמוקד העשייה והקשר עם נציגות השכונה נעשתה בשל חשיבותו ומרכזיותו בחיי התושבים.

ועדת ההיגוי והתכנון של תכניות קידום בריאות כללה נציגי שכונה שונים - גורמים מקצועיים מתחום החינוך והרווחה ונציגי התושבים. עבודת הוועדה נעשתה במשותף עם נציגי תכנית 'מוטב יחדיו' (ראה לעיל), אשר גם היא פועלת בירושלים.

הכניסה לשכונה החרדית הייתה מלווה בחששות רבים, כפי שכתבו קרן מור, מנהלת התכנית הארצית באשלים ורוני חסון, מנהלת התכנית בירושלים, במאמר שהתפרסם ב"עט השדה", כתב העת של אשלים (גיליון 3, יולי 2009): "נציגות השכונה החרדית הביעה חשש רב בקבלת הכניסה של תכניות בריאות, חשש שנבע, כנראה, מהקושי בכניסה של תכנים חיצוניים למסגרות בשכונה". במאמר מתואר תהליך העבודה ההדרגתי שנעשה בשכונה. במשך כשנה וחצי התקיימו פגישות ודיונים שעסקו בחשיבות התכנית, באיתור ובמיפוי צורכי התושבים, עד שהתקבלה החלטה על יישומה של תכנית קידום בריאות ראשונה. "דיונים אלה, שהתנהלו בין נציגי אשלים לבין נציגות השכונה, תוך שיתוף, הקשבה וכבוד הדדיים, יצרו תשתית של אמון שאפשרה כניסה שלנו לעבודה בקהילה, למרות היותנו גורם חיצוני. ההתערבות היישומית הראשונה שהוחלט עליה הייתה סדנה לאמהות לילדים הסובלים ממחלת הצליאק". תכנית נוספת במסגרת קידום בריאות בשכונה הייתה פעילות גופנית לבנים ולבנות. תוצאות ההתערבות והשבחים שסדנת האימהות זכתה להם בקרב נציגות השכונה, הובילו לפעילויות נוספות במסגרות שונות. בין היתר, נפתחו מספר קבוצות בתחום הפעילות הגופנית לבנים ולבנות וכן חוג לימוד שחייה לבנים.

העיסוק בפעילות גופנית במגזר החרדי הוא יוצא דופן. מקובל, כי עיסוק מסוג זה לבנים הוא בבחינת ביטול תלמוד תורה, ולגבי הבנות, הן לא מרבות לעסוק בפעילות גופנית מטעמי צניעות. פעילות ספורטיבית ומשחקים במגרש פתוח לעיני כל אינם מקובלים, ואם אין אולם סגור אין באפשרותן של הבנות להתעמל. פתיחת הקבוצות החרדיות לעיסוק בספורט מהווה פריצת דרך, שלא הייתה מתאפשרת ללא העבודה שקדמה לה עם האמהות.

דוגמה נוספת להתערבות מקדמת בריאות, היא קבוצת 'סופר בריא' בהנחיית דיאטנית. הקבוצה שהופעלה בחדר במינהל הקהילתי אשר עוצב כסופרמרקט, הייתה מיועדת לילדים. הקבוצה התמקדה

בלימוד עקרונות התזונה הנכונה והצרכנות הנבונה. בין היתר, הילדים למדו על קבוצות המזון וחישובות הגיון במזון, על חשיבותה של ארוחת הבוקר, יתרונות הירקות והפירות, הפחתת ממתקים ותחליפים בריאים לממתקים, חשיבות המים לתפקודו התקין של הגוף, ורכישת מזון בריא בעלויות נמוכות. הפעילות הועברה בצורה חווייתית באמצעות משחק, יצירה והכנת מזון עם הילדים. הילדים נהנו והפנימו את החומר הנלמד. ניתן היה ללמוד זאת מתגובות האמהות, שדיווחו כי הילדים שבו הביתה וביקשו מהן ליישם את העקרונות שלמדו בקבוצה.

לגבי הפעלת תכניות תזונה לנערים חרדים, התעוררו מספר בעיות, שהעיקרית שבהן נבעה, בין השאר, מהקושי לאתר דיאטן חרדי. הרבנים, האחראים על הנערים, סרבו לאשר כניסה של דיאטנית למסגרת של הנערים והתכנית עם הבנים לא יצאה אל הפועל.

4. תכניות בתחום הגיל הרך

א. 'חצר פעילה'

'חצר פעילה' היא תכנית לאיתור מוקדם של ילדים עם קשיי התפתחות במסגרות חינוכיות לגיל הרך בקהילה החרדית ופיתוח סביבה פיזית שתתאים לשלבי התפתחותם וליכולותיהם. זיהוי הילדים נעשה תוך כדי פעילות תחושתית-מוטורית בחצר הגן או בתלמודי התורה, בהתייחסות נקודתית למאפייני הקהילה החרדית.

מטרות התכנית

הגברת המודעות בקרב אנשי החינוך, המשפחה והקהילה לחשיבות הזיהוי המוקדם של ילדים עם קשיים התפתחותיים ולחשיבותו של הרכיב התחושתי-מוטורי בהתפתחות ילדים בגיל הרך ולהשפעתו על יכולת הלמידה;

הכשרת אנשי חינוך בדרגים השונים בתחומי האיתור, הזיהוי ודרכי התערבות בתוך המסגרות החינוכיות;

זיהוי מוקדם של ילדים הזקוקים להפניה לגורמים טיפוליים מחוץ למערכת החינוך.

אוכלוסיית היעד

אנשי מקצוע בתחום החינוך: גננים ('מלמדים' בתלמודי תורה), גננות, סייעות לגננות וצוותי ניהול ופיקוח

המייצגים זרמים שונים של הקהילה החרדית. אנשי חינוך אלה עובדים עם בנים בגילאים שלוש עד חמש, במסגרות לימודיות של תלמודי תורה וגנים השייכים לזרם החינוך החרדי לגונו. כמו כן, התכנית מכוונת למפקחים ולמנהלים של תלמודי תורה וכמובן להורים לילדים במסגרות המשתתפות בפרויקט.

מבנה התכנית

התכנית כוללת מספר רכיבים:

עיצוב סביבתי של חצרות הגנים ותלמודי תורה;

השתלמות והדרכה לאנשי מקצוע בדרגים השונים;

סדנאות להורים בנושאים, כמו: חשיבות המשחק והתנועה בגיל הרך, מוכנות ובשלות ללמידה אצל ילדים צעירים.

פיתוח חומרי למידה, תיעוד ומעקב.

התפתחות התכנית

התכנית החלה ב-2001 בעקבות פנייתן של עובדות המדור לילד של עמותת 'עזר מציון', המשמש כמרכז להתפתחות הילד. הפונות איתרו בעיות במוטוריקה, בקשב ובריכוז אצל ילדים בגילאים שבע עד תשע ב'תלמודי התורה', שלא אובחנו קודם לכן. מאחר שהבעיות לא טופלו בגיל הרך, ההתערבויות שנדרשו היו הרבה יותר מסיביות. יתר על כן, הילדים כבר נשאו תווית של "ילד בעייתי", עד שעתידים בקהילה החרדית הועמד בסימן שאלה.

שלב א' (2001 עד 2003)

בשלב זה, התכנית פעלה במסגרות לימודיות של גני ילדים עירוניים ותלמודי תורה ברחבי העיר בני ברק, והקיפה 333 בנים בגילאים שלוש עד חמש, הלומדים ב'חדרים' וכן 16 גננות. תהליך פיתוח הפרויקט והפעלתו גובה ולווה על ידי רבני הקהילה ומחלקת החינוך של עיריית בני ברק.

ראש העירייה, הרב מרדכי קרליץ, סייע לפיתוח התכנית, כשהודיע שהעירייה השקיעה בפיתוח החצרות ב'חדרים' וציין את החשיבות לסייע לילדים להתגבר על קשיים ולשפר את יכולתם הלימודית. "אנו ממליצים בכל הלב לכל גוף לאמץ את המודל שלנו ולהרחיבו ככל שניתן", אמר.

אשלים ו'עזר מציון' היו אחראים על תכנית ההשתלמויות. ב-16 גנים בבני ברק הוכנסו מתקנים בחצרות,

על פי התקן של משרד החינוך. סביב כל מתקן הייתה פעילות מודרכת, כמו חיזוק כתפיים, איזון הגוף וכדומה, הכול, כאמור, באישור הרבנים. התפיסה הייתה, שהפעילות בחצר משותפת לכל הילדים, כמו הפעילות בכיתה, ללא הבחנה ויצירת סטיגמה. "התוצאות היו מצוינות וניכרות לעין", אומרת מנהלת התכנית באשלים. "הצוות ראה ילדים פורחים בחצר ומתבלטים. ילד שסבל בתוך הכיתה היה ממש כוכב בחוץ. גם ההורים התחילו להבחין בשינוי ולדווח על כך".

שלב ב' (2004 עד 2006)

לאור ההצלחה, פותח השלב השני של התכנית, שכלל הרחבתה ליישובים נוספים ולמרבית המלמדים ב'חדרים' בקרב הזרמים השונים של הקהילה החרדית, ליטאי, חסידי וספרדי. התכנית הופעלה בארבעה יישובים, עם שתי קבוצות של 'מלמדים', האחת בבני ברק והשנייה בירושלים, ועם שתי קבוצות של גננות, האחת ברכסים והשנייה במודיעין עילית. היא הקיפה 48 מסגרות גן ו-76 אנשי חינוך. בשל החסר באנשי מקצוע פארא-רפואיים חרדים, בעלי השכלה אקדמית, מרפאים בעיסוק, או פזיותרפיסטים התפתחויות, היכולים לעבוד כמנחים ביישובים השונים, הוכשרו בקיץ 2004 שישה אנשי צוות, ארבעה גברים ושתי נשים, מרפאים ומרפאות בעיסוק, פזיותרפיסט ומורה לחינוך גופני חילונים. בנוסף לניסיון המקצועי, נדרשו אנשי הצוות לרגישות רב-תרבותית ולנכונות לקבל דרישות ייחודיות, כמו כיסוי ראש ולבוש צנוע בעבודתם. ב-2008 פעלה התכנית בשמונה יישובים, ביניהם הערים בני ברק, ירושלים, פתח תקווה ומודיעין עילית, ושותפים בה עמותת 'עזר מציון', קרן ון ליר והרשויות המקומיות. מעורבות אשלים בבניית המודל ובהפעלתו נמשכה עד שנת 2007.

הישגים

ההישג הגדול ביותר של 'חצר פעילה', לדעת אנשי אשלים, הוא ההכרה בחשיבות נושא הגיל הרך בכלל, האיתור המוקדם והטיפול בקשיי הילדים מוקדם ככל שניתן, בפרט. אחת המסקנות החשובות הייתה הצורך בהכשרתו ובמינויו של איש מקצוע בתוך הקהילה החרדית שעוסק בגיל הרך. בעקבות התכנית השתנתה גישת המנהלים והמורים לנושא הפעילות הפיזית, לא רק בקרב משתתפי התכנית, אלא גם במעגלים רחבים הרבה יותר. עדות לכך הוא המספר הגדול של פניות להצטרף לתכנית.

באשלים טוענים, כי בעקבות התכנית, יותר משפחות בבני ברק הביאו את הילדים לטיפול. אנשי הצוות הרגישו שהם יכולים להתמודד הרבה יותר טוב עם ההורים מתוך גישה של "בואו נראה ביחד איך אפשר להתמודד עם הקושי של הילד שלכם, כדי לראות איך אפשר להוציא ממנו את המקסימום". מורים לילדים בוגרים העידו על שינוי בקרב ילדים שמגיעים אליהם, שהתבטא ביכולת הרבה יותר גדולה לשבת בכיתה ולהקשיב.

תכנית 'חצר פעילה' הוכחה כהצלחה והיא הוטמעה במערכת. מרבית יעדיה הושגו. שיתוף הפעולה בין הגופים השונים וההכשר לתכנים ולאופן ההתנהלות של התכנית מצד הרבנים, הם שאפשרו את הפעלתה והרחבתה והם עשויים להשפיע על תכניות התערבות נוספות למען הקהילה החרדית. לאחרונה, נעשים ניסיונות לשיתוף פעולה גם עם מיזם תב"ת בג'וינט בנושאי הכשרה מקצועית פארא-רפואית.

מחקר הערכה

בשנים 2004 עד 2007 נערך מחקר על ידי מנהלות התכנית מטעם 'עזר מציון'. המחקר, שבדק את יעילות ההתערבות בזיהוי ילדים מתקשים ובמתן מענה לקשייהם, התבסס על ניתוח שאלונים שניתנו ל-39 אנשי חינוך שהיו מעורבים בתכנית. הממצאים הראו, כי מתוך 1,006 ילדי הגנים שהשתתפו בתכנית, נמצאו 795 ילדים (79%) ללא קושי התפתחותי, שקיבלו העשרה תחושתיית מוטורית בחצר, ו-211 ילדים (21%) עם קושי התפתחותי, שקיבלו העשרה. מתוך אותם 211 ילדים שזוהו עם קושי התפתחותי נמצא, כי אצל 135 ילדים (13.4%), חל שיפור במצב התפקודי והם אינם זקוקים להמשך התערבות בחצר. 50 ילדים (5%) עדיין זקוקים להתערבות צמודה ו-26 ילדים (2.6%) נזקקו להפניה לגורמים חיצוניים טיפוליים בנוסף להתערבות של אנשי החינוך.

ב. תכנית הדרכה באמצעות טלמדיה לאנשי מקצוע המטפלים בהורים ובפעוטות בסיכון בבני ברק תכנית זו פותחה בשנת 2003, על ידי המרכז לבריאות הנפש בבית החולים 'גהה', וכללה הקמת מערך של תמיכה מרחוק באמצעות טלמדיה לאנשי מקצוע המטפלים בהורים ובפעוטות בסיכון באוכלוסייה החרדית.

מטרות התכנית

קבלת שירותים נגישים, בהתאמה למנהגים ולאורח החיים בחברה החרדית. קבלת מידע וייעוץ מאנשי מקצוע מומחים באמצעות טלמדיה.

גופים שותפים

עיריית בני ברק, קרן סקטא רש"י, בית החולים גהה וג'וינט-אשלים.

אוכלוסיית היעד

אנשי מקצוע המטפלים בהורים ובפעוטות בסיכון באוכלוסייה החרדית.

אופן הפעולה

הצורך בשימוש בכלי המדיה נבע מן הסגירות והקושי להיחשף, שמאפיינים במיוחד את הציבור החרדי. על פי התכנית, משפחות מגיעות לקופת חולים או לתחנה מקובלת אחרת, לחדר המצויד בכל האביזרים הדרושים, שם הן נפגשות עם מטפל משפחתי. הפגישה מצולמת ומוצגת לפני הצוות המקצועי של בית החולים גהה. לאחר ניתוח הפגישה ולימוד המקרה, מייעץ צוות בית החולים למטפל שנפגש עם המשפחה כיצד להמשיך את הטיפול. בדרך זו נחסכת מן המשפחה החשיפה בפני אנשי מקצוע בבית חולים פסיכיאטרי.

לדברי דינה ליפסקי מאשלים, התכנית אפשרה לאנשי מקצוע מבריאות הנפש מבית החולים גהה, לתמוך באנשי מקצוע (חרדים או כאלה המקובלים על הקהילה החרדית), שעבדו עם גורמים בקהילה.

5. תכניות בתחום ילדים ובני נוער עם צרכים מיוחדים

א. 'הקלה' - שירות נופשון ביתי לילדים עם נכויות בבני ברק

תכנית 'הקלה', שיועדה מראש למגזר החרדי, הופעלה בבני ברק, וכל המשפחות שהשתתפו בה היו חרדיות.

מטרות התכנית

מתן אפשרות להפגה לילדים עם צרכים מיוחדים;

שירות רגיעה זמנית למשפחות מהעומס הכבד המוטל עליהן עקב ההתמודדות היום-יומית עם הטיפול בילד נכה;
התנסות שונה ומעשירה לילד;
מעורבות קהילתית ומקור הכנסה למשפחות המארחות, בכך שהן קיבלו תגמול עבור האירוח ואף השתתפו בתכניות השתלמות.

אוכלוסיית היעד

ילדים בטווח הגילאים לידה עד 21, הסובלים ממוגבלויות כרוניות.

אופן הפעולה

במסגרת התכנית, התארח הילד פעם עד פעמיים בחודש בביתה של משפחה מארחת בסופי השבוע. המשפחות המארחות קיבלו העשרה ותמיכה ומשפחות הילדים למדו להיעזר בשירותי הנופשון המשפחתי.

עובדת קהילה הייתה אחראית על איתור וגיוס המשפחות המארחות ועל שמירת קשר רציף עימן. בתכנית נקבעו כללים ברורים לגבי אופן האירוח, מכסת האירוח לשנה לכל אחד מהילדים, הסדרי ההבאה של הילד אל המשפחה המארחת וההחזרה לבית הוריו או למסגרת החינוכית שבה הוא שוהה וכן תנאי האירוח שבהם מחויבות המשפחות המארחות. ההצטרפות של המשפחות לתכנית הייתה באמצעות המחלקה לשירותים חברתיים של העירייה.

גופים שותפים

משרד הרווחה, עיריית בני ברק, עמותת 'עזר מציון' וג'וינט-אשלים.

הערכה

התכנית פעלה משנת 2001, ולוותה במחקר הערכה שנערך על ידי מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל. המחקר בחן את תהליך היישום של התכנית, החל משלב ההיערכות ועד להפעלתה השוטפת, את השלכותיה על המשתתפים ואת מידת שביעות רצונם. בין ממצאי המחקר העיקריים: מידת ההיענות לתכנית הייתה גבוהה ותאמה את ציפיות המפעילים. מרבית האמהות דיווחו, כי האירוח שיפר את

המיומנויות התקשורתיות והחברתיות של הילד ומרביתן ציינו שילדן היה מרוצה מהשהות אצל המשפחה המארחת. כמעט כל האמהות המארחות ציינו, שלאירוח היו השלכות חיוביות על בני משפחתן, מבחינת חיזוק ערכים של עזרה הדדית וקבלת השונה.

ב. 'מסיכון לסיכוי' - שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים מלידה עד גיל שלוש במעונות יום בקהילה לאור המגמה הגוברת לשלב ילדים עם צרכים מיוחדים במסגרות חינוך נורמטיביות, יזמה אשלים, יחד עם אגף השיקום במשרד הרווחה ומשרד הבריאות, תכנית ניסיונית 'מסיכון לסיכוי'.

מטרות התכנית

שילוב קבוצה של ילדים עם צרכים מיוחדים במעון רגיל, תוך מתן תמיכה באמצעות סיעת וטיפולים פארא-רפואיים במעון.

גופים שותפים

משרדי הבריאות והרווחה, קופות החולים וארגוני נשים המפעילים מעונות לילדים. התכנית פועלת בשבעה מעונות (חמישה במגזר היהודי, ושניים במגזר הערבי).

אוכלוסיית היעד

הילדים נבחרו לתכנית לפי מספר קריטריונים, ביניהם: ילדים מגיל לידה עד שלוש, שאובחנו בידי המכון להתפתחות הילד עם עיכוב התפתחותי, פיזי, או כאלה הסובלים מלקות באחד החושים. ילדים במצבי סיכון. ילדים למשפחות הסובלות ממצוקות כלכליות וחברתיות קיבלו עדיפות לכניסה לתכנית. ילדים שאינם זקוקים להתערבות רפואית מיוחדת, אבל זקוקים לתמיכה של סיעת כדי להשתלב במסגרת מעון רגיל ולטיפולים פארא-רפואיים על מנת להתמודד עם העיכוב ההתפתחותי בתפקודם. ילדים שהוערכו כבעלי פוטנציאל להתקדם ולהשתלב בחברת ילדים רגילה.

אופן הפעולה

עד ליוזמה זו, היו בישראל תכניות משני סוגים לילדים אלה: (1) שילוב יחידני - שילוב ילד אחד עד שני ילדים במעון רגיל או במשפחתון בתמיכתה של סיעת העובדת עם הילד באופן אישי בין שעה לארבע שעות ביום, לפי החלטת ועדת השילוב; (2) מעון שיקומי - תכנית המיועדת רק לילדים עם צרכים מיוחדים, שבמסגרתה ניתנים שירותים רבים לילד ולהוריו ובהם: טיפולים פארא-רפואיים במעון, עבודה אישית עם הילד או עבודה בקבוצות קטנות, הסעות למעון וחזרה ותמיכה בהורים. התכנית 'מסיכון לסיכוי' משלבת רכיבים משתי התכניות הקיימות. פיתוח המודל, שנעשה על ידי אנשי המקצוע באשלים, יושם בשכונה חרדית באשדוד, בשיתוף מספר גופים והעירייה. התכנית הופעלה על ידי העמותה החרדית 'צעד ראשון'.

הערכה

בשנים 2001 עד 2003, לוותה התכנית במחקר הערכה שהוזמן ומומן בידי אשלים ובוצע על ידי מאירס-ג'ינט-מכון ברוקדייל. המחקר הראה, כי מבחינת כל ממדי התפקוד שנבדקו - מוטוריקה גסה ועדינה, דיבור, אוצר מילים וחיבור משפטים, נמצא ששיעור הילדים שהתקדמו בתכנית היה דומה לשיעורם בשתי התכניות האחרות שהוצעו לאותם ילדים. מרבית האמהות (בין 65% ל-78% בתכניות השונות) דיווחו על שיפור במצב התפקודי של הילד בסוף השנה.

6. תכניות בתחום ילדים

א. מתן מענה טיפולי לפגיעה מינית בקרב ילדים ונוער

מטרות התכנית

מתן מענה טיפולי לילדים שנחשפו לפגיעה מינית ולמשפחותיהם, תוך הרחבת הידע, המיומנויות והיכולת הטיפולית של פסיכולוגים קליניים וחינוכיים ושל פקידי סעד לחוק הנוער בשירות הציבורי.

אוכלוסיית היעד

ילדים ובני נוער שחוו תקיפה מינית.

אופן הפעולה

התכנית יצרה מודל התערבות שאפשר לילדים שנפגעו לקבל עזרה טיפולית באופן שיתאים למרקם התרבותי שבו הם חיים. בחברה החרדית נהגו להסתיר פגיעות בילדים ולמנוע מהם טיפול נפשי. התכנית פועלת מ-2001 ב-24 יישובים, מהם שני יישובים חרדיים (מודיעין עילית ובני ברק) וכן בקרב הקהילה החרדית בבית שמש. בצפת נעשה שימוש במודל הפעולה שהתכנית מציעה. בעקבות כך, הקרן לילדים ולנוער של הביטוח הלאומי וקרן רש"י הקימו מוקד טיפולי לילדים שעברו פגיעה מינית ואף נערך קורס ראשון לרבנים ולאנשי חינוך בנושא.

גופים שותפים

משרד הבריאות (שירותי בריאות הנפש, השירות לילד ולמתבגר), משרד הרווחה והשירותים החברתיים (השירות לילד ולנוער, פקידי סעד לחוק הנוער), המוסד לביטוח לאומי (הקרן לילדים ובני נוער בסיכון), הג'וינט באמצעות אשלים, במסגרת תכניות טיפול לילדים שהם קורבנות לאלימות ולפגיעה מינית, עמותות טיפוליות ומכון חרוב.

הישגים

במודיעין עלית, למשל, אחד המקומות שבהם הופעלה התכנית, נוצר שיתוף פעולה טוב בין רבני העיר לבין מערכות השירות הפסיכולוגי-חינוכי ומערכת הרווחה. בעזרתם של כל הגורמים הוקם מערך מקצועי וטיפולי, שהתנהל בהתאמה לאורח החיים החרדי של התושבים. מובילי התכנית באשלים רואים בה פריצת דרך ויצירת מסלול של אמון מתוך "חיבור מבוקר" בין המשפחות החרדיות שנפגעו לבין מערך העזרה המקצועי ומדגישים, כי התכנית לא הייתה יכולה לצאת לפועל לולא התמיכה העקבית והבלתי מתפשרת לאורך כל התהליך מצד רבני העיר ופרנסיה.

ב. קידום בטיחות

התכנית פעלה במחוזות צפון, דרום ומרכז הארץ, ובין אוכלוסיות היעד שלה היה גם המגזר החרדי בעיר בני ברק.

מטרות התכנית

צמצום ומניעת תאונות בית וחצר בקרב ילדים בקהילה.
הגברת המודעות לבטיחות ילדים.

גופים שותפים

עמותת "בטרם", הרשות למניעת תאונות דרכים, הרשויות המקומיות, משרדי הרווחה והבריאות, אשלים-ג'וינט.

הישגים

במסגרת התכנית הוצאה לאור חוברת בשם: "פעילויות בנושא בטיחות למגזר הדתי והחרדי", וכן אורגן ביוני 2006 כנס מקצועי רב-תחומי בנושא "קידום בטיחות ומניעת היפגעות ילדים במגזר הדתי והחרדי". בין הנושאים שנדונו היו: היפגעות ילדים בישראל, מאפיינים ייחודיים של המגזר החרדי, קידום בטיחות ילדים בקהילה החרדית באמצעות מתנדבים.
בתכנית בלטה מאוד עבודת המתנדבים מקרב הציבור החרדי.

ג. מרכזי חירום לילדים בסיכון ומשפחותיהם - מרכז החירום החרדי

בתחילת שנת 1989 (עוד לפני הקמתה של אשלים), חברו יחד שירותי ילד ונוער, משרדי העבודה והרווחה, המוסד לביטוח לאומי, הרשויות המקומיות, הג'וינט, אנשי מקצוע בכירים ואנשי שדה משירותי הרווחה, להגשמת הרעיון של הקמת מרכזי חירום לילדים בסיכון ומשפחותיהם. המרכזים יועדו לשרת את כל ילדי מדינת ישראל. עד היום הוקמו עשרה מרכזים הפרוסים בכל רחבי הארץ.

מטרות התכנית

הבטחת הגנה פיזית ונפשית לילד;
סיוע לילד ולהוריו בהתמודדות במצבי טראומה ומשבר המחייבים ניתוק חד מהבית.

אופן הפעולה

השירות הניתן על ידי המרכז הוא חלק מרצף השירותים בקהילה המיועדים לילדים בסכנה ולהוריהם.

העבודה במרכז מתואמת ומשולבת עם גורמים רלוונטיים בקהילה. קיים רצף טיפולי הנע מאיתורו של הילד, הפנייתו למרכז, אבחון, תכנון התערבות טיפולית קצרת מועד, בניית תכנית הטיפול, ועד הפרידה מהמרכז והחזרה לקהילה, או לסידור חוץ-ביתי, בהתאם לתכנית טיפול לטווח ארוך לילד ולמשפחה. מטרתה העיקרית של תכנית הטיפול היא לתת לילד הנפגע, המורחק ממשפחתו, תחושת מוגנות ואהדה ולהשתמש בתקופת ההגנה והמשבר ליצירת שינוי משמעותי במשפחה, שיאפשר את חזרתו של הילד למסגרת הבית ללא חשש לשלמו.

במצבים שבהם על אף תכנית ההתערבות של המרכז לא ניתן לאפשר לילד לחזור למסגרת המשפחתית, המרכז מציע אלטרנטיבה טיפולית במסגרת חוץ-ביתית עבור הילד בהתאם לצרכיו. מסגרת זו מאפשרת את המשך ההורות בתנאים שונים ושומרת לילד את מקומו בתוך המשפחה.

הטיפול והאבחון נעשים על ידי צוות רב-מקצועי הכולל: עובדים סוציאליים, פסיכולוגים, אם בית, רכז חינוכי, מורה, רכז מדריכים, מדריכים ומטפלים רב-תחומיים.

בכל מרכז אפשר להפעיל שלוש יחידות: מקלט לילדים במצבי סכנה; יחידה פנימית לאבחון ולהתערבות קצרת מועד, לגיבוש המלצות לתכניות בהמשך; יחידה טיפולית-ייעוצית. הפניית חירום של ילד למרכז נעשית על ידי פקיד סעד מחוזי בצו חירום או בהחלטת בית המשפט.

מרכז החירום החרדי

המרכז החרדי בירושלים נפתח בשנת 1999 והוא מהווה למעשה מרכז ארצי אשר משרת בעיקר את אזור ירושלים. המרכז מופעל על ידי העמותה 'אהל מאיר - משיבת נפש'.

מטרת המרכז

מתן מסגרת שתתאים למשפחות חרדיות ותאפשר לילדיהן לקבל שירותי אבחון וטיפול בסביבה חרדית.

אוכלוסיית היעד

בנים מהמגזר החרדי, בגיל הרך ועד גיל 14 ובני משפחותיהם.

אופן הפעולה

במרכז מועסק צוות פסיכו-סוציאלי, הכולל עובדים סוציאליים ופסיכולוג קליני, וכן צוות בית הכולל

מדריכים ואם בית. הילדים, המגיעים למרכז בצו בית המשפט, לומדים ב'חדרים' בקהילה, ולכן אין במרכז צוות חינוכי. צוות המדריכים המטפל ישירות בילדים מורכב כולו מגברים מן המגזר הדתי והחרדי, מה שמאפשר להורים לקבל ביתר קלות הוצאת הילד למסגרת חוץ-ביתית ומרגיע את חששותיהם בנוגע להשפעה חילונית על ילדיהם. מנהל המרכז הוא אדם חרדי, הבא מעולם החינוך והפנימיות, וגישתו היא שילוב בין חינוך לטיפול.

הטיפול נעשה ברגישות רבה לאוכלוסייה ולמגזרים השונים בה והוא מותאם לערכיהן של המשפחות המטופלות.

הישגים

הוצאה לאור של הספר "בית עם חלון", בעריכת ד"ר כהן ובהוצאת אשל-ג'וינט, בשנת 2007.

7. תכניות בתחום נוער בסיכון

הפעילות בתחום זה נמצאת בראשיתה, וזאת כתוצאה משני גורמים עיקריים: האחד, היעדר פתיחות במגזר החרדי לגבי כל מה שנוגע לנוער חרדי בסיכון, שמנע כניסתם של אנשי מקצוע לתחום זה, והשני, היעדר הגדרה ברורה של נוער חרדי בסיכון, האם הוא כולל, למשל, נער נושר ממסגרת חרדית? קיים דיאלוג עם משרד הרווחה לגבי פיתוח תכניות למען נוער חרדי בסיכון. אנשי אשלים שותפים לשולחן עגול יחד עם נציגים של משרד הרווחה, הביטוח הלאומי ועמותת 'מתן'. הצוות עוסק במיפוי תכניות רלוונטיות.

נושא מרכזי שסביבו נבנו כבר מספר תכניות, ומתוכננות תכניות נוספות, הוא ההכשרה וההשמה בעבודה של צעירים חרדים נושרים, בגילאים 18 עד 21, המתקשים לתפקד במסגרות המקובלות, ומצויים ללא מסגרת לימודית מסודרת.

סביב נושא זה מתפתח גם דיאלוג עם מיזם התעסוקה תב"ת, מתוך מטרה לגבש פיתרונות תעסוקתיים ארוכי טווח עבור צעירים חרדים שנפלטו מעולם הישיבות. כל תכנית מסוג זה חייבת להיעשות בשיתוף ובהסכמת גורמים בקהילה החרדית, המנהיגות הרבנית והקהילתית. שותפים נוספים לתכניות אלה הם: גורמי רווחה ממשלתיים ועירוניים, אגף קידום נוער במשרד החינוך וארגונים ומוסדות הפועלים בתחום.

בתחום הנוער באשלים מפתחים גם מענים אלטרנטיביים בתעסוקה וביזמות. להשגת יעד זה פותחה

תכנית 'נקודת מפנה' - תכנית הכשרה ליזמות עסקית, שבה שותפים ג'וינט-אשלים, הבנק הבינלאומי הראשון בפעילות למען הקהילה, וארגון 'מתן' המחבר עסקים לקהילה.
'נקודת מפנה' כוללת ארבעה ערוצי תכניות, שכל אחת מהן פועלת במקומות שונים עם שותפים שונים: NFTE, 'רשתות', 'עשינו עסק' ו'דרך המלך'. שתיים מן התכניות, NFTE ו'רשתות' פועלות גם עם נוער חרדי.

א. תכנית NFTE

מטרות התכנית

טיפול גישה יזמית ולימוד כלים עסקיים תוך הפיכת 'חוכמת הרחוב' לחוכמה עסקית;
היכרות ויצירת עניין עם העולם היזמי והעסקי כמנוף לרכישת השכלה ומיומנויות רכות;
פיתוח תחושת מסוגלות וחיזוק הדימוי והאמונה העצמיים;
פיתוח כשרים ומיומנויות שיסייעו בפתיחת עסק עצמאי.

אופן הפעולה

התכנית מכינה בני נוער, מגיל חטיבת הביניים ועד התיכון, המצויים בקצה הרצף, לחיי עבודה וליזמות באמצעות קורס מט" (מרכז טיפוח יזמות) המותאם לבני נוער. התכנית מכוונת להקמת עסק כמנוף לרכישת כישורי למידה ופיתוח כישורי חיים ומעודדת ערכים של עצמאות כלכלית, מסחר הוגן וקהילתיות.

בתכנית NFTE, שהופעלה גם בשני מוסדות חרדיים לבנות, נוצר חיבור עם תב"ת. בנות אלו משתלבות לאחר הקורס בתכניות תעסוקה של תחום חרדים בתב"ת.

התכנית פועלת (2009) ב-27 מסגרות חינוכיות, מתוכן שתי מסגרות חרדיות: קידום נוער בבני ברק (לבנים) ומכללת "אפיק" בירושלים (לבנות).

תכני התכנית הותאמו למגזר החרדי.

ב. תכנית 'רשתות'

מטרות התכנית

הכנה לעולם העבודה לנוער במצבי סיכון;
מתן דגש על התרשתות חברתית ומיומנויות רכות.

אופן הפעולה

בשנת 2009 התכנית פעלה ביישוב החרדי מודיעין עילית, עם קבוצה של נערים. מנחי הקבוצה דיווחו על שביעות רצון והשתתפות פעילה של הנערים בתכנית. קבוצה נוספת, הפועלת במסגרת התכנית, היא קבוצה של 'עלם' באולפנת 'אור חנה' ברמלה. התכנית מיועדת להרחבה ליישוב החרדי ביתר עילית, שם עומדת להיפתח קבוצה של נערות שתשתתפנה בהכנה לעולם העבודה.

סיכום

בראיונות שנערכו עם עובדי ג'וינט רבים, ובעיון במסמכי ארכיון הג'וינט, נעשה ניסיון להתחקות אחר שורשי הקשר האמיץ בין הג'וינט לבין המגזר החרדי, ומתוכו להבין את מהות הקשר ביניהם. היה זה, כאמור, קשר היסטורי שנרקם בין הארגון בתחילת התהוותו לבין עולם התורה ברחבי אירופה המזרחית והמרכזית ובארץ ישראל-פלשתינה, עוד בטרם התהוות המושג "מגזר חרדי".

רלף גולדמן הביע את השגותיו על עצם השימוש במושג "המגזר החרדי", הזר, לדעתו, להוויית הארגון ולרעיונות היסוד שלו. שותפים לעמדה זו הם סטנלי אברמוביץ', מנהל ג'וינט ישיבות' לשעבר ומי שמילא תפקידים רבים בשליחות הג'וינט, וכן שרה קדוש, לשעבר מנהלת ארכיון הג'וינט.

"ארגון הג'וינט עזר ועוזר לכל יהודי באשר הוא, ללא הבחנות לגבי השקפת עולמו", אמר רלף גולדמן. עם זאת, הוא מוסיף, "בבירור גישת הארגון לנושא זה, יש לבדוק מי היו האנשים שהובילו את הארגון במהלך השנים והתוו את קווי הפעולה לעתיד".

החלטת הג'וינט להרחיב ולהעמיק את הפעילות בקרב הציבור החרדי, שבו למעלה מ-50% מצויים מתחת לקו העוני, דווקא בנושא התעסוקה, היא פועל יוצא מאחת ממטרות העל של הארגון, שהיא המלחמה בעוני בישראל.

ב-1996 חל מפנה בחברה החרדית ביחסה להכשרה מקצועית ויציאה לעבודה. אחד הביטויים לכך היה הקמתו של המרכז החרדי להכשרה מקצועית, שהג'וינט סייע להקמתו ולהתפתחותו, ובכך הפך לאחד ממחולליו.

שנת 2001 היא נקודת ציון חשובה בזיקת הג'וינט לנושא התעסוקה במגזר החרדי. בשנה זו החלה לפעול 'פרנסה בכבוד' - תכנית הדגל של הג'וינט והממשלה להכשרה מקצועית לאברכים.

ציון דרך נוסף הוא בשנת 2004, עם הקמתה של המנהלת לקידום ולפיתוח התעסוקה. מטרתה של המנהלת הייתה לגבש תכנית-אב לקידום התעסוקה של אוכלוסיות שונות הזקוקות לחיזוק, ביניהן הציבור החרדי.

בשנת 2005 הוקם מיזם תב"ת - תעסוקה בתנופה המהווה פריצת דרך משמעותית בעבודה עם האוכלוסייה החרדית בנושא התעסוקה. היעד של תב"ת הוא שילוב אוכלוסיות מוחלשות בעבודה, כך שתפרנסנה בכבוד ותצאנה ממעגל העוני. על קהלי היעד נמנית גם הקהילה החרדית. זאת, לאור התופעה הבולטת של גידול במספרם של צעירים בלתי מועסקים, כ-60 אלף, בקרב אוכלוסייה זו. ייחודן של תכניות התעסוקה לחרדים שהג'וינט מפעיל, באמצעות תב"ת, הוא בכך, שהן עושות שימוש

בעוצמות הקהילתיות של הציבור הדתי, תוך בניית מסגרות התאמות את הצביון הדתי, והן פעולות תוך שיתוף פעולה מלא עם הקהילה ורבניה. הג'וינט מעורב כיום כמעט בכל הפעילויות המתקיימות בתחום פיתוח הון אנושי חרדי לשוק העבודה. זאת, תוך שיתוף פעולה עם משרד התמ"ת, גורמים עסקיים ועמותות שונות. לדעת החוקר נרי הורוביץ, תפקידו העיקרי של תב"ת הוא לנהל ולהסדיר את המידע הקיים כיום בתחום על מנת להבטיח איכות גבוהה של הכשרות המתאימות הן למאפייני האוכלוסייה והן לצורכי השוק ומגמותיו.

רעיונות לפרויקטים ולתכניות להכשרה מקצועית למגזר החרדי הועלו כבר בשנות ה-90 על ידי משרד העבודה, ולא צלחו. חסר היה המגע הקרוב והחיבור שבין השטח, הממסד ובין כל הגורמים הרלוונטיים. הג'וינט עשה את החיבורים הנכונים. כאשר הוקם מיזם תב"ת, ובתוכו תחום חרדים, שחלק מעובדיו נמנים על הציבור החרדי, שולבו יחד כלי העבודה הדרושים המעניקים לתב"ת יתרונות גדולים, שהם: חיבור בלתי אמצעי לשטח ולאוכלוסיית היעד וצרכיה, התמחות מקצועית בתחום לצורך בניית תכניות התערבות, תוך שימוש במאגר נתונים מתעדכן, וגמישותו של הארגון אל מול ההתנהלות הכבדה של הממסד.

בכנס בנושא התעסוקה שנערך ב-2008, אמר מנכ"ל הג'וינט, ארנון מנטבר, כי בין השנים 2001 עד 2008 הארגון השקיע כ-60 מיליון שקלים בתכניות לקידום התעסוקה במגזר החרדי, בשיתוף עם הממשלה וגורמים קהילתיים בעולם החרדי.

בפברואר 2009 התקיים בירושלים כנס בינלאומי לקידום התעסוקה במגזר החרדי. היה זה כנס ראשון מסוגו, והוא נערך על ידי תב"ת. בכנס השתתפו כ-200 אישי ציבור ונכבדים מכל שדרות הציבור החרדי ברחבי הארץ והעולם, ונדונו בו נושאים שונים הנוגעים לקידום התעסוקה במגזר החרדי. עצם קיומו של הכנס מהווה ציון דרך וזאת משתי סיבות עיקריות: (1) שיתוף הפעולה הפומבי בין ראשי הג'וינט, חוקרים, ראשי ערים ואחרים; (2) הישיבה המשותפת, אך הנפרדת, לפי כללי הצניעות המתבקשים, על במה ציבורית אחת החשופה לתקשורת, במטרה לדון בנושאים שהציבור החרדי העדיף בעבר לעסוק בהם בצנעה. הכנס היווה, אם כך, עוד סמן למה שמתואר כמפנה בחברה החרדית שהג'וינט שותף לו.

מעורבות הג'וינט בתכניות למען הציבור החרדי קיימת בתחומי עשייה נוספים. אשלים, העמותה למען ילדים ונוער בסיכון שעל יד הג'וינט, מונה בין קהלי היעד שלה גם את הילדים ובני הנוער בסיכון בקרב הקהילה החרדית. בין תכניותיה של אשלים מצויות מספר תכניות שתוכננו מלכתחילה למגזר זה,

אחרות פותחו עבור ילדים ונוער בכלל, והותאמו לצרכים הייחודיים של הציבור החרדי. התכניות מכוונות לגיל הרך, לילדים ולבני נוער. מעורבותו של ג'וינט-אשלים לא הייתה יכולה להתרחש לולא השינויים שחלו בחברה החרדית, שאחד מביטוייהם היא הפתיחות בכל מה שנוגע להתערבויות טיפוליות-חינוכיות לסוגיהן.

באשר ליחידה לנכויות ושיקום בג'וינט, על פי עדותה של מנהלת היחידה, תמרה ברנע, האוכלוסייה החרדית, נכון ל-2008, לא נקבעה ביחידה זו כאוכלוסייה ייעודית בדומה לערבים, נשים ועולים, אך היא משתלבת בתכניות. כך, למשל, בצפת ובירושלים, בפעילות ב'מרכז לחיים עצמאיים', שהמודל שלו פותח על ידי הג'וינט. זהו מרכז רב שירותי-קהילתי, שיזמו אותו הנכים והוא מנוהל על ידם, ושם הקימו גם קבוצה של נשים חרדיות נכות, ביוזמתן.

גם התכנית 'קהילה תומכת לנכים' משלבת אוכלוסייה חרדית. זוהי תכנית המיועדת לאדם הנכה החי בקהילה, והיא כוללת מתן סל שירותים המסייע לנכה לתפקד בכבוד ובאופן עצמאי, להיות מעורב בקהילה ולתרום לה.

על פי מחקר של ברוקדייל משנת 2007, שנעשה על 10 הקהילות התומכות לנכים הוותיקות ביותר, 4.2% מהמשתתפים בתכנית הגדירו עצמם כחרדים.

התחום שבו קיימת זיקה ישירה בין הג'וינט לבין המגזר החרדי בנושא הנכויות, הוא תחום ההסעות. אלא שבמקרה זה, המגזר החרדי הוא זה אשר מעניק את השירות לנזקקים בכלל ולנכים והמוגבלים בפרט. כל ארגוני ההסעות המרכזיים הוולונטריים של הנכים, הם חרדיים: 'ד שרה', 'עזר מציון', 'דרכי מרים', 'תכלית', כל אחד מהם מתמחה בתחום ייחודי של הסעות נכים, ומספק מגוון שירותי הסעה לנכים ולמוגבלים. זוהי מערכת הסעות מתמחה, שפותחה במקורה למען הציבור החרדי, אך לא נשארה סגורה ומבודלת, אלא משרתת את כלל הציבור. ישיבות העבודה עם הנציגים החרדים של החברות היא חלק משגרת העבודה של תחום נכויות בג'וינט, כך מעידה ראש התחום, כאשר ההידברות היא בבחינת שיח מקצועי ללא שום מגבלות.

שיתוף פעולה רב נוצר בפרויקט 'גלגלי הדרום', שאותו יזמה היחידה לנכויות ושיקום בג'וינט. הפרויקט נועד לקידום נושא ההסעות של נכים בנגב על ידי מהלך אזורי רחב. מגבלות הניידות של נכים הגרים בנגב בתוך היישובים ומחוצה להם, שנובעות מהמרחקים הגדולים, עלויות ההסעה הגבוהות והמחסור המצומצם

של אוטובוסים נגישים, מחריפות את תחושת הריחוק והבדידות של הנכים, מצמצמות את השימוש בשירותים העומדים לרשותם בתחום התעסוקה, הבריאות והפנאי, ומקשות על השתלבותם בקהילה. הפרויקט הוא בשיתוף עם משרדי ממשלה, רשויות מקומיות וארגונים למען נכים. במסגרת המהלך בוצע סקר שבדק את הביקוש להסעות מותאמות לאנשים עם סוגי מוגבלות שונים מול ההיצע הקיים. הסקר הצביע על דרכים לשימוש מרבי בתשתיות הקיימות ופתרונות יצירתיים נוספים. הסקר בוצע בשיתוף תב"ת ובסיוע קרן ג'ודי ואליוט כהן לקידום נגישות נכים.

המפגש בין אנשי המקצוע של אשלים לבין האוכלוסייה החרדית הוא מפגש מאתגר, מרתק ולא פשוט בשל הפער בתפיסות האידיאולוגיות-ערכיות והצורך ללמוד את הקודים התרבותיים הייחודיים על מנת ליצור בסיס לעבודה משותפת מתוך כבוד הדדי, אמון והבנה. קיימת תמימות דעים לגבי ההבנה, כי תכניות ההתערבות של אשלים, בתחומים השונים, לא היו יכולות להתרחש ללא השינויים שחלו בחברה החרדית כמו גם בעמדות המקצועיות של אנשי הרווחה. בראשית שנות ה-90 החל תהליך שינוי והתפתחות הן בעמדות המקצועיות של אנשי רווחה ובריאות הנפש והן בעמדות ובתפיסות של הציבור החרדי ומנהיגיו. מההיבט המקצועי התגברה ההבנה שאין לטפל באותם כלים בכל האוכלוסיות וכי יש להתאים את הטיפול לצורת החשיבה ולחינוך המקובלים בקבוצה תרבותית מסוימת.

האם הצליח הג'וינט, בתחומי העשייה השונים של אגפיו, להקטין במשהו את המחיצות, לצמצם פערים, להפחית עוינות וחשדנות ולגשר ולו במעט בין כלל החברה לבין המגזר החרדי? הג'וינט כארגון א-פוליטי, שאינו נוקט עמדה בשאלות דת ומדינה המסעירות את הציבור ומעצימות את האנטגוניזם, ומצהיר על כוונות טהורות של חסד ופעילות חברתית-הומניטרית לשמה, אכן תורם להסרת מחיצות ולהפחתת מתחים, גם כאשר מדובר בפעילות הנושקת לנושאים טעונים. הגישה המאוזנת, הנייטרלית, שאינה נוקטת עמדה באשר להשקפת עולמו של קהל היעד, אינה מנסה 'לתקן' אותו, אינה מתנשאת, אלא באה מעמדה של כבוד והבנה היא סוד הצלחתו של הארגון בפעילותו עם המגזר החרדי. על כך מעידים העובדים החרדים והחילונים העובדים זה בצד זה בהרמוניה, בשיתוף פעולה ומתוך כבוד הדדי.

רשימת מקורות

אריאלי, ר' (1999). מפגש עם השונה, אתגר בעבודה טיפולית עם אוכלוסייה חרדית. בתוך: עין טובה. הקיבוץ המאוחד.

ג'וינט ישראל ומט"י. (2005). פרנסה בכבוד ביזמות עסקית, דוח סיכום פעילות 2004, מוקד יזמות חרדית ארצי.

ג'וינט ישראל (2008). היחידה לנכויות ושיקום, דוח פעילות לשנים 2006-2008. ירושלים.

ויצטום, א' וגודמן, י'. (2004). ביטויי מצוקה נפשית אצל חרדים: הבניה נרטיבית והתערבות נרטיבית רגישת-תרבות. חברה ורווחה, י"ח.

חקק, י'. (2005). רוחניות מול גשמיות בישיבות הליטאיות. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות. כהן, ב'. (2005). מצוקה ותעסוקה בחברה החרדית, מבט מבפנים. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.

כהן, ב', חקק, י' ומלר, א. (2005). קידום תעסוקה במגזר החרדי, תכנית עבודה.

ליון, ח'. (2009). המגזר החרדי בישראל, העצמה תוך שילוב בתעסוקה. ירושלים: משרד ראש הממשלה, המועצה הלאומית לכלכלה.

לופו, י'. (2004). מפנה בחברה החרדית, הכשרה מקצועית ולימודים אקדמיים. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.

ליכטנשטיין, ט'. (2007). עבודה סוציאלית בחברה החרדית - מרכז החירום החרדי. בתוך: בית עם חלון, כהן, ש. (עורכת) (מהדורה שנייה). ירושלים: אשל-ג'וינט-ישראל.

מור, ק' וחסון, ר'. (2009). תכניות קידום בריאות: סדנה לאימהות לילדים הסובלים ממחלת צליאק במגזר החרדי. בתוך: עט השדה, כתב העת של מיד"א. ירושלים: מרכז ידע אשלים, גיליון מס. 3.

מט"י, הפדרציה של ניו יורק, ג'וינט ישראל. (2004). פרנסה בכבוד, סקר על תוצאות פעילות מט"י ירושלים ובני ברק להטמעת יזמות עסקית בקרב האוכלוסייה החרדית.

מילר, מ', עטיה, י', רגולנט-לוי, ר' ולויקה, א'. (2009). המקרה של "הפיגוע" - מקרה מכונן בנכונות של רבנים ותושבים בעיר חרדית להתמודד אחרת עם הטיפול בפגיעה מינית בילדים. עט השדה, כתב העת של מיד"א מרכז ידע אשלים, אב תשס"ט, יולי 2009.

מלאך, ג'. (2008). הצעה למערך מחקר וליווי לתכנית 'ברכה בעסקים'. מינהל מחקר וכלכלה במשרד התמ"ת.

מלחי, א', כהן, ב' וקאופמן, ד'. (2008). חרדים לעתידם, עמדות וחסמים ביחס ללימודים גבוהים במגזר החרדי. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

מלחי, א'. (2008). מגמות ותמורות בחברה החרדית - מחווה לפועלו של פרופ' מנחם פרידמן, סיכום כנס ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

מנדלר, ד' ובן-הרוש, א'. (2005). תכנית מסיכון לסיכוי - שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים מלידה עד גיל 3 במעונות יום בקהילה, מחקר הערכה. ירושלים.

סולימני, ר', מור, פ', שחר, א' וברעם, נ'. (2008). תכנית מוטב יחדיו - ביחד למען ילדים ונוער בסיכון. ירושלים" אשלים.

סופר-פורמן, ח'. (2007). מרכזי פיתוח תעסוקת חרדים (מפתח), מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ותעסוקתיים של הפונים והפעילות במרכזים, דוח מס. 1. משרד התמ"ת, מינהל מחקר וכלכלה.

סופר-פרידמן, ח'. (2008). מרכזי פיתוח תעסוקת חרדים (מפתח), מעקב אחר המשתתפים לאחר 6 עד 9 חודשים מתחילת ההשתתפות בתכנית, דוח מס. 2. משרד התמ"ת, מינהל מחקר וכלכלה.

עוזיאלי, ש' ויפרח, ש'. (2007). תעסוקת חרדים בישראל, תמונת מצב והמלצות לשיפור. תכנית עמיתית קרן קורת, מכון מילקן.

קורח, מ'. (2008). מפתח לתעסוקה. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

קינג, י'. וגזית, נ'. (2004). פרנסה בכבוד (מחזור א'). תכנית הכשרה מקצועית לחרדים, מחקר הערכה. ירושלים: מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל.

קפלן, ק'. (2004). חקר החברה החרדית בישראל, מאפיינים, הישגים ואתגרים. בתוך: חרדים ישראלים, מכון ון ליר.

תב"ת - תנופה בתעסוקה. (2006). תכנית עבודה לשנים 2006-2008. ירושלים: ג'וינט ישראל.

תב"ת - תנופה בתעסוקה. (2008). תכנית עבודה לשנת 2008. ירושלים.

Abramovitch, S. (2008). From Survival to Revival. A Memoir of Six Decades in a Changing Jewish World. New York-Jerusalem: Gefen Publishing House

Wischnitzer, M. (1946). Traditional Institutions in Palestine: A Special study of 121 Educational and welfare Institutions

Message from the Chairman of the Committee on Cultural-Religious Affairs Rabbi Dr. Leo Jung, 1974

ארכיון הג'וינט, דוחות שנתיים של הג'וינט 1940 - 2003
ארכיון הג'וינט, מחלקת ג'וינט ישיבות
קרטון 443 - דוחות לשנים 1956-1987
קרטון 444 - דוחות לשנים 1947-1996
קרטון 447 - דוחות לשנים 1982, 1985
תיק 9-447, הפעילות התרבותית של הג'וינט בפרספקטיבה היסטורית
תיק 11-447 קטעי עיתונות
קרטון 451 - דוחות לשנים 1949-1975
תיק 1-451, סקירה ישיבות 1949-1956, פסמן
תיק 2-451, התפתחות הישיבות במדינת ישראל
תיק 4-451, 1950-1970 קטעי עיתונות
תיק 6-451, 1948-1951, סקירת הישיבות בישראל, הרב גולדמן 1950
תיק 8-451 דוחות לשנים 1947-1949
תיק 9-451 המועצה למען הישיבות במדינת ישראל, 1950-1953
תיק 12-451, סטנלי אברמוביץ' 1989-1994
תיק - 16-451:

Cultural Activities of The Joint Distribution Committee - Memorandum Prepared by J.C.
Hyman, September 1925

Minutes of meeting of the Cultural Committee April, 1926

Survey of the Jewish Educational Institutions in Eastern and Central Europe and Palestine.

Aaron Titlelbaum Executive Secretary Central Relief Committee, January 27, 1927

תיק 17-451, דוח על מצב הישיבות ומוסדות התורה והחינוך בארץ ישראל 1944 - 45

קרטון 699

קרטון 782

תיקים 15-782, 13-782

קרטון 788

תיקים 1-788, 3-788, 9-788

קרטון 791

תיק 791-15

קרטון 815

תיקים 815-1, 815-2

קרטון 911

תיקים 911-3, 911-4, 911-11

רשימת המרואיינים

(לפי סדר א-ב)

אברמוביץ' סטנלי, מנהל מחלקת 'ג'וינט ישיבות' בשנים 1983 עד 2002
ארוך עינת, מנהלת תכניות בכירה, יזמות ותעסוקה, אשלים
בן צבי עמיר, מנהל תכנית 'פרנסה בכבוד' לשעבר, באגף שילוב עולים, תעסוקה ויזמות, ג'וינט ישראל
ברנע תמרה, מנהלת היחידה לנכויות ושיקום, ג'וינט ישראל
ברעם נויא, מנהלת ארצית של תכנית 'מוטב יחדיו', אשלים
גולדמן רלף, מנהל לשם כבוד של ארגון הג'וינט
גורבט ראובן, מנהל תחום חרדים בתב"ת
גרף חיה, תכניות תעסוקה ויזמות, תב"ת
דריטר שאולי, ראש תחום יזמות ותעסוקה באגף שילוב עולים לשעבר, ג'וינט ישראל
כהן בצלאל, מנהל תכניות לצעירים חרדים, תחום חרדים, תב"ת
ליפסקי דינה, מנהלת תכניות לגיל הרך, אשלים
מור פלורה, ראש תחום בכירה, מנהלת תכניות התערבות בית-ספריות, אשלים
מור קרן, מנהלת תכניות בריאות, אשלים
מלר אתי, מנהלת תכניות לנשים חרדיות, תחום חרדים, תב"ת
מסטרמן ענת, מנהלת תכניות לצעירים ולאנשים עם צרכים מיוחדים, תחום צעירים, תב"ת
פינס דני, ראש אגף שילוב עולים, תעסוקה ויזמות, ג'וינט ישראל
פלינשטיין נפתלי, מנהל תכנית 'מפתח', ירושלים
קליין הרשל, מנהל ארצי של תכנית 'מפתח', תחום חרדים, תב"ת
שחר איטה, משנה למנכ"ל אשלים
הרב שטיינזלץ עדין, חבר ה'בורד' של הג'וינט העולמי
שמיר אילן, מנהל תכנית 'פרנסה בכבוד' לשעבר, תחום חרדים, תב"ת
גולנט לוי רות, מנהלת תכניות בנושאי אלימות והתעללות, אשלים

נספח

רשימת הישיבות המשוקמות לאחר השואה בישראל, שנתמכו על ידי הג'וינט (על פי דוח של הרב יונג,

יו"ר הוועדה לענייני דת ותרבות של הג'וינט, 1974)

בית אהרון קרלין	שבט סופר
בלז, ירושלים	סלבודקה
בריסק, ירושלים	פונוביץ'
קול תורה	פתח תקווה (לומזה)
שם עולם	מהר"ם בריסק
שפת אמת	צאנז
בלז, בני ברק	סלונים
ויזניץ'	תומכי תמימים
בית יוסף	בית יוסף צבי
יהל ישראל	
ייטב לב	
וולוז'ין	
חכמי לובלין	
חידושי הרי"ם	
עטרת יוסף	
אחי תמימים	
כפר חב"ד	
אוהל שמעון	
בית אברהם	
בית יוסף, ירושלים	
חברון	
כוכב מיעקב	
מיר	
קמניץ	